

ПОСІБНИК
для членів обласних, районних, міських
та районних в містах
територіальних виборчих комісій
на місцевих виборах
25 жовтня 2015 року

КИЇВ 2015

В посібнику використані посилання на нормативно-правові акти
із змінами,
внесеними станом на 10 вересня 2015 року

Організація з безпеки та співробітництва в Європі
Координатор проектів ОБСЄ в Україні

Автор – Координатор проектів Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) в Україні, Юлія Шипілова

Матеріали розроблені Міжнародною фундацією виборчих систем в рамках реалізації проектів міжнародної технічної допомоги «Програма реформування виборчого законодавства України» та «Посилення спроможності учасників виборчого процесу», що реалізуються за рахунок коштів та підтримки Агентства міжнародного розвитку США (USAID), Міністерства закордонних справ, торгівлі і розвитку Канади відповідно.

Матеріали надруковані в рамках проекту «Розбудова спроможності в проведенні навчання у виборчому процесі та підвищення обізнаності виборців», що виконується Координатором проектів ОБСЄ в Україні у співпраці та за запитом Центральної виборчої комісії за підтримки Міністерства закордонних справ, торгівлі і розвитку Канади, Міністерства закордонних справ Норвегії та Уряду Королівства Данія.

Зміст матеріалів є винятково відповідальністю авторів і не обов'язково відображає точку зору Міжнародної фундації виборчих систем і Координатора проектів ОБСЄ в Україні та не відображає погляди донорів проекту.

ЗМІСТ

1. Організація роботи виборчої комісії та статус члена виборчої комісії.....	3
2. Утворення виборчих округів	20
3. Формування складу територіальних виборчих комісій та утворення дільничних виборчих комісій.....	24
4. Навчання членів територіальних та дільничних виборчих комісій	42
5. Висування та реєстрація кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови	44
6. Виборчі бюлетені	56
7. Транспортування документів до територіальної виборчої комісії	66
8. Встановлення підсумків голосування та результатів виборів	72
9. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються місцевих виборів.....	82

1. Організація роботи виборчої комісії та статус члена виборчої комісії

1.1. Система виборчих комісій з місцевих виборів

Систему виборчих комісій з місцевих виборів складають:

- 1.** Центральна виборча комісія (далі – ЦВК).
- 2.** Територіальні виборчі комісії (далі – ТВК).
  - а) виборча комісія Автономної Республіки Крим;
  - б) обласні виборчі комісії;
  - в) районні виборчі комісії;
  - г) міські виборчі комісії;
  - г) районні у містах виборчі комісії (у містах з районним поділом);
  - д) селищні, сільські виборчі комісії.

Районні у місті виборчі комісії у містах з районним поділом, де не утворені районні у місті ради, утворюються для здійснення передбачених Законом України «Про місцеві вибори» (далі – Закон) повноважень у відповідному виборчому територіальному окрузі (далі – ТВО) стосовно виборів депутатів міських рад та міських голів.

- 3.** Дільничні виборчі комісії (далі – ДВК).

1.2. Статус виборчих комісій

Виборчі комісії є спеціальними колегіальними органами, уповноваженими організовувати підготовку та проведення відповідних місцевих виборів і забезпечувати додержання та однакове застосування законодавства України про місцеві вибори (ч. 1 ст. 20 Закону).

Статус ЦВК визначається Конституцією України, Законом України "Про Центральну виборчу комісію", Законом та іншими законами України. ЦВК очолює систему виборчих комісій, які організовують підготовку і проведення місцевих виборів. ЦВК не є правонаступником ТВК (ч. 2, 5 ст. 20 Закону).

Статус ТВК визначається Законом. Повноваження ТВК поширюються на територію відповідного виборчого округу або виборчого територіального округу в межах адміністративно-територіальної одиниці стосовно відповідних місцевих виборів (ч. 2 ст. 19 Закону).

Сільська, селищна, районна в місті, міська, районна ТВК підпорядковується відповідній міській (міста з районним поділом або міста, до складу якого входять село, селище та/або інше місто), районній, обласній ТВК, яка встановлює результати місцевих виборів відповідно міської, районної, обласної ради або міського голови стосовно відповідних місцевих виборів.

Територіальна виборча комісія є постійно діючим колегіальним органом, що в межах своїх повноважень забезпечує організацію та проведення місцевих виборів.

ТВК є юридичною особою – може виступати як самостійний учасник цивільно-правових відносин, зокрема, укладати договори про закупівлю товарів та послуг тощо (ч. 5 ст. 20 Закону).

Обласна, районна, міська (міст обласного значення, міста Києва), районна в м. Києві ТВК утворюється ЦВК у складі голови, заступника голови, секретаря та інших членів комісії у кількості від 9 до 18 осіб (ч.1, 4 ст. 22 Закону).

Обласна, районна, міська (міст обласного значення, міста Києва), районна в м. Києві ТВК утворюється ЦВК у складі голови, заступника голови, секретаря та інших членів комісії у кількості від 9 до 18 осіб (ч.1, 4 ст. 22 Закону).

Міські (міст районного значення) ТВК утворюються районними ТВК у складі голови, заступника голови, секретаря та інших членів комісії у кількості від 9 до 18 осіб (ч. 1, 6 ст. 22 Закону).

1.3. Повноваження виборчих комісій

Повноваження ТВК у новосформованому складі починаються з моменту складення присяги більшістю від її складу, на її першому засіданні, яке проводиться **не пізніш як на другий день** після дня прийняття рішення про її утворення. Члени ТВК здійснюють свої повноваження до сформування на чергових місцевих виборах нового складу відповідної ТВК.

Повноваження обласної ТВК:

- 1) забезпечує підготовку та проведення виборів депутатів обласної ради;
- 2) утворює територіальні виборчі округи відповідно до Закону, встановлює їх межі та єдину нумерацію;
- 3) здійснює в межах області контроль за дотриманням та однаковим застосуванням законодавства про місцеві вибори в частині, що стосується виборів обласної ради, виборцями, виборчими комісіями, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, підприємствами, установами та організаціями (незалежно від форм власності), їх посадовими особами, місцевими організаціями партій, їх представниками та уповноваженими особами, кандидатами у депутати відповідної ради, їх довіреними особами, офіційними спостерігачами;
- 4) надає правову, організаційну, методичну, технічну допомогу виборчим комісіям в частині їх діяльності, що стосується виборів відповідної ради, організовує навчання членів цих комісій з питань організації виборчого процесу;
- 5) реєструє кандидатів у депутати обласної ради, включених до виборчих списків кандидатів у депутати місцевих організацій політичних партій, представників, уповноважених осіб місцевих організацій партій - суб'єктів відповідного виборчого процесу, видає їм посвідчення;
- 6) розглядає питання щодо скасування рішення про реєстрацію кандидатів у депутати у випадках, передбачених Законом;
- 7) повідомляє населення про зареєстрованих кандидатів у депутати в багатомандатному виборчому окрузі, включених до виборчих списків кандидатів у депутати місцевих організацій партій;
- 8) затверджує текст виборчих бюлетенів по виборах депутатів обласної ради, забезпечує виготовлення виборчих бюлетенів, передає їх відповідним виборчим комісіям;
- 9) вирішує питання щодо використання коштів на проведення виборів депутатів обласної ради, сприяє організації зустрічей з виборцями кандидатів у депутати обласної ради;
- 10) забезпечує виготовлення бланків протоколів та іншої виборчої документації по виборах до обласної ради і передає їх відповідним ДВК;
- 11) заслуховує інформацію виборчих комісій, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань, пов'язаних з підготовкою і проведенням виборів до обласної ради;

- 12) реєструє офіційних спостерігачів від громадських організацій, від суб'єктів виборчого процесу по виборах депутатів обласної ради відповідно до Закону;
- 13) здійснює контроль за використанням коштів виборчих фондів суб'єктів виборчого процесу по виборах депутатів обласної ради;
- 14) здійснює контроль за дотриманням встановленого Законом порядку проведення передвиборної агітації;
- 15) встановлює результати виборів депутатів обласної ради, здійснює офіційне опублікування результатів виборів до обласної ради;
- 16) реєструє депутатів, обраних до обласної ради, повідомляє відповідну раду та населення про зареєстрованих депутатів обласної ради та основні відомості про них;
- 17) організовує проведення повторного голосування і повторних місцевих виборів у випадках, передбачених Законом;
- 18) розглядає звернення, заяви і скарги стосовно підготовки та проведення місцевих виборів до відповідної ради, приймає щодо них рішення;
- 19) забезпечує передачу на зберігання до відповідної державної архівної установи виборчої та іншої документації в порядку, встановленому ЦВК;
- 20) здійснює інші повноваження, передбачені Законом та іншими законами України.

Повноваження районної ТВК:

- 1) забезпечує підготовку та проведення виборів депутатів районної ради;
- 2) утворює територіальні виборчі округи відповідно до Закону, встановлює їх межі та єдину нумерацію;
- 3) здійснює в межах району контроль за дотриманням та однаковим застосуванням законодавства про місцеві вибори в частині, що стосується виборів районної ради, виборцями, виборчими комісіями, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, підприємствами, установами та організаціями (незалежно від форм власності), їх посадовими особами, місцевими організаціями партій, їх представниками та уповноваженими особами, кандидатами у депутати відповідної ради, їх довіреними особами, офіційними спостерігачами;
- 4) надає правову, організаційну, методичну, технічну допомогу виборчим комісіям в частині їх діяльності, що стосується виборів відповідної ради, організовує навчання членів цих комісій з питань організації виборчого процесу;
- 5) реєструє кандидатів у депутати районної ради, включених до виборчих списків кандидатів у депутати місцевих організацій політичних партій, представників, уповноважених осіб місцевих організацій партій - суб'єктів відповідного виборчого процесу, видає їм посвідчення;
- 6) розглядає питання щодо скасування рішення про реєстрацію кандидатів у депутати у випадках, передбачених Законом;
- 7) повідомляє населення про зареєстрованих кандидатів у депутати в багатомандатному виборчому окрузі, включених до виборчих списків кандидатів у депутати місцевих організацій партій;
- 8) затверджує текст виборчих бюлетенів по виборах депутатів районної ради, забезпечує виготовлення виборчих бюлетенів, передає їх відповідним виборчим комісіям;
- 9) вирішує питання щодо використання коштів на проведення виборів депутатів районної ради, сприяє організації зустрічей з виборцями кандидатів у депутати районної ради;
- 10) забезпечує виготовлення бланків протоколів та іншої виборчої документації по виборах до районної ради і передає їх відповідним ДВК;
- 11) заслуховує інформацію виборчих комісій, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань, пов'язаних з підготовкою і проведенням виборів до районної ради;

- 12) реєструє офіційних спостерігачів від громадських організацій, від суб'єктів виборчого процесу по виборах депутатів районної ради відповідно до Закону;
- 13) здійснює контроль за використанням коштів виборчих фондів суб'єктів виборчого процесу по виборах депутатів районної ради;
- 14) здійснює контроль за дотриманням встановленого Законом порядку проведення передвиборної агітації;
- 15) встановлює результати виборів депутатів районної ради, здійснює офіційне опублікування результатів виборів до районної ради;
- 16) реєструє депутатів, обраних до районної ради, повідомляє відповідну раду та населення про зареєстрованих депутатів районної ради та основні відомості про них;
- 17) організовує проведення повторного голосування і повторних місцевих виборів у випадках, передбачених Законом;
- 18) розглядає звернення, заяви і скарги стосовно підготовки та проведення місцевих виборів до районної ради, приймає щодо них рішення;
- 19) забезпечує передачу на зберігання до відповідної державної архівної установи виборчої та іншої документації в порядку, встановленому ЦВК;
- 20) встановлює підсумки голосування з виборів депутатів обласної ради у територіальних виборчих округах, утворених у межах відповідного району;
- 21) передає підсумки голосування відповідно обласній територіальній виборчій комісії.
- 22) здійснює інші повноваження, передбачені Законом та іншими законами України.

Повноваження міської ТВК:

- 1) забезпечує підготовку та проведення виборів до відповідної ради;
- 2) утворює територіальні виборчі округи відповідно до Закону, встановлює їх межі та єдину нумерацію;
- 3) надає правову, організаційну, методичну, технічну допомогу ДВК в частині їх діяльності, що стосується виборів депутатів міської ради, організовує навчання членів цих комісій з питань організації виборчого процесу;
- 4) реєструє кандидатів у депутати відповідно міської ради, включених до виборчих списків кандидатів у депутати місцевих організацій політичних партій, представників, уповноважених осіб місцевих організацій партій - суб'єктів відповідного виборчого процесу, видає їм посвідчення;
- 5) розглядає питання щодо скасування рішення про реєстрацію кандидатів у випадках, передбачених Законом;
- 6) повідомляє населення про зареєстрованих кандидатів у депутати в багатомандатному виборчому окрузі, включених до виборчих списків кандидатів у депутати місцевих організацій партій;
- 7) затверджує текст виборчих бюлетенів по виборах депутатів відповідної місцевої ради, забезпечує виготовлення виборчих бюлетенів, передає їх відповідним ТВК, ДВК;
- 8) вирішує питання щодо використання коштів на проведення відповідних місцевих виборів, розподіляє кошти між ДВК, здійснює контроль за їх цільовим використанням;
- 9) сприяє організації зустрічей кандидатів у депутати міської ради з виборцями;
- 10) забезпечує виготовлення бланків протоколів та іншої виборчої документації, а територіальна виборча комісія, яка утворює ДВК, - також печаток, штампів і передає їх відповідним ДВК;
- 11) заслуховує інформацію відповідних ТВК, ДВК, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань, пов'язаних з підготовкою і проведенням виборів до відповідної місцевої ради;
- 12) здійснює контроль за наданням списків виборців дільничними виборчими комісіями для загального ознайомлення та уточнення;

13) реєструє офіційних спостерігачів від кандидатів, місцевих організацій партій - суб'єктів виборчого процесу на виборах до міської, від громадських організацій згідно із Законом;

14) здійснює контроль за використанням коштів виборчих фондів суб'єктів виборчого процесу на виборах до відповідної місцевої ради;

15) здійснює контроль за дотриманням встановленого Законом порядку проведення передвиборної агітації;

16) визнає голосування на виборчій дільниці недійсним у випадках, передбачених Законом;

17) встановлює підсумки голосування за кандидатів у депутати відповідних рад, результати виборів депутатів міської, , здійснює офіційне опублікування результатів таких виборів;

18) реєструє обраних депутатів міської ради, повідомляє населення про зареєстрованих депутатів відповідної місцевої ради та основні відомості про них;

19) організовує проведення повторного голосування і повторних місцевих виборів у випадках, передбачених Законом;

20) розглядає звернення, заяви і скарги стосовно підготовки та проведення місцевих виборів до відповідної місцевої ради, приймає щодо них рішення;

21) забезпечує передачу на зберігання до відповідної державної архівної установи виборчої та іншої документації в порядку, встановленому ЦВК;

22) здійснює в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці контроль за додержанням та однаковим застосуванням законодавства про місцеві вибори в частині, що стосується виборів до міської, виборцями, дільничними виборчими комісіями, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, підприємствами, установами та організаціями (незалежно від форм власності), їх посадовими особами, місцевими організаціями партій - суб'єктами виборчого процесу, їх представниками та уповноваженими особами, кандидатами у депутати до відповідної ради, офіційними спостерігачами;

23) забезпечує підготовку та проведення виборів міського голови;

24) реєструє кандидатів на посаду міського голови, їх довірених осіб та видає їм посвідчення;

25) повідомляє населення про зареєстрованих кандидатів на посаду міського голови;

26) заслуховує інформацію дільничних виборчих комісій, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань, пов'язаних з підготовкою і проведенням виборів;

27) затверджує текст виборчих бюлетенів по виборах міського голови, забезпечує виготовлення виборчих бюлетенів і передає їх дільничним виборчим комісіям;

28) сприяє організації зустрічей кандидатів на посаду міського голови з виборцями;

29) реєструє офіційних спостерігачів від кандидатів на посаду міського голови;

30) здійснює контроль за використанням кандидатами на посаду міського голови власних виборчих фондів відповідно до цього Закону;

31) встановлює підсумки голосування, результати виборів міського голови та визнає міського голову обраним;

32) реєструє обраного міського голову;

33) здійснює інші повноваження, передбачені Законом та іншими законами України.

У містах з районним поділом, де не утворені районні у місті ради, міська ТВК також розподіляє кошти між районними у місті ТВК, здійснює контроль за їх цільовим використанням.

Міська ТВК міста, розташованого у межах району (у складі міста відповідно до існуючого адміністративно-територіального устрою), також встановлює підсумки голосування з виборів депутатів відповідної районної, міської ради у ТВО, утворених на території міста, або кандидатів на посаду міського голови у відповідному ТВО та передає ці підсумки відповідно до районної, міської ТВК.

Повноваження районної в місті (у містах, де утворені районні у місті ради) ТВК:

- 1) забезпечує підготовку та проведення виборів до відповідної ради;
- 2) утворює територіальні виборчі округи відповідно до Закону, встановлює їх межі та єдину нумерацію;
- 3) надає правову, організаційну, методичну, технічну допомогу дільничним виборчим комісіям в частині їх діяльності, що стосується виборів депутатів районної у місті ради, організовує навчання членів цих комісій з питань організації виборчого процесу;
- 4) реєструє кандидатів у депутати відповідно районної у місті ради, включених до виборчих списків кандидатів у депутати місцевих організацій політичних партій, представників, уповноважених осіб місцевих організацій партій - суб'єктів відповідного виборчого процесу, видає їм посвідчення;
- 5) розглядає питання щодо скасування рішення про реєстрацію кандидатів у випадках, передбачених цим Законом;
- 6) повідомляє населення про зареєстрованих кандидатів у депутати в багатомандатному виборчому окрузі, включених до виборчих списків кандидатів у депутати місцевих організацій партій;
- 7) затверджує текст виборчих бюлетенів по виборах депутатів відповідної місцевої ради, забезпечує виготовлення виборчих бюлетенів, передає їх відповідним дільничним виборчим комісіям;
- 8) вирішує питання щодо використання коштів на проведення відповідних місцевих виборів, розподіляє кошти між дільничними виборчими комісіями, здійснює контроль за їх цільовим використанням;
- 9) сприяє організації зустрічей кандидатів у депутати міської, районної у місті ради з виборцями;
- 10) забезпечує виготовлення бланків протоколів та іншої виборчої документації, а також печаток, штампів і передає їх відповідним ДВК;
- 11) заслуховує інформацію відповідних ДВК, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань, пов'язаних з підготовкою і проведенням виборів до відповідної місцевої ради;
- 12) здійснює контроль за наданням списків виборців дільничними виборчими комісіями для загального ознайомлення та уточнення;
- 13) реєструє офіційних спостерігачів від кандидатів, місцевих організацій партій - суб'єктів виборчого процесу на виборах до районної у місті ради, від громадських організацій згідно із Законом;
- 14) здійснює контроль за використанням коштів виборчих фондів суб'єктів виборчого процесу на виборах до відповідної місцевої ради;
- 15) здійснює контроль за дотриманням встановленого цим Законом порядку проведення передвиборної агітації;
- 16) визнає голосування на виборчій дільниці недійсним у випадках, передбачених Законом;
- 17) встановлює підсумки голосування за кандидатів у депутати відповідних рад, результати виборів депутатів районної у місті ради, здійснює офіційне опублікування результатів таких виборів;
- 18) реєструє обраних депутатів районної у місті ради, повідомляє населення про зареєстрованих депутатів відповідної місцевої ради та основні відомості про них;
- 19) організовує проведення повторного голосування і повторних місцевих виборів у випадках, передбачених Законом;
- 20) розглядає звернення, заяви і скарги стосовно підготовки та проведення місцевих виборів до відповідної місцевої ради, приймає щодо них рішення;

21) забезпечує передачу на зберігання до відповідної державної архівної установи виборчої та іншої документації в порядку, встановленому ЦВК;

22) здійснює в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці контроль за додержанням та однаковим застосуванням законодавства про місцеві вибори в частині, що стосується виборів до міської, районної у місті ради, виборцями, дільничними виборчими комісіями, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, підприємствами, установами та організаціями (незалежно від форм власності), їх посадовими особами, місцевими організаціями партій - суб'єктами виборчого процесу, їх представниками та уповноваженими особами, кандидатами у депутати до відповідної ради, офіційними спостерігачами;

23) під час проведення виборів міського голови встановлює підсумки голосування по виборах міського голови у відповідному ТВО та передає ці підсумки до відповідної міської ТВК;

24) здійснює інші повноваження, передбачені Законом та іншими законами України.

Повноваження районної в місті (у містах, де не утворені районні у місті ради) ТВК:

1) надає правову, організаційну, методичну, технічну допомогу ДВК в частині їх діяльності, що стосується виборів депутатів міської ради, організовує навчання членів цих комісій з питань організації виборчого процесу;

2) заслуховує інформацію відповідних ДВК, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань, пов'язаних з підготовкою і проведенням виборів до відповідної місцевої ради;

3) здійснює контроль за наданням списків виборців дільничними виборчими комісіями для загального ознайомлення та уточнення;

4) здійснює контроль за дотриманням встановленого Законом порядку проведення передвиборної агітації;

5) визнає голосування на виборчій дільниці недійсним у випадках, передбачених Законом;

6) розглядає звернення, заяви і скарги стосовно підготовки та проведення місцевих виборів до відповідної місцевої ради, приймає щодо них рішення;

7) забезпечує передачу на зберігання до відповідної державної архівної установи виборчої та іншої документації в порядку, встановленому ЦВК;

8) здійснює в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці контроль за додержанням та однаковим застосуванням законодавства про місцеві вибори в частині, що стосується виборів до міської, виборцями, дільничними виборчими комісіями, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, підприємствами, установами та організаціями (незалежно від форм власності), їх посадовими особами, місцевими організаціями партій - суб'єктами виборчого процесу, їх представниками та уповноваженими особами, кандидатами у депутати до відповідної ради, офіційними спостерігачами;

9) встановлює підсумки голосування з виборів депутатів міської ради у ТВО, утворених у межах районів у місті, закріплених ними за ТВО на території району в місті, та передає ці підсумки до відповідної міської ТВК;

10) під час проведення виборів міського голови встановлює підсумки голосування по виборах міського голови у відповідному ТВО та передає ці підсумки до відповідної міської ТВО.

11) здійснює інші повноваження, передбачені Законом та іншими законами України.

1.4. Статус та повноваження членів виборчих комісій, порядок дострокового припинення повноважень членів виборчих комісій

Статус членів ТВК визначено ст. 28 Закону.

Член ТВК на першому засіданні виборчої комісії, в якому він бере участь, в обов'язковому порядку ознайомлюється зі змістом **частин п'ятої-восьмої статті 28 Закону**, після чого складає таку присягу члена комісії:

"Я, (прізвище, ім'я та по батькові), беручи на себе повноваження члена виборчої комісії та усвідомлюючи свою високу відповідальність перед Українським народом, присягаю додержуватися Конституції та законів України, чесно і сумлінно виконувати свої обов'язки, виходячи з принципів верховенства права, законності, об'єктивності та неупередженості, забезпечувати реалізацію і захист виборчих прав громадян України".

Особа, яка склала присягу, ставить свій підпис під текстом присяги. Цей документ є невід'ємною частиною документації відповідної комісії. Члену комісії після складення ним присяги видається посвідчення за підписом Голови ЦВК.

Відмова скласти присягу означає відмову особи бути членом комісії.

Права та обов'язки члена ТВК:

Таблиця 1	
Член ТВК має право (ч. 5 ст. 28 Закону)	Член ТВК зобов'язаний (ч. 7 ст. 28 Закону)
брати участь у підготовці питань, що вносяться на розгляд виборчої комісії;	додержуватися Конституції України, Закону та інших законів України, зокрема з питань підготовки і проведення місцевих виборів
виступати на засіданнях виборчої комісії, ставити іншим учасникам засідання запитання щодо питань порядку денного, вносити пропозиції з питань, віднесених до повноважень комісії;	брати участь у засіданнях виборчої комісії
за дорученням комісії перевіряти діяльність ДВК на відповідній території;	виконувати рішення виборчої комісії та обов'язки, покладені на нього згідно з їх розподілом у комісії
безперешкодно відвідувати приміщення виборчих комісій, ознайомлюватися з документами виборчої комісії, членом якої він є, та ДВК на відповідній території;	виконувати рішення виборчої комісії вищого рівня

на увільнення від виконання виробничих або службових обов'язків за основним місцем роботи на час засідань виборчої комісії та виконання доручень виборчої комісії (для члена виборчої комісії, який виконує повноваження не на платній основі, - зі збереженням заробітної плати);	
на відшкодування шкоди, заподіяної його життю, здоров'ю чи майну у зв'язку з виконанням обов'язків члена виборчої комісії, у порядку і розмірі, встановлених Кабінетом Міністрів України;	
представляти ТВК за її рішенням в органах державної влади та органах місцевого самоврядування;	
здійснювати інші повноваження відповідно до цього Закону	
Член ТВК має інші права та обов'язки відповідно до Закону та інших законів України	

Члену ТВК протягом часу повноважень комісії забороняється агітувати за чи проти партій, кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови (п. 5 ч. 1 ст. 60 Закону). Члени ТВК повинні виконувати свої обов'язки неупереджено.

ЦВК може достроково припинити повноваження всього складу ТВК за власною ініціативою або за рішенням суду, у разі **систематичного або одноразового грубого** порушення ТВК Конституції України, Закону та інших законів України (ч. 3 ст. 29 Закону). Дострокове припинення повноважень усього складу ТВК не є ліквідацією цієї комісії.

Достроково повноваження члена ТВК припиняються з таких підстав (ч. 4 ст. 29 Закону):

- ✓ особиста заява про складення повноважень члена ТВК;

Така заява подається суб'єкту внесення кандидатури відповідного члена комісії для передачі відповідній виборчій комісії або для внесення подання про заміну члена виборчої комісії (п. 1 ч. 4 ст. 29 Закону) .

- ✓ внесення подання про заміну члена ТВК суб'єктом, за поданням якого кандидатуру такого члена було включено до складу ТВК;
- ✓ припинення його громадянства України;
- ✓ вибуття на період до дня виборів за межі відповідної адміністративно-територіальної одиниці, що унеможлиблює виконання обов'язків члена комісії;
- ✓ реєстрація його кандидатом у депутати місцевої ради, кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидатом у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, кандидатом у народні депутати України, кандидатом на пост Президента України;

- ✓ реєстрація його довіреною особою кандидата в депутати або кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидата у народні депутати України, кандидата на пост Президента України, представником політичної партії в ЦВК, уповноваженою особою політичної партії, представником місцевої організації партії в територіальній виборчій комісії, уповноваженою особою місцевої організації партії, уповноваженою особою суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму, представником ініціативної групи в ЦВК, офіційним спостерігачем, якщо виборчий процес зазначених виборів чи референдуму проводиться одночасно з виборчим процесом місцевих виборів;
- ✓ систематичне невиконання покладених на нього обов'язків або одноразове грубе порушення ним законодавства України про місцеві вибори, що встановлено рішенням суду або рішеннями ЦВК;
- ✓ набрання щодо нього законної сили обвинувальним вироком суду за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину;
- ✓ набуття ним членства в іншій виборчій комісії будь-якого рівня, що здійснює підготовку та проведення місцевих виборів, виборів народних депутатів України, Президента України, комісії з референдуму, якщо процес відповідних виборів чи референдуму проводиться одночасно з процесом зазначених місцевих виборів;
- ✓ визнання його судом недієздатним;
- ✓ його смерть.

Повноваження члена виборчої комісії припиняються з моменту прийняття рішення про припинення повноважень члена комісії виборчою комісією, яка сформувала її склад (ч. 5 ст. 29 Закону).

У разі систематичного невиконання головою або заступником голови чи секретарем покладених на нього обов'язків ТВК може звернутися до виборчої комісії, яка її утворила, з мотивованим рішенням про його (їх) заміну, якщо за це проголосувало не менше 2/3 від складу комісії. Наприклад, комісія утворена у складі 18 осіб, для заміни голови ТВК необхідно, щоб проголосували 12 і більше членів ТВК.

Голова, заступник голови або секретар виборчої комісії можуть особисто подати власноручно написану заяву про складення своїх повноважень до виборчої комісії, що утворила відповідну виборчу комісію.

Рішення про припинення повноважень голови, заступника голови або секретаря виборчої комісії не є підставою для припинення повноважень зазначених осіб як членів відповідної виборчої комісії.

Рішення про припинення повноважень голови, заступника голови, секретаря виборчої комісії приймається одночасно з рішенням про призначення іншого або нового члена комісії на посаду голови, заступника голови, секретаря виборчої комісії від того самого суб'єкта подання, а в разі неможливості - приймається з урахуванням досвіду роботи осіб у виборчих комісіях, комісіях референдуму.

1.5. Організація роботи виборчих комісій

Організація роботи ТВК визначається ч. 27 Закону. Правила документування діяльності ТВК, єдиний порядок роботи з документами, заявами, скаргами, запитами, пропозиціями, клопотаннями, зауваженнями (далі – документи, звернення) з моменту їх створення або надходження до відправлення чи передачі на зберігання до відповідної місцевої державної архівної установи, встановлені Порядком організації роботи та ведення діловодства у виборчих комісіях з місцевих виборів, затвердженим постановою ЦВК від 05 вересня 2015 року № 228 (далі – Порядок № 228).

Засідання як основна форма роботи виборчої комісії

ТВК організовують свою роботу відповідно до вимог Закону у формі відкритих засідань.

Виборча комісія є колегіальним органом, тобто усі рішення комісії приймаються лише колегіально, за наявності необхідного кворуму, ані голова, ані жоден інший член комісії не має права приймати рішення від імені комісії одноособово.

Основною формою роботи ТВК є засідання, яке скликається:

- ✓ головою комісії;
- ✓ заступником голови (у разі відсутності голови комісії);
- ✓ секретарем (у разі відсутності голови комісії та його заступника).

Перше засідання виборчої комісії скликається **не пізніш як на другий день** після дня її утворення, а наступні - за необхідності (ч. 3 ст. 27 Закону).

На **письмову вимогу** третини складу виборчої комісії голова виборчої комісії або його заступник зобов'язаний скликати засідання комісії не пізніше наступного дня після отримання такої вимоги (ч. 2 ст. 27 Закону).

У разі необхідності засідання ТВК може бути скликане за рішенням комісії вищого рівня (ч. 2 ст. 27 Закону).

Засідання ТВК веде **голова комісії або його заступник**, у разі невиконання ними цієї функції або у разі їх відсутності комісія визначає із свого складу головуючого на засіданні (ч. 7 ст. 27 Закону).

Засідання ТВК скликається з обов'язковим повідомленням усіх членів комісії про час, місце проведення засідання та його порядок денний (ч.5 ст. 27 Закону, п. 3.4 Порядку № 228).

ПОРАДА! На першому засіданні ТВК слід створити та підтримувати в актуальному стані базу телефонних номерів членів ТВК, оскільки номери телефонів, вказані у поданні кандидатур до складу ТВК можуть не використовуватися або відрізнятись від заявлених.

• Кворум:

Засідання ТВК є повноважним за умови присутності на ньому більше половини членів комісії від складу цієї комісії (ч. 4 ст. 27 Закону, п. 2.3 Порядку № 228). Наприклад, якщо кількісний склад ТВК – 18 осіб, засідання буде повноважним за умови присутності на ньому 10 осіб).

Рішення ТВК приймається відкритим голосуванням більшістю голосів від **складу** ТВК, крім випадків, передбачених Законом, після його розгляду та обговорення на засіданні виборчої комісії, тобто якщо ТВК утворена у складі 18 членів, то для прийняття рішення необхідно, щоб за нього проголосували 10 і більше осіб (ч.14 ст. 27 Закону).

Підготовку матеріалів до засідання ТВК забезпечує **секретар комісії** (п. 4.2 Порядку № 228).

- **Порядок денний:**

Перед проведенням засідання виборчої комісії формується проект порядку денного цього засідання (п. 4.1. Порядку № 228)

Проект порядку денного засідання виборчої комісії, як правило, не пізніше ніж за день до проведення засідання, готує секретар комісії згідно з планом роботи та за дорученням голови комісії, а також з урахуванням пропозицій членів комісії та погоджує його з головою комісії (п. 4.2 Порядку № 228).

Проект порядку денного засідання після його погодження з головою комісії секретар комісії в обов'язковому порядку разом з інформацією про час і місце проведення засідання доводить до відома членів комісії, як правило, не пізніше останнього дня перед днем проведення засідання, а в день, що передує дню виборів, та в день виборів – негайно (ч. 5 ст. 27 Закону, п. 4.3 Порядку № 228).

Інформація про дату, час проведення, порядок денний засідання виборчої комісії розміщується на стенді офіційних матеріалів комісії, як правило, не пізніше останнього дня перед днем засідання виборчої комісії (п. 4.5 Порядку № 228).

Список усіх запрошених на засідання виборчої комісії готує секретар комісії. У списку зазначаються: прізвище, ім'я, по батькові, посада запрошених, офіційні назви органів (організації, установи, політичної партії, тощо) або особи, яких вони представляють, а також у зв'язку з розглядом якого питання порядку денного вони запрошені (п. 4.11 Порядку № 288) .

Б. Матеріали, що додаються до питань порядку денного засідання (п. 4.6 Порядку № 228):

Складаються з:

- ✓ проекту рішення (постанова, протокольне рішення);
- ✓ додатків, якщо такі зазначені у тексті рішення (звернення, заява, роз'яснення, план, список, звіт, довідка тощо);
- ✓ у разі потреби – доповідної записки члена комісії, який готує питання на розгляд комісії.

Проект рішення виборчої комісії готує член комісії відповідно до наданого доручення голови комісії, до якого долучає всі необхідні документи, а також перелік осіб, які повинні бути запрошені на засідання виборчої комісії, та передає відповідні матеріали (проект рішення) голові комісії (п. 4.7 Порядку № 228).

Погоджуються з:

після ознайомлення з підготовленими матеріалами голова комісії вчиняє на проекті постанови відповідну резолюцію ("для розгляду на засіданні комісії") та передає їх секретарю, який забезпечує комплекtnість матеріалів до питань порядку денного для членів комісії (п. 4.8 Порядку № 228).

Надаються:

членам ТВК, як правило, не пізніше останнього дня перед днем проведення засідання комісії, якщо інше не встановлено законом, однак не пізніш як до початку засідання (ч. 6 ст. 27 Закону, п. 4.10 Порядку № 228).

У разі необхідності внесення змін до порядку денного під час засідання виборчої комісії (вилучення питання, доповнення новим питанням) головуєчий на засіданні вносить відповідну пропозицію (самостійно або за ініціативою члена комісії). Кожна пропозиція про внесення змін до порядку денного засідання виборчої комісії обговорюється та затверджується протокольним рішенням комісії (п. 7.5 Порядку № 228).

На початку засідання виборчою комісією за пропозицією головуєчого на засіданні обговорюється та затверджується порядок денний засідання комісії, про що приймається протокольне рішення (п. 7.4 Порядку № 228).

Комісія на вимогу трьох членів комісії, якщо інше не встановлено законом, а також за рішенням комісії вищого рівня або суду зобов'язана розглянути на своєму засіданні питання, що належать до її повноважень, не пізніш як у триденний строк від дня заявлення вимоги або прийняття зазначеного рішення, але не пізніше дня голосування (дня повторного голосування), а в день голосування (день повторного голосування) – невідкладно (п. 7.6 Порядку № 288).

- **Право присутності на засіданні виборчої комісії**

На засіданні ТВК, крім членів ТВК, мають право бути присутніми **без дозволу чи запрошення** лише такі особи (ч. 9 ст. 27 Закону):

Таблиця 2	
Хто має право бути присутнім?	Обмеження по кількості
члени ЦВК	без обмежень
працівники Секретаріату ЦВК	без обмежень
працівники Служби розпорядника Державного реєстру виборців	без обмежень
члени ТВК вищого рівня з відповідних місцевих виборів	без обмежень
кандидати в депутати, їх довірені особи, офіційні спостерігачі від кандидатів у депутати в одномандатному виборчому окрузі	не більше 2 від 1 кандидата
представники, уповноважені особи місцевих організацій партій, офіційні спостерігачі від місцевих організацій партій, які висунули кандидатів у депутати у багатомандатному виборчому окрузі,	не більше 2 від 1 місцевої організації партії
офіційні спостерігачі від громадських організацій	не більше 2 від 1 організації
офіційні спостерігачі від іноземних держав	без обмежень
офіційні спостерігачі від міжнародних організацій	не більше 2 від 1 організації
представники засобів масової інформації	не більше 2 від 1 ЗМІ

Інші особи, крім зазначених, можуть бути присутніми на засіданні ТВК тільки з дозволу або на запрошення цієї комісії, про що приймається рішення на засіданні ТВК (ч. 9 ст. 27 Закону). Перебування інших осіб на засіданні ТВК під час встановлення результатів голосування забороняється (ч. 9 ст. 27 Закону).

За реєстрацію осіб, які беруть участь у засіданні на запрошення комісії та без дозволу чи запрошення відповідає секретар комісії. Перед початком засідання секретар комісії подає голові ТВК список цих осіб (п 4.12 Порядку № 228).

Голова (головуючий на засіданні) ТВК на початку засідання або на початку розгляду питання оголошує кількість присутніх членів ТВК, список запрошених та інших осіб, які мають право бути присутніми на засіданні комісії без дозволу або запрошення комісії, представників засобів масової інформації (п. 7.2 Порядку № 228).

ТБК може прийняти мотивоване рішення про позбавлення права присутності на своєму засіданні кандидата в депутати, його довіреної особи, представника або уповноваженої особи місцевої організації партії, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, його довіреної особи, офіційного спостерігача, представника ЗМІ та особи, запрошеної на засідання ТБК, якщо вони неправомірно перешкоджають проведенню засідання (ч. 10 ст. 27 Закону). Таке рішення приймається не менше ніж двома третинами голосів від складу ТБК.

Документування діяльності територіальної виборчої комісії

Відповідальність за організацію роботи та стан діловодства в комісії покладається на голову ТБК (п. 1.18 Порядку № 228).

Підготовку матеріалів до засідання комісії, оформлення та доопрацювання прийнятих на її засіданні документів, достовірність документування засідання комісії забезпечує секретар ТБК (п. 10.2 Порядку № 228).

ПРОТОКОЛ ЗАСІДАННЯ ТБК (ч.11 ст. 27 Закону)

На засіданні ТБК ведеться протокол засідання, який веде секретар комісії. За відсутності секретаря комісії чи у разі невиконання ним своїх повноважень на засіданні комісія обирає зі свого складу секретаря засідання, який виконує обов'язки секретаря комісії на відповідному засіданні та при оформленні документів засідання.

Протокол засідання виборчої комісії оформляє секретар комісії (секретар засідання) (п. 12.4 Порядку № 228).

Протокол засідання має містити такі реквізити (п. 12.2 Порядку № 228)

- назву документа (протокол);
- назву виду діяльності виборчої комісії (засідання);
- назву виборчої комісії;
- час, дату і місце проведення засідання;
- загальну кількість членів виборчої комісії;
- кількість присутніх на засіданні членів виборчої комісії;
- кількість осіб, які беруть участь у засіданні на запрошення виборчої комісії та без дозволу або запрошення (у разі потреби до протоколу додається реєстраційний листок);
- порядок денний з формулюванням питань у називному відмінку.

Текст протоколу засідання виборчої комісії з розгляду кожного питання складається з трьох частин, що починаються словами: "Слухали", "Виступили", "Вирішили" ("Постановили").

До протоколу засідання долучаються у вигляді додатків оригінали документів, прийнятих на засіданні, а також викладені в письмовій формі окремі думки членів комісії, які брали участь у її засіданні, але не згодні з прийнятим на засіданні комісії рішенням. **Окремі думки членів комісії є невід'ємною частиною протоколу засідання комісії** (п. 12.5 Порядку № 228).

Протокол засідання комісії підписується **головуючим на засіданні та секретарем (секретарем засідання) комісії**.

Протокол засідання надається не пізніше наступного засідання комісії для ознайомлення:

- ✓ члену ТВК на його вимогу, при цьому член ТВК має право підписати протокол.
- ✓ суб'єкту виборчого процесу на його вимогу.

Не пізніше наступного засідання ТВК протокол засідання ТВК вивішується на стенді офіційних матеріалів комісії для загального ознайомлення.

РІШЕННЯ ТВК (ч.15 ст. 27 Закону)

Структура рішення ТВК

Таблиця 3	
Реквізити	найменування комісії, найменування рішення, час, дату та місце його прийняття і порядковий номер;
Мотивувальна частина	посилання на обставини, що зумовили розгляд питання на засіданні комісії, посилання на конкретні положення нормативно-правових актів або рішення ЦВК чи ТВК або судові рішення, якими керувалася комісія при прийнятті рішення.
Резолютивна частина	містить відповідне рішення комісії, викладене у формі висновку, із зазначенням завдань і заходів, спрямованих на реалізацію повноважень комісії з питання, що розглядається. У разі потреби може мати вказівки на необхідність доведення змісту рішення до суб'єктів, на яких поширюється дія рішення, виконавців, осіб, на яких покладається контроль за виконанням документа, а також строки його виконання та додатки. Складається з пронумерованих пунктів та підпунктів.

З питань поточної діяльності ТВК може приймати **протокольні рішення**, зміст яких заноситься до протоколу засідання комісії та не оформлюється окремим документом (ч. 12 ст. 27 Закону). Наприклад, протокольне рішення про розподіл обов'язків між членами ТВК.

Оформлення прийнятих на засіданні комісії рішень (п. 10 Порядку № 228)

Рішення, прийняті ТВК, **доопрацьовуються** секретарем ТВК. Він вносить до проектів рішень та протокольних рішень відповідні зміни згідно з результатами голосування на засіданні ТВК. Секретар ТВК забезпечує комплектність матеріалів, що додаються до рішення чи протокольного рішення, а також їх реєстрацію у відповідних журналах із зазначенням реєстраційних номерів.

Рішення підписується головуючим на засіданні (ч. 15 ст. 27 Закону). Зміст та номер рішення повинні бути відображені у протоколі відповідного засідання комісії.

Додатки до рішення, прийнятого на засіданні комісії, підписує також секретар ТВК чи секретар відповідного засідання комісії (п. 10.3 Порядку № 228).

Рішення ТВК не пізніше ранку наступного дня після дня його прийняття, а прийняте напередодні дня голосування (дня повторного голосування), у день голосування (день повторного голосування) та під час встановлення результатів голосування (результатів повторного голосування) - не пізніше ніж через 4 години після завершення засідання виборчої комісії **вивішується для загального ознайомлення** на стенді офіційних матеріалів комісії, який обладнується в приміщенні комісії у місці, вільно доступному для відвідувачів.

У цей же строк рішення комісії доводиться до відома суб'єктів виборчого процесу, яких вона стосується, громадянина, якщо його заява, скарга до комісії були предметом розгляду на відповідному засіданні комісії, та, у разі потреби, відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, дільничних виборчих комісій, засобів масової інформації (п. 10.5 Порядку № 228).

Копія рішення, засвідчена головою ТВК чи його заступником і секретарем ТВК та скріплена печаткою ТВК, не пізніше ніж через 4 години після його прийняття, а в день голосування (день повторного голосування) - невідкладно, видається суб'єкту виборчого процесу, якого вона стосується, на його вимогу. (ч. 15 ст. 27 Закону).

АКТИ І ПРОТОКОЛИ (ч. 13 ст. 27 Закону):

ТВК складає акти та протоколи. Акт комісії засвідчує певний факт або певну подію, виявлені і визнані комісією. Протокол комісії встановлює підсумки певних дій, виконаних комісією.

Акти і протоколи складаються у випадках, передбачених Законом, за формами, затвердженими ЦВК, та у кількості примірників, встановлених Законом.

Акт або протокол підписуються всіма присутніми на засіданні ТВК, підписи яких скріплюються печаткою виборчої комісії.

Перший примірник акта чи протоколу мають право підписати присутні на засіданні кандидати, зареєстровані для участі у відповідних виборах, їх довірені особи, офіційні спостерігачі.

Суб'єкту виборчого процесу відповідних виборів на його вимогу має бути надана копія акта чи протоколу.

2. УТВОРЕННЯ ВИБОРЧИХ ОКРУГІВ

2.1. Види виборчих округів

Виборчий округ - це територія, яка визначається для організації та проведення виборів.

Багатомандатний виборчий округ (далі – БВО) – це виборчий округ, від якого обираються декілька депутатів. Багатомандатний округ утворюється на виборах депутатів обласної, районної, міської, районної в місті рад.

Територіальний виборчий округ (далі – ТВО) – це виборчий округ, який утворюється в межах багатомандатного виборчого округу.

Одномандатний виборчий округ (далі – ОВО) – це виборчий округ, від якого обирається один депутат. Одномандатні виборчі округи утворюються для організації та проведення виборів депутатів сільських, селищних рад.

Єдиний одномандатний виборчий округ – це виборчий округ, який включає в себе всю територію адміністративно-територіальної одиниці на відповідних місцевих виборах. Єдиний одномандатний округ утворюється для організації та проведення виборів сільського, селищного, міського голови, старости села або селища.

2.2. Порядок утворення виборчих округів

Центральна виборча комісія своєю постановою від 03.09.2015 р. № 216 «Про кількість територіальних, одномандатних виборчих округів, що утворюються обласними, районними, міськими, районними у містах (у містах, де утворені районні у місті ради), сільськими, селищними виборчими комісіями для організації виборів депутатів місцевих рад при проведенні чергових та перших виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2015 року» (далі – Постанова № 216) на підставі відомостей Державного реєстру виборців визначила кількість ТВО, ОВО, що утворюються обласними, районними, міськими, районними у містах (у містах, де утворені районні у місті ради), сільськими, селищними виборчими комісіями для організації виборів депутатів місцевих рад при проведенні чергових та перших виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2015 року.

Загальний склад (кількість депутатів) місцевої ради становить при чисельності виборців (ч. 3 ст. 16 Закону):

Таблиця 4	
Кількість виборців	Кількість депутатів
до 1 тисячі виборців	12 депутатів
від 1 тисячі до 3 тисяч виборців	14 депутатів
від 3 тисяч до 5 тисяч виборців	22 депутати
від 5 тисяч до 20 тисяч виборців	26 депутатів
від 20 тисяч до 50 тисяч виборців	34 депутати
від 50 тисяч до 100 тисяч виборців	36 депутатів
від 100 тисяч до 250 тисяч виборців	42 депутати
від 250 тисяч до 500 тисяч виборців	54 депутати
від 500 тисяч до 1 мільйона виборців	64 депутати
від 1 мільйона до 2 мільйонів виборців	84 депутати
понад 2 мільйони виборців	120 депутатів

Необхідна кількість округів для кожної місцевої ради вже визначена Постановою № 216.

Для проведення виборів депутатів міської (міста без районного поділу, міста, до складу якого не входить інше місто, село, селище), районної в місті ради відповідна міська, районна в місті ТВК не пізніш як за 38 днів до дня чергових або перших місцевих виборів (до 16 вересня 2015 року) утворює ТВО з приблизно рівною кількістю виборців у кожному в кількості, що дорівнює загальному складу відповідної місцевої ради (ч. 4 ст. 17 Закону).

Орієнтовна середня кількість виборців у ТВО визначається ТВК на підставі відомостей Державного реєстру виборців про кількість виборців, які проживають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, що подаються органом ведення Державного реєстру виборців до відповідної ТВК не пізніш як за 40 днів до дня чергових або перших місцевих виборів (до 14 вересня 2015 року).

Наприклад, за інформацією, наданою органом ведення Державного реєстру виборців, у місті 50 000 виборців, кількість депутатів міської ради має бути 34 депутати. Для організації та проведення виборів депутатів міської ради необхідно утворити 34 ТВО. Для того, щоб визначити орієнтовну кількість виборців у ТВО, необхідно розділити загальну кількість виборців у місті (50 000) на кількість ТВО (34). У цьому випадку орієнтовна кількість виборців має становити 1470 виборців.

Для проведення виборів депутатів міської (міста з районним поділом, міста, до складу якого входить інше місто, село, селище) ради відповідна міська ТВК не пізніш як за 37 днів до дня чергових або перших місцевих виборів (до 17 вересня 2015 року) утворює на території кожного району в місті, міста, села, селища, що входить до складу цього міста, ТВО (ч. 5 ст. 17 Закону).

Кількість виборців у таких округах має бути за можливості максимально наближеною до середньої кількості виборців у ТВО відповідного БВО, що обчислюється шляхом ділення кількості виборців, виборча адреса яких віднесена до відповідного БВО, на загальний склад відповідної місцевої ради.

Наприклад, за інформацією, наданою органом ведення Державного реєстру виборців, у місті, до якого входять 3 села та 2 міста, 100 000 виборців, кількість депутатів міської ради має бути 42 депутати. Для організації та проведення виборів депутатів міської ради необхідно утворити 42 ТВО. Для того, щоб визначити середню кількість виборців у ТВО відповідного БВО, необхідно розділити загальну кількість виборців у місті (100 000) на кількість ТВО (42). У цьому випадку середня кількість виборців у ТВО становить 2381 виборців.

На території кожного села, селища, району в місті, міста, яке входить до іншого міста, утворюється один ТВО з виборів депутатів міської ради або кілька ТВО з виборів депутатів міської ради з приблизно однаковою кількістю виборців (ч. 5 ст. 17 Закону).

ТВО з виборів депутатів міської ради міста (міста з районним поділом, міста, до складу якого входить інше місто, село, селище) може включати територію одного району в місті, міста, села або селища, що входять до складу відповідного міста, або одну частину району в місті, міста, села або селища.

Наприклад, за інформацією, наданою органом ведення Державного реєстру виборців, у місті, до якого входять 3 села та 2 міста, 100 000 виборців, кількість депутатів міської ради має бути 42 депутати, середня кількість виборців у ТВО – 2381 виборців. Для організації та проведення виборів депутатів міської ради необхідно утворити 42 ТВО, У кожному з сел, що

входять до складу міста, проживають від 1000 до 1500 виборців, тому в кожному селі утворюється по 1 ТВО. В одному з міст, що входить до складу цього міста, кількість виборців – 7200, а в іншому – 9700, тому у першому місті мають бути утворені 3 ТВО, а в іншому – 4 ТВО. Таким чином, у 3 селах та 2 містах сумарно мають бути утворені 10 ТВО, решта 32 ТВО мають бути утворені на території самого міста з приблизно однаковою кількістю виборців в кожному.

Для проведення виборів депутатів районної ради відповідна районна ТВК не пізніш як за 37 днів до дня чергових або перших місцевих виборів (до 17 вересня 2015 року) утворює на території кожного села (кількох сіл, жителі яких добровільно об'єдналися у сільську громаду), селища, міста, що входить до складу цього району, ТВО, кількість виборців у яких має бути за можливості максимально наближеною до середньої кількості виборців у ТВО відповідного багатомандатного округу (ч. 6 ст. 17 Закону).

На території кожного села, селища, міста районного значення утворюється один ТВО з виборів депутатів районної ради або кілька ТВО з виборів депутатів районної ради з приблизно однаковою кількістю виборців.

ТВО з виборів депутатів районної ради може включати територію одного села (кількох сіл, жителі яких добровільно об'єдналися у сільську громаду), селища або міста районного значення, що входять до складу відповідного району, чи одну частину території села, селища або міста районного значення.

Кількість ТВО, яку необхідно утворити для виборів депутатів районної ради, визначена Постановою № 216.

Для проведення виборів депутатів обласної ради обласна ТВК не пізніш як за 35 днів до дня чергових або перших місцевих виборів (до 19 вересня 2015 року) утворює на території кожного району, міста обласного значення територіальні виборчі округи, кількість виборців у яких має бути за можливості максимально наближеною до середньої кількості виборців у ТВО відповідного багатомандатного округу (ч. 7 ст. 17 Закону).

На території кожного району, міста обласного значення утворюється один ТВО з виборів депутатів обласної ради або кілька ТВО з виборів депутатів обласної ради з приблизно однаковою кількістю виборців. ТВО з виборів депутатів обласної ради може включати територію одного району або міста обласного значення, що входять до складу відповідної області, чи одну частину території району або міста обласного значення.

Кількість ТВО, яку необхідно утворити для виборів депутатів обласної ради, визначена Постановою № 216.

Єдиний ОВО з виборів міського голови складає територія міста. Єдиний ОВО по виборах міського голови у містах з районним поділом поділяється на ТВО, межі яких збігаються з межами районів у місті. Якщо до складу міста входить інше село, селище, місто, у яких обирається відповідна сільська, селищна, міська рада, то воно є ТВО по виборах міського голови міста, до складу якого воно входить. Рішення про утворення таких виборчих округів не приймаються (ч. 9 ст. 17 Закону).

Виборчі округи утворюються ТВК з урахуванням меж звичайних виборчих дільниць, які використовуються для підготовки і проведення голосування та підрахунку голосів виборців, утворені Постановою ЦВК від 12.04.2012 р. № 66 «Про утворення звичайних та спеціальних виборчих дільниць на постійній основі».

При включенні звичайної виборчої дільниці до меж ТВО її межі не розриваються, за винятком випадків, коли кількість виборчих дільниць є меншою, ніж кількість територіальних виборчих округів.

ТВО в межах багатомандатного округу з виборів обласної, районної, міської (міста з районним поділом, міста, до складу якого входить інше місто, село, селище) ради утворюються з урахуванням меж виборчих округів з виборів відповідно районної, міської, районної в місті, селищної, сільської ради, утворених на відповідній території (ч. 11 ст. 17 Закону).

Кількість ТВО з виборів депутатів обласної ради, які утворюються на території міста, району, не може перевищувати 20 відсотків від загальної кількості ТВО, що утворюються на виборах до відповідної обласної ради (ч. 11 ст. 17 Закону).

Межі ОВО та ТВО мають бути нерозривними.

3. ФОРМУВАННЯ СКЛАДУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ТА ДІЛЬНИЧНИХ ВИБОРЧИХ КОМІСІЙ

3.1. Суб'єкти подання кандидатур до складу сільських, селищних, міських (міст районного значення) територіальних виборчих комісій

Сільські, селищні, міські (міст районного значення) ТВК утворюються районними ТВК у кількості не менше 9 і не більше 18 осіб.

Право подання кандидатур до складу сільських, селищних, міських (міст районного значення) ТВК мають (ч. 2 ст. 22 Закону):

Таблиця 5		
Суб'єкт подання кандидатур до складу ТВК	Кількість кандидатур	Порядок включення до складу ТВК
місцева організація політичної партії, про утворення депутатської фракції якої оголошено на першій черговій сесії Верховної Ради України поточного скликання	2	автоматично
зареєстрована в установленому законом порядку у відповідній адміністративно-територіальній одиниці місцева організація політичної партії	1	жеребкування

Відповідно до п. 4 Роз'яснення щодо деяких питань формування нового складу територіальних виборчих комісій та утворення дільничних виборчих комісій, що здійснюють організацію підготовки і проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів та старост сіл, селищ, затвердженого Постановою ЦВК від 03.09.2015 року № 217 (далі – Роз'яснення № 217) право подання кандидатур до складу ТВК мають місцеві організації політичних партій (далі – партія), а саме до складу:

- ✓ міської (міст районного значення), селищної, сільської виборчої комісії – районні організації партій.

У разі якщо подання щодо кандидатур до складу виборчих комісій вніс неналежний суб'єкт їх внесення, такі кандидатури відхиляються.

3.2. Вимоги до членів сільських, селищних, міських (міст районного значення) територіальних виборчих комісій

До складу виборчої комісії, що здійснює підготовку та проведення відповідних місцевих виборів, можуть входити громадяни України, які мають право голосу на цих місцевих виборах (ч. 1 ст. 21 Закону).

Відповідно до п. 3 Роз'яснення № 217 до складу територіальних виборчих комісій можуть входити громадяни України, які мають право голосу відповідно до статті 70 Конституції України (досягли 18 років та є дієздатними) та місце проживання яких зареєстровано:

- ✓ міської (крім міст обласного значення, міста Києва, міст, що входять до складу інших міст), селищної, сільської виборчої комісії – відповідно в межах міста, селища, села.

3.3. Порядок формування сільських, селищних, міських (міста районного значення) виборчих комісій

Подання щодо кандидатур до складу сільських, селищних, міських (міст районного значення) виборчих комісій вносяться за формами, встановленими постановою ЦВК від 10.08.2015 року № 155 "Про форми подань щодо кандидатур до складу виборчих комісій, що здійснюють підготовку та проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів та старост сіл, селищ", на паперовому носії та в електронному вигляді не пізніш як за 45 днів до дня голосування (до 9 вересня 2015 року).

Подання щодо кандидатур до складу сільської, селищної, міської ТВК, повинні бути підписані керівником районної місцевої організації партії та скріплені печаткою цієї місцевої організації партії.

Відповідно до п. 5 Роз'яснення № 217 підпис керівника районної організації партії повинен бути скріплений печаткою районної організації партії або печаткою відповідної обласної організації партії.

У поданні зазначаються:

- 1) прізвище, власне ім'я (усі власні імена) та по батькові (за наявності) особи;
- 2) число, місяць, рік народження;
- 3) громадянство особи;
- 4) освіта;
- 5) місце роботи (заняття), посада;
- 6) місце проживання (адреса житла) особи, а також контактні телефони;
- 7) наявність досвіду роботи у виборчих комісіях, комісіях з референдуму (із зазначенням року проведення виборів, референдуму, посади в комісії);
- 8) відомості про відсутність у особи судимості за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину, яка не погашена або не знята в установленому законом порядку.

До подання додаються (п. 6 Роз'яснення № 217):

1) ксерокопії першої та другої сторінок паспорта громадянина України та сторінок, де зазначаються відомості про місце проживання відповідно до Закону України "Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні" (ксерокопії тимчасового посвідчення громадянина України для осіб, недавно прийнятих до громадянства України) кожної запропонованої особи;

2) власноручно написані заяви осіб, запропонованих до складу ТВК, про згоду на участь у роботі виборчої комісії від відповідного суб'єкта подання, згоду виконувати посадові обов'язки голови, заступника голови або секретаря виборчої комісії, про ненадання згоди на участь у роботі виборчої комісії іншим суб'єктам подання на відповідних виборах та з обов'язковим зазначенням відомостей про засоби зв'язку (контактний телефон).

При цьому до подань щодо кандидатур до складу виборчої комісії, що вносяться місцевими організаціями партій додається також копія свідоцтва про реєстрацію місцевої організації партії, засвідчена територіальним органом центрального органу виконавчої влади, до повноважень якого належать питання реалізації державної політики у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян (територіальним управлінням Міністерства юстиції України), або посвідчена нотаріально не раніш як за 30 днів до дня внесення відповідного подання.

Неподання зазначених документів або подання не всіх документів є підставою для відхилення запропонованої кандидатури (запропонованих кандидатур).

У разі якщо місцевою організацією партії надано копію свідоцтва, не засвідчену в установленому порядку або засвідчену з порушенням зазначених вище строків чи без зазначення дати засвідчення, внесена до складу виборчої комісії кандидатура (кандидатури) підлягає (підлягають) відхиленню.

У разі подання районною, міською (міста, до складу якого входить інше місто, селище, село) організацією партії кандидатур до складу сільських, селищних, міських виборчих комісій або дільничних виборчих комісій, склад яких формується (які утворюються) районною виборчою комісією, міською виборчою комісією, до внесених подань може бути додано лише одну копію свідоцтва про реєстрацію районної організації партії, міської організації партії, засвідчену в установленому порядку.

Кандидатури до складу ТВК можуть бути відхилені лише з таких підстав:

- ✓ Подана особа не є виборцем (не є громадянином України або не досягла 18-річного віку чи визнана судом недієздатною);
- ✓ Особа не має права голосу на відповідних місцевих виборах (ч. 1 ст. 21 Закону);
- ✓ Подання подано несвоєчасно (ч. 6 ст. 22 Закону);
- ✓ Подання подано неналежним суб'єктом внесення (ч. 6 ст. 22 Закону);
- ✓ Подання не скріпленого печаткою місцевої організації партії – суб'єкта подання кандидатур до складу виборчої комісії або печаткою місцевої організації партії вищого рівня (ч. 10 ст. 22 Закону);
- ✓ У поданні не зазначені усі відомості або будь-яка частина відомостей (ч. 11 ст. 22 Закону);
- ✓ До подання не додані необхідні документи або подані не всі необхідні документи (ч. 10 ст. 22 Закону);
- ✓ Заява особи, що пропонується до складу ТВК, не написана нею власноручно (ч. 10 ст. 22 Закону);
- ✓ У заяві особи, що пропонується до складу ТВК, відсутня згода на участь у роботі відповідної виборчої комісії, до складу якої пропонується особа (ч. 10 ст. 22 Закону);
- ✓ У заяві особи, що пропонується до складу ТВК відсутня згода на участь у роботі виборчої комісії від відповідного суб'єкта подання (ч. 10 ст. 22 Закону);
- ✓ У заяві особи, що пропонується до складу ТВК, не зазначено про ненадання згоди на участь у роботі виборчої комісії іншим суб'єктам подання на відповідних виборах (ч. 10 ст. 22 Закону);
- ✓ У заяві особи, що пропонується до складу ТВК, відсутні відомості про засоби зв'язку (контактний телефон) (ч. 10 ст. 22 Закону);
- ✓ Місцевою організацією партії надано копію свідоцтва, не засвідчену в установленому порядку або засвідчену з порушенням строків чи без зазначення дати засвідчення (ч. 10 ст. 22 Закону);
- ✓ Особа входить до складу виборчої комісії, що здійснює підготовку та проведення місцевих виборів чи будь-яких інших виборів, або комісії з референдуму, якщо процес зазначених виборів чи референдуму проводиться одночасно з процесом відповідних місцевих виборів (ч. 2 ст. 21 Закону);
- ✓ Особа є кандидатом в депутати, кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови, їх довіреною особою, представником в ТВК, уповноваженою особою місцевої організації партії, яка висунули кандидатів у депутати в багатомандатному виборчому окрузі, офіційним спостерігачем, посадовою або службовою особою органів державної влади або органів місцевого самоврядування, військовослужбовцем, суддею, працівником суду або правоохоронних органів (ч. 3 ст. 21 Закону);
- ✓ Особа утримується в установі виконання покарань або в СІЗО чи має судимість за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину чи злочину проти виборчих прав громадян, якщо ця судимість не погашена або не знята у встановленому законом порядку (ч. 3 ст. 21 Закону);
- ✓ Особа балотується на інших виборах або є довіреною чи уповноваженою особою, офіційним спостерігачем на таких виборах (ч. 3 ст. 21 Закону);
- ✓ Кандидатура особи не підлягає включення до складу ТВК за результатами жеребкування (ч. 3 ст. 22 Закону).

Технічні описки та неточності, допущені в зазначених у поданні відомостях щодо особи (неправильне написання прізвища, власного імені (усіх власних імен), по батькові (за наявності), числа, місяця, року народження, громадянства, освіти, місця роботи (заняття), адреси житла (найменування населеного пункту, вулиці (проспекту, провулка тощо) номера будинку, квартири особи), у відомостях про наявність досвіду роботи у виборчих комісіях, комісіях з референдуму, про відсутність у особи судимості за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину, яка не погашена або не знята в установленому законом порядку), так само як і технічні описки та неточності, допущені в інших відомостях, передбачених відповідною формою подання, не можуть бути підставою для відхилення внесеної кандидатури.

Враховуючи відсутність у Законі строку для виправлення таких описок та неточностей, вони можуть бути виправлені суб'єктом подання кандидатури до складу комісії у будь-який час до утворення ДВК, але не пізніше часу проведення жеребкування щодо включення кандидатур до складу ДВК.

У разі невиправлення суб'єктом подання кандидатури до складу комісії відповідних описок та неточностей відомості щодо прізвища, власного імені (усіх власних імен), по батькові (за наявності), числа, місяця, року народження, громадянства та адреси житла особи під час утворення ДВК вказуються згідно з ксерокопіями першої та другої сторінок паспорта громадянина України та сторінок, де зазначаються відомості про місце проживання відповідно до Закону України "Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні" (ксерокопіями тимчасового посвідчення громадянина України для осіб, недавно прийнятих до громадянства України), доданими до внесеного подання.

Рішення про відхилення кандидатур не приймається (ч. 3 ст. 22 Закону).

Кандидатури, внесені місцевими організаціями політичних партій, депутатські фракції яких зареєстровані в Апараті Верховної Ради України поточного скликання, включаються до складу ТВК обов'язково, за умови відповідності вимогам Закону (ч. 3 ст. 22 Закону). Наразі в Апараті Верховної Ради України поточного скликання зареєстровано 6 депутатських фракцій. Інші кандидатури включаються до складу ТВК шляхом жеребкування.

Порядок проведення жеребкування щодо включення кандидатур до складу ТВК затверджено постановою ЦВК від 10.08.2015 р. № 163 «Про Порядок проведення жеребкування щодо включення кандидатур до складу територіальних виборчих комісій з виборів депутатів обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних міських голів та старост сіл, селищ» (далі – Порядок № 163).

Для проведення жеребкування районна ТВК перш за все повинна визначити кількість вакантних місць у комісії – кількість місць у складі ТВК, щодо заповнення яких проводиться жеребкування.

Такі вакантні місця визначаються окремо для кожної ТВК шляхом знаходження різниці між максимально можливою кількістю членів ТВК, та кількістю кандидатур, що обов'язково включаються до складу цієї ТВК.

Визначення вакантних місць. Наприклад, до ТВК, максимальний склад якої 18 осіб, 6 місцевих організацій політичних партій, про утворення депутатських фракцій яких оголошено на першій черговій сесії Верховної Ради України поточного скликання подали по 2 кандидатури. Для знаходження кількості вакантних місць, необхідно знайти різницю між максимально можливою кількістю членів ТВК (18) та кількістю кандидатур, що обов'язково включаються до складу ТВК (12). Таким чином кількість вакантних місць у ТВК становить 6. Якщо б політичні партії, депутатські фракції яких зареєстровані в Апараті Верховної Ради України поточного скликання подали сумарно не 12, а лише 8 кандидатур, кількість вакантних місць становила б 10 ($18-8=10$).

Кількість вакантних місць визначається для кожної ТВК окремо.

Жеребкування проводиться у разі, якщо кількість внесених кандидатур, які відповідають вимогам Закону і можуть включатися до складу відповідної ТВК шляхом жеребкування, є більшою, ніж кількість вакантних місць у складі цієї ТВК. Жеребкування не проводиться у разі, якщо кількість кандидатур, які запропоновані до складу відповідної ТВК, відповідають вимогам Закону та можуть бути включені до її складу шляхом жеребкування, дорівнює або є меншою, ніж кількість вакантних місць у складі цієї ТВК. Наприклад, районна ТВК визначила, що кількість вакантних місць у сільській ТВК – 12, а суб'єкти подання кандидатур внесли лише 11 кандидатур до складу цієї ТВК, у цьому разі всі внесені кандидатури включаються до складу ТВК, а жеребкування по цій ТВК не проводиться.

Жеребкування проводиться на засіданні районної ТВК не пізніше як на третій день після закінчення строку внесення подань щодо кандидатур до їх складу (не пізніше 12 вересня 2015 року включно).

Для проведення жеребкування окремо для кожної ТВК складається у вигляді таблиці список кандидатур, які відповідають вимогам Закону та можуть бути включені до її складу шляхом жеребкування. До такого списку в алфавітному порядку включаються кандидатури із зазначенням порядкового номера кожної з них, їх прізвищ, власних імен (усіх власних імен), по батькові (за наявності), повної назви місцевої організації партії, яка подала цю кандидатуру. У разі коли дві або більше кандидатури мають однакові прізвища, власні імена (усі власні імена), по батькові (за наявності), такі кандидатури включаються до списку в порядку зростання дати їх народження. Список також містить графу для фіксації результатів жеребкування шляхом проставлення проти кандидатур, які включаються до складу комісії за результатами жеребкування, відповідної відмітки.

Приклад списку:

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Суб'єкт подання	Фіксація результатів жеребкування
Сільська ТВК А			
1	Василенко Дмитро Петрович	місцева організація політичної партії Б	
2	Васильєва Вікторія Павлівна	місцева організація політичної партії Ж	
3	Вікторов Максим Антонович	місцева організація політичної партії З	
4	Дмитров Василь Петрович	місцева організація політичної партії К	
5	Довгань В'ячеслав Ігоревич	місцева організація політичної партії В.	
6	Клубень Валентина Яківна	місцева організація політичної партії Г.	
7	Кут Віра Вадимівна	місцева організація політичної партії М	
8	Мазуренко Віра Василівна	місцева організація політичної партії Л	
9	Онищук Вікторія Михайлівна	місцева організація політичної партії Є	
10	Петренко Василь Дмитрович	місцева організація політичної партії А	
11	Семеній Юлія Павлівна	місцева організація політичної партії Д	
Сільська ТВК Б			
1	Абдуліна Ірина Вікторівна	місцева організація політичної партії Є	
2	Бабкова Ганна Петрівна	місцева організація політичної партії А	
3	Белова Олена Миколаївна	місцева організація політичної партії Д	
4	Данилюк Аліна Олексіївна	місцева організація політичної партії Б	
5	Златогорська Юлія Андріївна	місцева організація політичної партії К	
6	Коваль Ігор Валентинович	місцева організація політичної партії Л	
7	Котенко Катерина Сергіївна	місцева організація політичної партії М	
8	Лазарук Валерій Миколайович	місцева організація політичної партії В	
9	Проценко Вікторія Олександрівна	місцева організація політичної партії Г	
10	Пятниченко Юлія Григорівна	місцева організація політичної партії Ж	
11	Симоненко Марія Олександрівна	місцева організація політичної партії З	
12	Сорокун Марія Андріївна	місцева організація політичної партії І	
13	Федорищенко Ірина Валентинівна	місцева організація політичної партії Е	

Жеребкування проводиться за допомогою барабана, скриньки або іншого пристрою, який дає змогу провести жеребкування (далі - пристрій), з використанням однакових за розміром та кольором аркушів паперу, карток, кульок тощо (далі - жеребки), з нанесенням на кожному жеребку одного з порядкових номерів згідно зі списком кандидатур.

Кількість жеребків повинна дорівнювати найбільшій кількості кандидатур, запропонованих для включення до складу ТВК серед усіх сільських, селищних, міських (міст районного значення) ТВК в районі. Наприклад, до однієї сільської ТВК подали 12 кандидатур, що можуть включатися до складу ТВК шляхом жеребкування, до другої – 16, до третьої – 18, до четвертої – 14, у цьому разі ТВК повинна виготовити 18 жеребків (найбільша кількість).

Якщо жеребки виготовляються чи запаковуються у спосіб, що унеможливує ознайомлення з їх змістом до моменту діставання з пристрою, жеребкування проводиться за допомогою пристрою з прозорого матеріалу.

Якщо жеребки виготовляються у спосіб, що дає можливість ознайомитися з їх змістом до моменту діставання з пристрою, жеребкування проводиться за допомогою пристрою з непрозорого матеріалу.

Види матеріалу пристрою (прозорий чи непрозорий) та жеребків для проведення жеребкування визначаються виборчою комісією до початку її засідання, на якому відбувається жеребкування.

Також ТВК до проведення процедури жеребкування повинна визначити:

- ✓ члена комісії для фіксування результатів жеребкування;
- ✓ члена комісії або особу з числа залучених працівників для діставання жеребків із пристрою, оголошення та демонстрації присутнім на засіданні комісії нанесеного на кожному жеребку порядкового номера;
- ✓ особу з числа залучених працівників для виконання технічної роботи (вкидання жеребків у пристрій, його обертання, розкриття конвертів тощо);

- ✓ двох членів комісії для опрацювання результатів жеребкування.

Перед початком жеребкування головуючий на засіданні ТВК (чи за його дорученням - інший член ТВК) оголошує:

- ✓ максимальний граничний склад кожної ТВК, у якому вона буде утворена,
- ✓ кількість кандидатур, які включаються до складу ТВК обов'язково,
- ✓ кількість кандидатур, які за результатами розгляду подань можуть бути включені до складу ТВК шляхом жеребкування.

Жеребки поміщаються визначеною ТВК особою з залучених працівників в пристрій для жеребкування та перемішуються. При цьому присутні на засіданні комісії представники суб'єктів подання кандидатур до складу територіальних виборчих комісій перед поміщенням жеребків у пристрій можуть їх оглянути. За дорученням головуючого на засіданні ТВК член комісії або особа з числа залучених працівників (працівник Секретаріату ЦВК) дістає з пристрою жеребок і розпаковує його, якщо жеребок запакований, демонструючи та оголошуючи нанесений на ньому номер.

Такі номери заносяться членом територіальної виборчої комісії (працівником Секретаріату Центральної виборчої комісії) до відповідної відомості в порядку визначеної жеребкуванням черговості.

Після діставання із барабана останнього жеребка згідно із встановленою жеребкуванням черговістю визначається послідовність включення кандидатур до складу ТВК. Особи, що внесені до списків кандидатур до складу ТВК під номерами, зазначеними у відомості, підлягають включенню до складу ТВК у черговості, визначеній жеребкуванням.

Для цього два визначені для опрацювання результатів жеребкування члени районної ТВК (працівники Секретаріату ЦВК) послідовно щодо кожної сільської, селищної, міської ТВК в порядку черговості, визначеної жеребкуванням, встановлюють у списку кандидатур до складу відповідної сільської, селищної, міської ТВК наявність кандидатури за відповідним номером і у графі для фіксації результатів жеребкування проти зазначеної кандидатури роблять відповідну відмітку.

Наприклад, найбільша кількість кандидатур включених до складу ТВК в районі – 18. ТВК дістала жеребки із барабана в такій послідовності – 3, 12, 14, 1, 18, 10, 5, 7, 2, 8, 4, 17, 9, 16, 11, 6, 13, 15. Районна ТВК розглядає список першої сільської ТВК, до якої запропоновано 12 кандидатур, а кількість вакантних місць у цій ТВК 10, то до складу ТВК мають бути включені кандидатури під номерами: 3, 12, 1, 10, 5, 7, 2, 8, 4, 9. Далі ТВК розглядає список другої сільської ТВК, до якої запропоновано 16 осіб, а кількість вакантних місць 12, таким чином до складу ТВК мають бути включені кандидатури під номерами: 3, 12, 14, 1, 10, 5, 7, 2, 8, 4, 9, 16.

Після заповнення усіх вакантних місць у складі відповідної ТВК список передається головуючому на засіданні виборчої комісії, який оголошує прізвища осіб, які включаються до складу комісії за результатами жеребкування, зазначаючи суб'єктів їх подання.

Під час оголошення головуючим списку кандидатур, які включаються до складу однієї ТВК, процедура опрацювання результатів жеребкування членами районної ТВК (працівниками Секретаріату ЦВК) продовжується щодо наступних комісій.

Жеребкування завершується після заповнення вакантних місць у всіх сільських, селищних, міських (міст районного значення) ТВК. Визначені за результатами жеребкування кандидатури підлягають включенню до відповідних ТВК під час формування їх складу.

Після закінчення процедури жеребкування виборча комісія, яка формує склад ТВК, щодо кожної ТВК складає список осіб, які включаються до її складу.

До таких списків включаються особи, що підлягають обов'язковому включенню до складу ТВК (за умови наявності відповідних подань та їх відповідності встановленим Законом вимогам – не більше ніж по 2 кандидатури від місцевих організацій партій, про утворення депутатських фракцій яких оголошено на першій черговій сесії Верховної Ради України поточного скликання), та особи, визначені шляхом жеребкування. Особи, внесені до таких списків, підлягають включенню до складу ТВК під час їх формування.

Одночасно з формуванням кожної ТВК виборча комісія призначає від різних суб'єктів подання кандидатур до її складу, керівний склад ТВК – голову, заступника голови, секретаря ТВК.

Якщо до складу ТВК включено дві або три особи від місцевої організації однієї партії (не більше ніж по дві кандидатури від місцевої організації цієї партії, про утворення депутатської фракції якої оголошено на першій черговій сесії Верховної Ради України поточного скликання, та зареєстрованої в установленому законом порядку у відповідній адміністративно-територіальній одиниці місцевої організації цієї партії), ці особи не можуть бути одночасно призначені на керівні посади в такій ТВК.

Рішення про формування складу ТВК оприлюднюється виборчою комісією, яка сформувала склад ТВК, у відповідних місцевих друкованих ЗМІ або в інший визначений нею спосіб не пізніше наступного дня після дня прийняття такого рішення. Рішення про зміни у складі ТВК оприлюднюється у тому ж порядку та в такі ж строки, однак не пізніше останнього дня перед днем голосування (ч. 16 ст. 22 Закону).

У разі якщо подання щодо кандидатур до складу ТВК не надійшли в установлені Законом строки або до складу ТВК запропоновано менше ніж 9 осіб, склад ТВК формується у ті самі строки за поданням голови відповідної ТВК за пропозиціями членів комісії (ч. 17 ст. 22 Закону)

3.4. Суб'єкти подання кандидатур до складу дільничних виборчих комісій

Право подання кандидатур до складу ДВК мають (ч. 1 ст. 23 Закону):

Таблиця 6		
Суб'єкт подання кандидатур до складу ДВК	Кількість кандидатур	Порядок включення до складу ДВК
місцева організація політичної партії,	1	Автоматично

про утворення депутатської фракції якої оголошено на першій черговій сесії Верховної Ради України поточного скликання		
місцева організація політичної партії, кандидатів у депутати від якої зареєстровано в багатомандатному виборчому окрузі	1	Жеребкування
кандидат у депутати в ОВО	1	Жеребкування
кандидат на посаду сільського, селищного, міського голови	1	Жеребкування

У разі якщо подання щодо кандидатур до складу виборчих комісій вніс неналежний суб'єкт їх внесення, такі кандидатури відхиляються.

3.5. Вимоги до членів дільничних виборчих комісій

До складу виборчої комісії, що здійснює підготовку та проведення відповідних місцевих виборів, можуть входити громадяни України, які мають право голосу на відповідних місцевих виборах (ч. 1 ст. 21 Закону).

Відповідно до п. 3 Роз'яснення № 217 до складу ДВК на чергових місцевих виборах, будь-яких інших місцевих виборах, що в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці проводяться одночасно, можуть входити громадяни України, місце проживання яких зареєстровано в межах села, селища, міста, району в місті, на території яких утворено відповідну виборчу дільницю, та які мають право голосу відповідно до статті 3 Закону на всіх чергових місцевих виборах, організацію і проведення яких забезпечує відповідна ДВК.

До складу ДВК на перших, позачергових, повторних, проміжних місцевих виборах можуть входити громадяни України, які мають право голосу відповідно до статті 3 Закону, місце проживання яких зареєстровано:

- ✓ на виборах депутатів обласної ради – на території відповідних районів, міст обласного значення, що входять до складу цієї області;
- ✓ на виборах депутатів районної ради – на території відповідних сіл, селищ, міст, що входять до складу цього району;
- ✓ на виборах депутатів сільської, селищної, міської ради, сільського, селищного, міського голови – на території відповідного села, селища, міста;
- ✓ на виборах старости села, селища – на території відповідного села, селища;
- ✓ на виборах депутатів районної у місті ради – на території відповідного району в місті.

Таким чином, запропонована до складу ДВК кандидатура особи, яка не має права голосу на відповідних місцевих виборах, підлягає відхиленню.

3.6. Порядок формування дільничних виборчих комісій

Подання щодо кандидатур до складу ДВК вносяться за формами, встановленими постановою ЦВК від 10.08.2015 року № 155 "Про форми подань щодо кандидатур до складу виборчих комісій, що здійснюють підготовку та проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів та старост сіл, селищ", на паперовому носії та в електронному вигляді

вносяться не пізніш як за 20 днів до дня голосування (до 4 жовтня 2015 року) до районних, міських (міст обласного значення без районного поділу), районних у місті виборчих комісій.

Подання щодо кандидатур до складу ДВК, повинні бути підписані керівником місцевої організації партії (керівником відповідно районної, міської, районної у місті організації партії та скріплені печаткою цієї місцевої організації партії – суб'єкта подання кандидатур до складу виборчих комісій).

Відповідно до п. 5 Роз'яснення № 217 підпис керівника місцевої організації партії повинен бути скріплений печаткою цієї місцевої організації партії або печаткою місцевої організації цієї партії вищого рівня, зокрема:

При цьому підпис керівника місцевої організації партії повинен бути скріплений печаткою цієї місцевої організації партії або печаткою місцевої організації цієї партії вищого рівня, зокрема:

- ✓ районної організації партії – печаткою районної організації партії, печаткою відповідної обласної організації партії;
- ✓ міської (міста обласного значення) – печаткою міської, відповідної обласної організації партії;
- ✓ міської (міста районного значення) – печаткою міської, районної, відповідної обласної організації партії;
- ✓ районної у місті організації партії – печаткою районної у місті, міської, відповідної обласної організації партії;
- ✓ районної у містах Києві, Севастополі організації партії – печаткою районної у містах Києві, Севастополі, Київської, Севастопольської міської організації партії;
- ✓ міської (міста, до складу якого входить інше село, селище, місто) організації партії – печаткою міської (міста, до складу якого входить інше село, селище, місто), відповідної обласної організації партії.

У поданні зазначаються:

- 1) прізвище, власне ім'я (усі власні імена) та по батькові (за наявності) особи;
- 2) число, місяць, рік народження;
- 3) громадянство особи;
- 4) освіта;
- 5) місце роботи (заняття), посада;
- 6) місце проживання (адреса житла) особи, а також контактні телефони;
- 7) наявність досвіду роботи у виборчих комісіях, комісіях з референдуму;
- 8) відомості про відсутність у особи судимості за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину, яка не погашена або не знята в установленому законом порядку.

До подання додаються:

1) ксерокопії першої та другої сторінок паспорта громадянина України та сторінок, де зазначаються відомості про місце проживання відповідно до Закону України "Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні" (ксерокопії тимчасового посвідчення громадянина України для осіб, недавно прийнятих до громадянства України) кожної запропонованої особи;

2) заяви осіб, запропонованих до складу ДВК про згоду на участь у роботі виборчої комісії від відповідного суб'єкта подання, згоду виконувати посадові обов'язки голови, заступника голови або секретаря виборчої комісії, про ненадання згоди на участь у роботі виборчої комісії іншим суб'єктам подання на відповідних виборах та з обов'язковим зазначенням відомостей про засоби зв'язку (контактний телефон).

При цьому до подань щодо кандидатур до складу виборчої комісії, що вносяться місцевими організаціями партій додається також копія свідоцтва про реєстрацію місцевої організації партії, засвідчена територіальним органом центрального органу виконавчої влади, до повноважень якого належать питання реалізації державної політики у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян (територіальним управлінням Міністерства юстиції України), або посвідчена нотаріально після офіційного оголошення про початок виборчого процесу).

Кандидатури до складу ДВК можуть бути відхилені лише з таких підстав:

- ✓ Подана особа не є виборцем (не є громадянином України або не досягла 18-річного віку чи визнана судом недієздатною);
- ✓ Особа не має права голосу на усіх місцевих виборах, організацію і проведення яких забезпечує відповідна дільнична виборча комісія (ч. 1 ст. 21 Закону);
- ✓ Подання подано несвоєчасно (ч. 4 ст. 23 Закону);
- ✓ Подання подано неналежним суб'єктом внесення (ч. 4 ст. 23 Закону);
- ✓ Подання не скріпленого печаткою місцевої організації партії – суб'єкта подання кандидатур до складу виборчої комісії або печаткою місцевої організації партії вищого рівня (ч. 4 ст. 23 Закону);
- ✓ У поданні не зазначені усі відомості або будь-яка частина відомостей (ч. 5 ст. 23 Закону);
- ✓ До подання не додані необхідні документи або подані не всі необхідні документи (ч. 4 ст. 23 Закону);
- ✓ У заяві особи, що пропонується до складу ДВК, відсутня згода на участь у роботі відповідної виборчої комісії, до складу якої пропонується особа (ч. 4 ст. 23 Закону);
- ✓ У заяві особи, що пропонується до складу ДВК відсутня згода на участь у роботі виборчої комісії від відповідного суб'єкта подання (ч. 4 ст. 23 Закону);
- ✓ У заяві особи, що пропонується до складу ДВК, не зазначено про ненадання згоди на участь у роботі виборчої комісії іншим суб'єктам подання на відповідних виборах (ч. 4 ст. 23 Закону);
- ✓ У заяві особи, що пропонується до складу ДВК, відсутні відомості про засоби зв'язку (контактний телефон) (ч. 4 ст. 23 Закону);
- ✓ Місцевою організацією партії надано копію свідоцтва, не засвідчену в установленому порядку або засвідчену з порушенням строків чи без зазначення дати засвідчення (ч. 4 ст. 23 Закону);
- ✓ Особа входить до складу виборчої комісії, що здійснює підготовку та проведення місцевих виборів чи будь-яких інших виборів, або комісії з референдуму, якщо процес зазначених виборів чи референдуму проводиться одночасно з процесом відповідних місцевих виборів (ч. 2 ст. 21 Закону);
- ✓ Особа є кандидатом в депутати, кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови, їх довіреною особою, представником в ТВК, уповноваженою особою місцевої організації партії, яка висунули кандидатів у депутати в багатомандатному виборчому окрузі, офіційним спостерігачем, посадовою або службовою особою органів державної влади або органів місцевого самоврядування, військовослужбовцем, суддею, працівником суду або правоохоронних органів (ч. 3 ст. 21 Закону);
- ✓ Особа утримується в установі виконання покарань або в СІЗО чи має судимість за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину чи злочину проти виборчих прав громадян, якщо ця судимість не погашена або не знята у встановленому законом порядку (ч. 3 ст. 21 Закону);
- ✓ Особа балотується на інших виборах або є довіреною чи уповноваженою особою, офіційним спостерігачем на таких виборах (ч. 3 ст. 21 Закону);
- ✓ Особа працює в стаціонарному закладі охорони здоров'я (якщо її кандидатуру подають до складу ДВК спеціальної ВД, утвореної в такому закладі) (ч. 4 ст. 21 Закону);

- ✓ Кандидатура особи не підлягає включення до складу ТВК за результатами жеребкування (ч. 3 ст. 22 Закону).

Технічні описки та неточності, допущені в зазначених у поданні відомостях щодо особи (неправильне написання прізвища, власного імені (усіх власних імен), по батькові (за наявності), числа, місяця, року народження, громадянства, освіти, місця роботи (заняття), адреси житла (найменування населеного пункту, вулиці (проспекту, провулка тощо) номера будинку, квартири особи), у відомостях про наявність досвіду роботи у виборчих комісіях, комісіях з референдуму, про відсутність у особи судимості за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину, яка не погашена або не знята в установленому законом порядку), так само як і технічні описки та неточності, допущені в інших відомостях, передбачених відповідною формою подання, не можуть бути підставою для відхилення внесеної кандидатури.

Враховуючи відсутність у Законі строку для виправлення таких описок та неточностей, вони можуть бути виправлені суб'єктом подання кандидатури до складу комісії у будь-який час до утворення ДВК, але не пізніше часу проведення жеребкування щодо включення кандидатур до складу ДВК.

У разі невиправлення суб'єктом подання кандидатури до складу комісії відповідних описок та неточностей відомості щодо прізвища, власного імені (усіх власних імен), по батькові (за наявності), числа, місяця, року народження, громадянства та адреси житла особи під час утворення ДВК вказуються згідно з ксерокопіями першої та другої сторінок паспорта громадянина України та сторінок, де зазначаються відомості про місце проживання відповідно до Закону України "Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні" (ксерокопіями тимчасового посвідчення громадянина України для осіб, недавно прийнятих до громадянства України), доданими до внесеного подання.

Рішення про відхилення кандидатур не приймається (ч. 1 ст. 23 Закону).

ДВК утворюються районними, міськими (міст обласного значення без районного поділу), районними у місті виборчими комісіями не пізніше як за 15 днів до дня виборів (до 9 жовтня 2015 року) у складі:

Таблиця 7			
Вид дільниці	Кількість виборців	Кількість членів ДВК	
Мала	до 500	10-14	
Середня	від 500 до 1500	12-16	
Велика	більше 1500	14-18	

Кандидатури, внесені місцеві організації політичних партій, про утворення депутатських фракцій яких оголошено на першій черговій сесії Верховної Ради України поточного скликання, включаються до складу ДВК обов'язково, за умови відповідності вимогам Закону (ч. 1 ст. 23 Закону). Наразі в Апараті Верховної Ради України поточного скликання зареєстровано 6 депутатських фракцій. Інші кандидатури включаються до складу ДВК шляхом жеребкування.

Порядок проведення жеребкування щодо включення кандидатур до складу ДВК з виборів народних депутатів України затверджено постановою ЦВК від р. № «Про Порядок проведення жеребкування щодо включення кандидатур до складу дільничних виборчих комісій з виборів депутатів обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних міських голів та старост сіл, селищ».

Для проведення жеребкування ДВК перш за все повинна визначити кількість вакантних місць у комісії – кількість місць у складі ДВК, щодо заповнення яких проводиться жеребкування. Такі вакантні місця визначаються окремо для кожної ДВК шляхом знаходження різниці між максимально можливою кількістю членів ДВК, та кількістю кандидатур, що обов'язково включаються до складу цієї ДВК.

Таблиця 8	
Вид виборчої дільниці	Максимальна кількість членів ДВК
Мала	14
Середня	16
Велика	18

Визначення вакантних місць. Наприклад, до ДВК середньої виборчої дільниці, максимальний склад якої може бути 16 осіб, 6 політичних партій, місцеві організації політичних партій, про утворення депутатських фракцій яких оголошено на першій черговій сесії Верховної Ради України поточного скликання подали по 1 кандидатурі. Для знаходження кількості вакантних місць, необхідно знайти різницю між максимально можливою кількістю членів цієї ДВК (16) та кількістю кандидатур, що обов'язково включаються до складу цієї ДВК (6). Таким чином кількість вакантних місць у такій ДВК становить 10. Якщо б політичні партії, місцеві організації політичних партій, про утворення депутатських фракцій яких оголошено на першій черговій сесії Верховної Ради України поточного скликання, подали сумарно не 4, а лише 2 кандидатури, кількість вакантних місць становила б 14 ($16-2=14$).

Кількість вакантних місць визначається для кожної ДВК окремо.

Жеребкування проводиться у разі, якщо кількість внесених кандидатур, які відповідають вимогам Закону і можуть включатися до складу відповідної ДВК шляхом жеребкування, є більшою, ніж кількість вакантних місць у складі цієї ДВК. Жеребкування не проводиться у разі, якщо кількість кандидатур, які запропоновані до складу відповідної ДВК, відповідають вимогам Закону та можуть бути включені до її складу шляхом жеребкування, дорівнює або є меншою, ніж кількість вакантних місць у складі цієї ДВК. Наприклад, ТВК визначила, що кількість вакантних місць у певній ДВК – 12,

а суб'єкти подання кандидатур внесли лише 11 кандидатур до складу цієї ДВК, у цьому разі всі внесені кандидатури включаються до складу ДВК, а жеребкування по цій ДВК не проводиться.

Жеребкування проводиться на засіданні районної, міської (міст обласного значення без районного поділу), районної у місті ТВК не пізніш як на п'ятий день після закінчення строку внесення подань щодо кандидатур (не пізніше 9 жовтня 2014 року включно).

Для проведення жеребкування окремо для кожної ДВК складається у вигляді таблиці список кандидатур, які відповідають вимогам Закону та можуть бути включені до її складу шляхом жеребкування. До такого списку в алфавітному порядку включаються кандидатури із зазначенням порядкового номера кожної з них, їх прізвищ, власних імен (усіх власних імен), по батькові (за наявності), суб'єкта їх подання (для місцевої організації політичної партії - її повна назва, для кандидата у депутати, на посаду сільського, селищного, міського голови – прізвище, власне ім'я (усі власні імена), по батькові (за наявності). У разі коли дві або більше кандидатури мають однакові прізвища, власні імена (усі власні імена), по батькові (за наявності), такі кандидатури включаються до списку в порядку зростання дати їх народження. Список також містить графу для фіксації результатів жеребкування шляхом проставлення проти кандидатур, які включаються до складу комісії за результатами жеребкування, відповідної відмітки.

Приклад списку:

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Суб'єкт подання	Фіксація результатів жеребкування
ДВК № 1			
1	Василенко Дмитро Петрович	кандидат у депутати сільської ради Андрієнко А.Г.	
2	Васильєва Вікторія Павлівна	місцева організація політичної партії Ж	
3	Вікторов Максим Антонович	місцева організація політичної партії З	
4	Дмитров Василь Петрович	місцева організація політичної партії К	
5	Довгань В'ячеслав Ігоревич	кандидат на посаду сільського голови Васько В.Г.	
6	Клубень Валентина Яківна	місцева організація політичної партії Г.	
7	Кут Віра Вадимівна	місцева організація політичної партії М	
8	Мазуренко Віра Василівна	кандидат у депутати сільської ради Гриць М.П.	
9	Онищук Вікторія Михайлівна	місцева організація політичної партії Є	
10	Петренко Василь Дмитрович	місцева організація політичної партії А	
11	Семеній Юлія Павлівна	кандидат на посаду сільського голови Сак В.Б.	
ДВК № 2			
1	Абдуліна Ірина Вікторівна	місцева організація політичної партії Є	
2	Бабкова Ганна Петрівна	місцева організація політичної партії А	
3	Белова Олена Миколаївна	кандидат у депутати сільської ради Гриць М.П.	
4	Данилюк Аліна Олексіївна	кандидат на посаду сільського голови Васько В.Г.	
5	Златогорська Юлія Андріївна	місцева організація політичної партії К	
6	Коваль Ігор Валентинович	місцева організація політичної партії Л	
7	Котенко Катерина Сергіївна	місцева організація політичної партії М	
8	Лазарук Валерій Миколайович	кандидат у депутати сільської ради Андрієнко А.Г.	
9	Проценко Вікторія Олександрівна	місцева організація політичної партії Г	
10	Пятниченко Юлія Григорівна	місцева організація політичної партії Ж	
11	Симоненко Марія Олександрівна	місцева організація політичної партії З	
12	Сорокун Марія Андріївна	кандидат на посаду сільського голови Сак В.Б.	
13	Федорищенко Ірина Іванівна	місцева організація політичної партії Е	

Жеребкування проводиться за допомогою барабана, скриньки або іншого пристрою, який дає змогу провести жеребкування (далі - пристрій), з використанням однакових за розміром та кольором аркушів паперу, карток, кульок тощо (далі - жеребки), з нанесенням на кожному жеребку одного з порядкових номерів згідно зі списком кандидатур.

Кількість жеребків повинна дорівнювати найбільшій кількості кандидатур, запропонованих для включення до складу ДВК в окрузі. Наприклад, до першої ДВК подали 12 кандидатур, що можуть включатися до складу ДВК шляхом жеребкування, до другої – 16, до третьої – 18, до четвертої – 14,

у цьому разі районної, міської (міст обласного значення без районного поділу), районної у місті ТВК повинна виготовити 18 жеребків (найбільша кількість).

Якщо жеребки виготовляються чи запаковуються у спосіб, що унеможливорює ознайомлення з їх змістом до моменту діставання з пристрою, жеребкування проводиться за допомогою пристрою з прозорого матеріалу.

Якщо жеребки виготовляються у спосіб, що дає можливість ознайомитися з їх змістом до моменту діставання з пристрою, жеребкування проводиться за допомогою пристрою з непрозорого матеріалу.

Види матеріалу пристрою (прозорий чи непрозорий) та жеребків для проведення жеребкування визначаються виборчою комісією до початку її засідання, на якому відбувається жеребкування.

Також районна, міська (міст обласного значення без районного поділу), районна у місті ТВК до проведення процедури жеребкування повинна визначити:

- ✓ члена ТВК для фіксування результатів жеребкування;
- ✓ члена ТВК або особу з числа залучених працівників для діставання жеребків із пристрою, оголошення та демонстрації присутнім на засіданні ТВК нанесеного на кожному жеребку порядкового номера;
- ✓ особу з числа залучених працівників для виконання технічної роботи (вкидання жеребків у пристрій, його обертання, розкриття конвертів тощо);
- ✓ двох членів ТВК для опрацювання результатів жеребкування.

Перед початком жеребкування головуючий на засіданні ТВК (чи за його дорученням - інший член ТВК) оголошує:

- ✓ максимальний граничний склад кожної ДВК, у якому вона буде утворена,
- ✓ кількість кандидатур, які включаються до складу ДВК обов'язково,
- ✓ кількість кандидатур, які за результатами розгляду подань можуть бути включені до складу ДВК шляхом жеребкування.

Жеребки поміщаються визначеною ТВК особою з числа залучених працівників в пристрій для жеребкування та перемішуються. При цьому присутні на засіданні комісії представники суб'єктів подання кандидатур до складу ДВК перед поміщенням жеребків у пристрій можуть їх оглянути. За дорученням головуючого на засіданні ТВК член комісії або особа з числа залучених працівників дістає з пристрою жеребок і розпаковує його, якщо жеребок запакований, демонструючи та оголошуючи нанесений на ньому номер.

Після діставання із барабана останнього жеребка всі номери оголошуються та заносяться членом ТВК до відповідної відомості у порядку визначеної жеребкуванням черговості. Згідно із встановленою жеребкуванням черговістю визначається послідовність включення кандидатур до складу ДВК. Особи, що внесені до списків кандидатур до складу ДВК під номерами, зазначеними у відомості, підлягають включенню до складу ДВК у черговості, визначеній жеребкуванням.

Для цього два визначені для опрацювання результатів жеребкування члени ТВК послідовно щодо кожної ДВК в порядку черговості, визначеної жеребкуванням, встановлюють у списку кандидатур до складу відповідної ДВК наявність кандидатури за відповідним номером і у графі для фіксації результатів жеребкування проти зазначеної кандидатури роблять відповідну відмітку.

Наприклад, найбільша кількість кандидатур включених до складу ДВК в районі – 18. ТВК дістала жеребки із барабана в такій послідовності – 3, 12, 14, 1, 18, 10, 5, 7, 2, 8, 4, 17, 9, 16, 11, 6, 13, 15. ТВК розглядає список першої ДВК, до якої запропоновано 12 кандидатур, а кількість вакантних місць у цій ДВК 10, то до складу ДВК мають бути включені кандидатури під номерами: 3, 12, 1, 10, 5, 7, 2, 8, 4, 9. Далі ТВК розглядає список другої ДВК, до якої запропоновано 16 осіб, а кількість вакантних місць 12, таким чином до складу ДВК мають бути включені кандидатури під номерами: 3, 12, 14, 1, 10, 5, 7, 2, 8, 4, 9, 16.

Після заповнення усіх вакантних місць у складі відповідної ДВК список передається головуючому на засіданні виборчої комісії, який оголошує прізвища осіб, які включаються до складу комісії за результатами жеребкування, зазначаючи суб'єктів їх подання.

Під час оголошення головуючим списку кандидатур, які включаються до складу однієї ДВК, процедура опрацювання результатів жеребкування членами ТВК продовжується щодо наступних комісій.

Зазначена процедура повторюється щодо інших ДВК у порядку зростання їх номерів. Жеребкування завершується після заповнення вакантних місць у всіх ДВК. Результати жеребкування заносяться до протоколу засідання ТВК.

У разі, якщо до 04.10.2015 р. включно не надійшли подання щодо складу ДВК або якщо кількість запропонованих до складу ДВК осіб становить менше мінімальної кількості для ДВК відповідної виборчої дільниці (далі – ВД) (менше 10 до ДВК малої ВД, менше 12 осіб до ДВК середньої ВД та менше 14 до ДВК великої ВД, для виборчих дільниць з кількістю виборців, що не перевищує 50 осіб, - менше 4 осіб у складі комісії), ДВК утворюється ТВК за поданням її голови на підставі пропозицій членів цієї комісії у мінімальній кількості (ДВК малої ВД – 10 членів ДВК, середньої ВД – 12, великої – 14, для виборчих дільниць з кількістю виборців, що не перевищує 50 осіб, - 4), з обов'язковим включенням до складу комісії кандидатур від місцевих організацій політичних партій, про утворення депутатських фракцій яких оголошено на першій черговій сесії Верховної Ради України поточного скликання, від місцевих організацій партій, які висунули кандидатів у депутати в багатомандатному виборчому окрузі, від кандидатів у депутати в ОВО, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, подання щодо яких внесені в установленому Законом порядку.

Одночасно з формуванням кожної ДВК виборча комісія призначає від різних суб'єктів подання кандидатур до її складу, керівний склад ДВК – голову, заступника голови, секретаря ДВК.

Якщо до складу ДВК включено дві особи від місцевої організації однієї партії (не більше ніж по одній кандидатурі від місцевої організації цієї партії, про утворення депутатської фракції якої оголошено на першій черговій сесії Верховної Ради України поточного скликання, та місцевої організації цієї політичної партії, кандидатів у депутати від якої зареєстровано в багатомандатному виборчому окрузі), ці особи не можуть бути одночасно призначені на керівні посади в ДВК.

Рішення про формування складу ДВК оприлюднюється виборчою комісією, яка сформувала склад ДВК, у відповідних місцевих друкованих ЗМІ або в інший визначений нею спосіб не пізніше

наступного дня після дня прийняття такого рішення. Рішення про зміни у складі ТВК оприлюднюється у тому ж порядку та в такі ж строки, однак не пізніше останнього дня перед днем голосування (ч. 8 ст. 23 Закону).

3.7. Дострокове припинення повноважень сільських, селищних, міських (міст районного значення) та дільничних виборчих комісій, їх членів

Районна ТВК може достроково припинити повноваження всього складу ТВК за власною ініціативою або за рішенням суду, у разі **систематичного або одноразового грубого** порушення сільською, селищною, міською (міста районного значення) ТВК Конституції України, Закону та інших законів України (ч. 3 ст. 29 Закону). В такому ж порядку районна, міська (міста обласного значення без районного поділу), районна у місті ТВК може достроково припинити повноваження ДВК, яку вона утворила. Дострокове припинення повноважень усього складу ТВК або ДВК не є ліквідацією цієї комісії.

Достроково повноваження члена ТВК або ДВК припиняються з таких підстав (ч. 4 ст. 29 Закону):

- ✓ особиста заява про складення повноважень члена ТВК, ДВК;

Така заява подається суб'єкту внесення кандидатури відповідного члена комісії для передачі відповідній виборчій комісії або для внесення подання про заміну члена виборчої комісії (п. 1 ч. 4 ст. 29 Закону) .

- ✓ внесення подання про заміну члена ТВК, ДВК суб'єктом, за поданням якого кандидатуру такого члена було включено до складу ТВК або ДВК відповідно;
- ✓ припинення його громадянства України;
- ✓ вибуття на період до дня виборів за межі відповідної адміністративно-територіальної одиниці, що унеможлиблює виконання обов'язків члена комісії;
- ✓ реєстрація його кандидатом у депутати місцевої ради, кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидатом у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, кандидатом у народні депутати України, кандидатом на пост Президента України;
- ✓ реєстрація його довіреною особою кандидата в депутати або кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидата у народні депутати України, кандидата на пост Президента України, представником політичної партії в ЦВК, уповноваженою особою політичної партії, представником місцевої організації партії в територіальній виборчій комісії, уповноваженою особою місцевої організації партії, уповноваженою особою суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму, представником ініціативної групи в ЦВК, офіційним спостерігачем, якщо виборчий процес зазначених виборів чи референдуму проводиться одночасно з виборчим процесом місцевих виборів;
- ✓ систематичне невиконання покладених на нього обов'язків або одноразове грубе порушення ним законодавства України про місцеві вибори, що встановлено рішенням суду або рішеннями ЦВК;
- ✓ набрання щодо нього законної сили обвинувальним вироком суду за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину;
- ✓ набуття ним членства в іншій виборчій комісії будь-якого рівня, що здійснює підготовку та проведення місцевих виборів, виборів народних депутатів України, Президента України, комісії з референдуму, якщо процес відповідних виборів чи референдуму проводиться одночасно з процесом зазначених місцевих виборів;

- ✓ визнання його судом недієздатним;
- ✓ його смерть.

Повноваження члена виборчої комісії припиняються з моменту прийняття рішення про припинення повноважень члена комісії виборчою комісією, яка сформувала її склад (ч. 5 ст. 29 Закону).

У разі систематичного невиконання головою або заступником голови чи секретарем покладених на нього обов'язків ТВК або ДВК може звернутися до виборчої комісії, яка її утворила, з мотивованим рішенням про його (їх) заміну, якщо за це проголосувало не менше 2/3 від складу комісії. Наприклад, комісія утворена у складі 18 осіб, для заміни голови ТВК необхідно, щоб проголосували 12 і більше членів ТВК.

Голова, заступник голови або секретар виборчої комісії можуть особисто подати власноручно написану заяву про складення своїх повноважень до виборчої комісії, що утворила відповідну виборчу комісію.

Рішення про припинення повноважень голови, заступника голови або секретаря виборчої комісії не є підставою для припинення повноважень зазначених осіб як членів відповідної виборчої комісії.

Рішення про припинення повноважень голови, заступника голови, секретаря виборчої комісії приймається одночасно з рішенням про призначення іншого або нового члена комісії на посаду голови, заступника голови, секретаря виборчої комісії від того самого суб'єкта подання, а в разі неможливості - приймається з урахуванням досвіду роботи осіб у виборчих комісіях, комісіях референдуму.

4. Навчання членів територіальних та дільничних виборчих комісій

4.1. Програми навчання членів територіальних та дільничних виборчих комісій

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 25 Закону до повноважень обласних та районних ТВК належить організація навчання членів територіальних та дільничних виборчих комісій з питань організації виборчого процесу, а відповідно до п. 3 ч. 5 ст. 25 Закону організація навчання членів дільничних виборчих комісій належить ще й до повноважень міських, районних в місті (у містах, де утворені районні у місті ради) ТВК.

Для організації навчання членів сільських, селищних, міських ТВК пропонується така програма навчання:

Час	Сесія	Питання до розгляду	Форма роботи
09.00-09.05	Вступна сесія	Огляд програми тренінгу	Презентація Дискусія
09.05-09.45	Статус сільських, селищних, міських виборчих комісій	1. Система виборчих комісій на місцевих виборах 2. Статус сільських, селищних, міських виборчих комісій та їх членів 3. Форми роботи виборчої комісії	Презентація Дискусія Групова робота

		4. Взаємодія сільської, селищної, міської виборчої комісії з іншими виборчими комісіями з місцевих виборів	
09.45 - 10.45	Взаємодія сільської, селищної, міської виборчої комісії із суб'єктами виборчого процесу	1. Реєстрація кандидатів у депутати, на посади сільських, селищних, міських голів 2. Взаємодія сільської, селищної, міської виборчої комісії з місцевими організаціями політичних партій, які висунули кандидатів у депутати та кандидатами 3. Реєстрація офіційних спостерігачів	Презентація Дискусія Групова робота
10.45-12.00	Організація роботи сільської, селищної, міської виборчої комісії в день голосування. Встановлення результатів виборів	1. Організація роботи виборчої комісії в день голосування. 2. Порядок прийому та перевірки виборчої документації 3. Встановлення результатів виборів	Презентація Дискусія Групова робота
12.00-12.45	Розгляд скарг	1. Суб'єкти звернення із скаргою 2. Вимоги до скарги 3. Порядок розгляду скарги 4. Рішення за результатом розгляду скарги	Презентація Дискусія Групова робота
12.45-13.00	Заклучна сесія	Заклучне слово Фінальна оцінка знань	Дискусія

Орієнтовна тривалість навчання членів сільських, селищних, міських ТВК може бути 4 години.

Для організації навчання членів дільничних виборчих комісій пропонується наступна програма:

ЧАС	СЕСІЯ	ПИТАННЯ ДО РОЗГЛЯДУ
9:45–10:00	Реєстрація	
10:00–10:10	Вступна сесія	Вступне слово
10:10–10:50	Сесія 1. Організація роботи дільничної виборчої комісії до дня голосування	1.1. Засідання як основна форма роботи дільничної виборчої комісії 1.2. Документування діяльності дільничної виборчої комісії 1.3. Розподіл обов'язків між членами дільничної виборчої комісії 1.4. Взаємодія дільничної виборчої комісії з територіальними виборчими комісіями
10.50-11.40	Сесія 2. Організація роботи дільничної виборчої комісії в день голосування	2.1. Внесення змін до уточненого списку виборців 2.2. Отримання виборчих бюлетенів та виборчої документації 2.3. Підготовка приміщення для голосування 2.4. Підготовче засідання дільничної виборчої комісії в день голосування

		2.5. Організація і порядок голосування у приміщенні для голосування
		2.6. Організація і порядок голосування за місцем перебування
		2.7. Особи, які можуть бути присутніми у приміщенні для голосування в день голосування
11:40-12:50	Сесія 3. Підрахунок голосів виборців, заповнення протоколу	3.1. Закриття виборчої дільниці
		3.2. Підсумкове засідання дільничної виборчої комісії
		3.3. Алгоритм підрахунку голосів виборців та заповнення протоколу
		3.4. Опрацювання списків виборців
		3.5. Опрацювання невикористаних виборчих бюлетенів
		3.6. Опрацювання контрольних талонів
		3.7. Відкриття виборчих скриньок
		3.8. Підрахунок виборчих бюлетенів
		3.9. Транспортування виборчої документації
12:50-13:00	Заключна сесія	• Питання-відповіді з розглянутих питань
		• Заключне слово

Орієнтовна тривалість навчання членів ДВК може бути 3 години.

4.2. Організація навчання членів територіальних та дільничних виборчих комісій

Для організації навчання членів ТВК та ДВК членам ТВК, які їх утворили, варто розподілити між собою обов'язки. Так одним членам ТВК варто доручити визначення та підготовку приміщень для проведення навчання членів комісій, комунікацію з місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування щодо надання приміщень для проведення навчання членів комісій; іншим членам ТВК – поділ членів комісій, яких планується навчити, на групи, оповіщення членів комісій про час та місце проведення навчання. Окрім цього, варто визначити членів ТВК, які безпосередньо будуть проводити тренінг для членів комісій. Розподіл обов'язків між членам ТВК щодо організації навчання членів комісій необхідно зробити з приблизно рівномірним навантаженням членів ТВК.

Для навчання членів виборчих комісій доцільно використовувати навчальний фільм для членів територіальних та дільничних виборчих комісій, розроблений ЦВК спільно з Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES), в якому висвітлюються основні виборчі процедури, зокрема, передача та приймання виборчих бюлетенів, організація голосування в приміщенні для голосування та за місцем перебування виборців, підрахунок голосів виборців.

5. Висування та реєстрація кандидатів у депутати, кандидатів на посаду міського голови

5.1. Порядок висування кандидатів у депутати, кандидатів на посаду міського голови

Висування кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, розпочинається за 34 дні до дня голосування (з 21 вересня 2015 року) (ч. 1 ст. 35 Закону) та закінчується за 24 дні до дня голосування (до 30 вересня 2015 року) (ч. 2 ст. 41, ч. 2 ст. 43 Закону).

Право висування кандидатів у депутати обласної, районної, міської, в тому числі міста Києва, районної у місті ради реалізується виборцями у відповідних багатомандатних виборчих округах через місцеві організації партій (ч. 2 ст. 35 Закону).

Право висування кандидатів на посаду міського голови реалізується виборцями у відповідних єдиних одномандатних виборчих округах через місцеві організації партій або шляхом самовисування (ч. 2 ст. 35 Закону).

Місцева організація партії може висувати кандидатів на місцевих виборах за умови, що відповідна місцева (обласна, районна, міська, районна у місті) організація партії зареєстрована в установленому законом порядку (ч. 3 ст. 35 Закону).

Не може бути суб'єктом виборчого процесу місцева організація партії, щодо якої Міністерством юстиції України, прийнято у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку рішення про невідповідність її або партії в цілому діяльності, найменування та/або символіки вимогам Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" (ч. 2 ст. 12 Закону).

Особа не може бути висунута кандидатом у депутати у багатомандатному виборчому окрузі більше ніж до однієї місцевої ради відповідного рівня (більше ніж до однієї обласної, однієї районної, однієї міської, однієї районної в місті ради) (ч. 4 ст. 35 Закону). Тобто особа не може бути висунута кандидатом у депутати до більше ніж однієї обласної або більше ніж однієї районної ради, або більше ніж однієї міської ради, або більше ніж однієї районної в місті ради, але може бути висунута одночасно кандидатом у депутати до обласної, районної, міської та районної в місті ради.

Особа, яка висунута кандидатом у депутати сільської, селищної ради або кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови, не може одночасно бути висунута у будь-яких інших одномандатних (вибори депутатів сільської, селищної ради), єдиних одномандатних виборчих округах (вибори сільського, селищного, міського голови) з будь-яких місцевих виборів (ч. 4 ст. 35 Закону).

Особа може одночасно бути висунута шляхом висування місцевою організацією лише однієї політичної партії або лише шляхом самовисування (ч. 5 ст. 35 Закону).

Висування кандидатів у депутати та на посаду міського голови місцевою організацією партії відбувається на підставі Закону, статуту політичної партії за рішенням вищого керівного органу партії про участь її місцевих організацій у відповідних чергових та/або позачергових, перших виборах, прийнятого після початку виборчого процесу відповідних чергових та/або позачергових, перших виборів (ч. 1 ст. 36 Закону).

У разі прийняття політичною партією рішення про участь її місцевих організацій у виборах депутатів, обласних, районних, міських, районних у містах рад, виборах міських голів у такому рішенні також зазначаються найменування центрального керівного органу партії, який погоджуватиме рішення зборів (конференції) місцевої організації партії про висування кандидатів у депутати, кандидата на посаду міського голови від місцевої організації партії, а також прізвище, власне ім'я (усі власні імена) та по батькові (за наявності) керівників партії, уповноважених посвідчувати своїм підписом копії рішень зборів (конференції) місцевої організації партії про висування кандидатів у депутати, кандидата на посаду міського голови від місцевої організації партії (п. 4 ч. 1 ст. 38, п. 4 ч. 1 ст. 40 Закону, ч. 1 ст. 36 Закону).

Копія рішення вищого керівного органу партії про участь її місцевих організацій у відповідних виборах, засвідчена підписом керівника та печаткою партії разом з копіями свідоцтва про

реєстрацію партії та її статуту, засвідченими безоплатно Міністерством юстиції України, після оголошення про початок виборчого процесу, не пізніш як за 35 днів до дня голосування (до 19 вересня 2015 року) подається до ЦВК.

ЦВК не пізніш як за 34 дні до дня голосування (до 20 вересня 2015 року) оприлюднює перелік політичних партій, якими прийнято рішення про участь їх місцевих організацій у відповідних місцевих виборах, на своєму офіційному веб-сайті (<http://www.cvk.gov.ua>).

Місцева організація партії може висунути особу, яка є членом цієї політичної партії, або безпартійного громадянина.л8

Районна організація партії може висунути (ч. 3 ст. 36 Закону):

- 1) виборчий список кандидатів у депутати відповідної районної ради, із закріпленням не більше ніж по 1 кандидату у депутати у ТВО по виборах депутатів цієї районної ради;
- 2) виборчий список кандидатів міської ради міста районного значення, що входить до складу цього району згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм, із закріпленням не більше ніж по 1 кандидату в депутати у ТВО по виборах депутатів цієї міської ради.
- 3) по одному кандидату в депутати у кожному одномандатному виборчому окрузі по виборах депутатів відповідних сільських, селищних рад;
- 4) по одному кандидату на посаду відповідних сільських, селищних, міських голів міст районного значення, що входять до складу цього району згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм (крім сіл, селищ, що входять до складу міста згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм).

Міська організація партії міста районного значення, що входить до складу району згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм, не може висувати виборчий список кандидатів у депутати відповідної міської ради міста районного значення, кандидата на посаду міського голови міста районного значення, якщо відповідна районна організація цієї політичної партії ухвалила рішення про висунення виборчого списку кандидатів у депутати відповідної міської ради міста районного значення, кандидата на посаду міського голови міста районного значення (ч. 3 ст. 36 Закону).

Міська організація партії може висунути (ч. 4 ст. 36 Закону):

- 1) одного кандидата на посаду міського голови;
- 2) виборчий список кандидатів у депутати відповідної міської ради (із закріпленням не більше ніж по одному кандидату в депутати у ТВО по виборах депутатів відповідної міської ради);
- 3) по одному кандидату на посади сільського, селищного, міського голови (сіл, селищ, міст, що входять до складу цього міста, згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм);
- 4) по одному кандидату на посади (сіл, селищ на території відповідної об'єднаної міської територіальної громади);
- 5) виборчий список кандидатів у депутати міської ради міста, що входить до складу цього міста, згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм (із закріпленням не більше ніж

по одному кандидату в депутати у ТВО по виборах депутатів до міської ради (міста, що входить до складу цього міста, згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм);

б) по одному кандидату в депутати у кожному ОВО по виборах депутатів відповідних сільських, селищних рад (сіл, селищ, що входять до складу цього міста, згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм).

Міська організація партії у містах з районним поділом, де утворені районні у місті ради, може також висунути виборчий список кандидатів у депутати по кожному багатомандатному виборчому округу по виборах депутатів відповідних районних у місті рад (із закріпленням не більше ніж по одному кандидату в депутати у ТВО по виборах депутатів таких районних у місті рад) (ч. 4 ст. 36 Закону).

Увага! У цьому разі районна у місті організація партії не може висувати кандидатів у депутати районної в місті ради (ч. 5 ст. 36 Закону).

Якщо міська організація партії не ухвалювала рішення про висунення кандидатів до цієї районної в місті ради, то районна в місті організація партії може висунути виборчий список кандидатів у депутати відповідної районної в місті ради (із закріпленням не більше ніж по одному кандидату в депутати у ТВО по виборах депутатів відповідної районної в місті ради) (ч. 5 ст. 36 Закону).

Обласна організація партії може висунути виборчий список кандидатів у депутати відповідної обласної ради (із закріпленням не більше ніж по одному кандидату в депутати у ТВО по виборах депутатів обласної ради) (ч. 6 ст. 36 Закону).

Відповідно до ч. 1 ст. 37 Закону висування кандидатів місцевою організацією партії проводиться на зборах (конференціях) цієї організації, які проводяться у порядку, передбаченому статутом партії.

Виборчий список кандидатів у депутати, а також рішення про висування кандидатів повинні містити прізвище, власне ім'я (усі власні імена), по батькові (за наявності), число, місяць, рік народження, відомості про громадянство, освіту, партійність, посаду, місце роботи (заняття), місце проживання усіх кандидатів (ч. 2 ст. 37 Закону).

Кількість кандидатів у депутати, включених до виборчого списку місцевої організації партії, не може перевищувати кількості депутатів відповідної ради плюс один.

Наприклад, кількість депутатів міської ради – 100, у виборчому списку кандидатів у депутати міської ради може бути не більше 101 (100+1).

При цьому у виборчому списку місцевої організації партії визначається перший кандидат, інші кандидати розташовуються у виборчому списку в алфавітному порядку (за прізвищем) із зазначенням ТВО, за яким закріплюється кандидат.

Представництво осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах має становити не менше 30 % загальної кількості кандидатів у виборчому списку (ч. 3 ст. 4 Закону), тобто із загального виборчого списку партії принаймні 30 % мають бути жінки і 70 % чоловіки або навпаки – 30 % чоловіки, а жінки – 70 %.

Рішення зборів (конференції) про висування кандидатів у депутати від місцевої організації партії підписується керівником місцевої організації партії та скріплюється печаткою цієї місцевої організації партії або печаткою організації партії вищого рівня (ч. 4 ст. 37 Закону), зокрема:

- ✓ районної організації партії – печаткою районної організації партії, печаткою відповідної обласної організації партії;
- ✓ міської (міста обласного значення) – печаткою міської, відповідної обласної організації партії;
- ✓ міської (міста районного значення) – печаткою міської, районної, відповідної обласної організації партії;
- ✓ районної у місті організації партії – печаткою районної у місті, міської, відповідної обласної організації партії;
- ✓ районної у місті Києві організації партії – печаткою районної у місті Києві, Київської міської організації партії;
- ✓ міської (міста, до складу якого входить інше село, селище, місто) організації партії – печаткою міської (міста, до складу якого входить інше село, селище, місто), відповідної обласної організації партії.

Місцева організація партії у письмовій формі має повідомити відповідно ТВК не пізніш як за 1 день до дня проведення зборів (конференції) про дату, час і місце проведення зборів (конференції) з метою висування кандидатів.

Члени цієї ТВК мають право бути присутніми на таких зборах (конференції) (ч. 5 ст. 37 Закону).

Про дату, час і місце проведення зборів (конференції) з метою висування кандидатів місцева організація партії повідомляє також ЗМІ, порядок акредитації їх представників на таких зборах (конференції) визначає організатор заходу (ч. 5 ст. 37 Закону).

Міністерство юстиції України передає не пізніш як за 35 днів до дня голосування (до 19 вересня 2015 року) до відповідних ТВК відомості щодо зареєстрованих партій та їх місцевих організацій із зазначенням керівників таких партій та їх місцевих організацій, а у разі змін керівників таких партій та їх місцевих організацій - невідкладно інформує ЦВК та відповідні ТВК (ч. 6 ст. 37 Закону).

5.2. Умови та порядок реєстрації кандидатів у депутати, кандидатів на посаду міського голови

Обласна, районна, міська, у т.ч. м. Києва, районна у місті ТВК реєструє кандидатів у депутати в багатомандатному виборчому окрузі по виборах депутатів обласної, районної, міської, у т.ч. міста Києва, районної у місті ради, включених до виборчого списку кандидатів у депутати місцевої організації партії, за умови отримання таких документів:

1) заяви про реєстрацію кандидатів у депутати, підписаної керівником місцевої організації партії та засвідченої печаткою місцевої організації партії або організації відповідної політичної партії вищого рівня;

2) копії свідоцтва про реєстрацію місцевої організації партії, засвідченої територіальним органом центрального органу виконавчої влади, до повноважень якого належать питання реалізації державної політики у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян (територіальним управлінням Міністерства юстиції України), або посвідченої нотаріально, після офіційного оголошення про початок виборчого процесу;

3) копії рішення вищого керівного органу партії про участь її місцевих організацій у відповідних місцевих виборах, засвідченої підписом керівника та печаткою партії;

4) рішення зборів (конференції) місцевої організації партії про висунання кандидатів у депутати від цієї місцевої організації партії, яке повинне бути підписане керівником місцевої організації партії та засвідчене печаткою місцевої організації партії або відповідної організації партії вищого рівня, а також погоджене центральним керівним органом партії, що засвідчується підписом керівника та печаткою цієї партії (із зазначенням найменування центрального керівного органу партії, номера та дати прийняття відповідного рішення, яке не додається);

У такому рішенні зборів (конференції) місцевої організації партії зазначаються:

- ✓ відомості про осіб, висунутих кандидатами у депутати (прізвище, власне ім'я (усі власні імена) та по батькові (за наявності), число, місяць і рік народження, громадянство, освіта, партійність, посада, місце роботи (заняття), місце проживання);
- ✓ номер територіального виборчого округу, за яким закріплюється кандидат (у разі такого закріплення);
- ✓ дата його прийняття.

5) виборчого списку кандидатів у депутати від місцевої організації партії за формою, затвердженою Постановою ЦВК від 10.08.2015 р. № 166, на паперових носіях, підписаного керівником місцевої організації партії, засвідченого печаткою місцевої організації партії або відповідної організації партії вищого рівня, та в електронному вигляді;

6) заяв осіб, включених до виборчого списку кандидатів у депутати від цієї місцевої організації партії, про згоду балотуватися кандидатом у депутати від цієї місцевої організації партії і бути кандидатом у депутати по відповідному ТВО (крім першого кандидата у такому списку, який згоди бути кандидатом у депутати по ТВО не надає) та згоду на оприлюднення біографічних відомостей у зв'язку з участю у місцевих виборах;

7) автобіографій осіб, включених до виборчого списку кандидатів у депутати від місцевої організації партії, що обов'язково повинні містити:

- ✓ прізвище, власне ім'я (усі власні імена) та по батькові (за наявності);
- ✓ число, місяць, рік і місце народження,
- ✓ відомості про громадянство;
- ✓ відомості про освіту;
- ✓ відомості про трудову діяльність, посаду, місце роботи (заняття);
- ✓ відомості про громадську роботу (в тому числі на виборних посадах),
- ✓ відомості про партійність;
- ✓ відомості про склад сім'ї;
- ✓ відомості про місце проживання,
- ✓ контактний телефон,
- ✓ відомості про наявність чи відсутність представницького мандата;

- ✓ відомості про наявність чи відсутність судимості за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину;

8) декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру кожної особи, включеної до виборчого списку кандидатів у депутати від відповідної місцевої організації партії, за рік, що передуює року початку виборчого процесу, за формою, встановленою Законом України «Про засади запобігання та протидії корупції»;

9) по 4 фотографії осіб, включених до виборчого списку кандидатів у депутати місцевої організації партії, розміром 4 x 6 сантиметрів;

10) документа про внесення грошової застави.

11) ксерокопії першої та другої сторінок паспорта громадянина України та сторінок, де зазначаються відомості про місце проживання відповідно до Закону України "Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні" (ксерокопії тимчасового посвідчення громадянина України для осіб, недавно прийнятих до громадянства України) кожної особи, включеної до виборчого списку кандидатів у депутати відповідної місцевої організації партії.

Міська ТВК реєструє кандидата на посаду міського голови, висунутого місцевою організацією партії, за умови подання до комісії таких документів (ч. 1 ст. 40 Закону):

1) заяви про реєстрацію кандидата на посаду міського голови, підписаної керівником міської організації партії та засвідченої печаткою міської організації партії або організації відповідної партії вищого рівня (районної, обласної);

2) копії свідоцтва про реєстрацію місцевої організації партії, засвідченої територіальним органом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян (територіальним управлінням Міністерства юстиції України), або посвідченої нотаріально, після офіційного оголошення про початок виборчого процесу;

3) копії рішення вищого керівного органу партії про участь її місцевих організацій у відповідних місцевих виборах, засвідченої підписом керівника та печаткою партії;

4) рішення зборів (конференції) міської організації партії про висунування кандидата на міського голови від цієї міської організації партії, яке повинне бути підписане керівником міської організації партії та засвідчене печаткою міської організації партії або відповідної організації партії вищого рівня (обласної, районної), також погоджене центральним керівним органом партії, що засвідчується підписом керівника та печаткою цієї партії (із зазначенням найменування центрального керівного органу партії, номера та дати прийняття відповідного рішення, яке не додається);

У такому рішенні зборів (конференції) місцевої організації партії зазначаються:

- ✓ відомості про особу, висунуту кандидатом на посаду міського голови (прізвище, власне ім'я (усі власні імена) та по батькові (за наявності), число, місяць і рік народження, відомості про громадянство, освіту, партійність, посаду, місце роботи (заняття) і місце проживання);
- ✓ дата його прийняття (ч. 2 ст. 40 Закону).

5) заяви особи про згоду балотуватися кандидатом на посаду міського голови від цієї місцевої організації партії та про згоду на оприлюднення біографічних відомостей у зв'язку з участю у місцевих виборах;

6) автобіографії кандидата на посаду міського голови, що обов'язково повинна містити:

- ✓ прізвище, власне ім'я (усі власні імена) та по батькові (за наявності);
- ✓ число, місяць, рік і місце народження,
- ✓ відомості про громадянство;

- ✓ відомості про освіту;
- ✓ відомості про трудову діяльність, посаду, місце роботи (заняття);
- ✓ відомості про громадську роботу (в тому числі на виборних посадах),
- ✓ відомості про партійність;
- ✓ відомості про склад сім'ї;
- ✓ відомості про місце проживання,
- ✓ контактний телефон,
- ✓ відомості про наявність чи відсутність представницького мандата;
- ✓ відомості про наявність чи відсутність судимості за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину;

7) декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру кандидата на посаду міського голови за рік, що передує року початку виборчого процесу, за формою, встановленою Законом України «Про засади запобігання та протидії корупції»;

8) чотирьох фотографій кандидата розміром 4 x 6 сантиметрів;

9) документа про внесення грошової застави;

10) ксерокопія першої та другої сторінок паспорта громадянина України та сторінок, де зазначаються відомості про місце проживання відповідно до Закону України "Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні" (ксерокопія тимчасового посвідчення громадянина України для осіб, недавно прийнятих до громадянства України), кандидата на посаду голови, висунутого відповідною місцевою організацією партії.

Міська ТВК реєструє кандидата на посаду міського голови, висунутого шляхом самовисування, за умови особистого пред'явлення ним паспорта або тимчасового посвідчення громадянина України (для осіб недавно прийнятих до громадянства) та подання ним документів зазначених вище, а також особисто підписаних ним заяви про самовисування кандидатом на посаду відповідно міського голови та про згоду на оприлюднення біографічних відомостей у зв'язку з участю у місцевих виборах.

Грошова застава вноситься після початку виборчого процесу та до подання документів ТВК для реєстрації кандидатів у безготівковому порядку на спеціальний рахунок відповідної територіальної виборчої комісії у розмірі, визначеному Постановою ЦВК від 10.08.2015 р. № 170 «Про розмір грошової застави на чергових місцевих виборах»:

- ✓ місцевою організацією партії, яка висунула виборчий список кандидатів у депутати в багатомандатному виборчому окрузі, кандидата на посаду міського голови, або організацією відповідної політичної партії вищого рівня;
- ✓ особою, яка висувається кандидатом на посаду міського голови шляхом самовисування.

Подання документів до ТВК для реєстрації кандидатів у депутати в багатомандатному виборчому окрузі, кандидатів на посаду міського голови закінчується за 24 дні до дня голосування (до 30 вересня 2015 року включно) (ч. 2 ст. 41, ч. 2 ст. 43 Закону).

Прийом документів здійснюється головою, заступником голови, секретарем або іншим визначеним комісією членом ТВК (ч. 3 ст. 41, ч. 2 ст. 43 Закону).

Представник місцевої організації партії, уповноважений на підставі довіреності від місцевої організації партії, подає для реєстрації кандидатів у депутати в багатомандатному виборчому окрузі документи, а ТВК взамін видає йому довідку із зазначенням дати і часу прийняття документів, переліку прийнятих документів (ч. 4, 5 ст. 41 Закону).

Подання документів до відповідної ТВК для реєстрації кандидата на посаду міського голови, висунутого місцевою організацією партії, здійснюється представником місцевої організації партії, уповноваженим на це довіреністю від неї, а кандидатів, висунутих шляхом самовисування, - ними особисто (ч. 2 ст. 43 Закону). Особі, яка подала документи, видається довідка із зазначенням дати і часу прийняття документів та переліку прийнятих документів (ч. 3 ст. 43 Закону).

Особа, включена місцевою організацією партії до виборчого списку кандидатів у депутати, яка на день подання заяви місцевою організацією партії про реєстрацію кандидатів у депутати до ТВК не дала згоди балотуватися кандидатом у депутати від цієї місцевої організації партії, вважається виключеною з цього виборчого списку з дня подання зазначеної заяви місцевою організацією партії до ТВК. Заява такої особи про згоду балотуватися, подана після подання заяви відповідною місцевою організацією партії про реєстрацію кандидатів у депутати, не приймається (ч. 5 ст. 41 Закону).

Відповідно до ч. 7 ст. 41 Закону особа, включена місцевою організацією партії до виборчого списку кандидатів у депутати, має право до дня реєстрації відкликати свою заяву про згоду балотуватися кандидатом у депутати. З моменту отримання ТВК заяви особи про відкликання нею заяви про згоду балотуватися кандидатом у депутати така особа вважається виключеною з виборчого списку кандидатів у депутати від місцевої організації партії.

ТВК має письмово повідомити про отримання такої заяви представника місцевої організації партії не пізніш як у 3-денний строк з дня отримання заяви.

Повторна заява особи про її згоду балотуватися від місцевої організації партії не приймається

У разі якщо особа, включена за її письмовою заявою про згоду балотуватися за виборчим списком кандидатів у депутати від місцевої організації політичної партії, включена за її письмовою заявою про згоду балотуватися за виборчим списком кандидатів у депутати від місцевої організації іншої політичної партії та (або) висунута за її письмовою заявою про згоду балотуватися кандидатом у депутати, кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови від місцевої організації іншої політичної партії або шляхом самовисування, відповідні ТВК виключають таку особу з усіх виборчих списків, до яких вона була включена, скасовують її реєстрацію як кандидата в депутати в ОВО, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, про що повідомляють відповідні місцеві організації партій та цю особу (ч. 8 ст. 41 Закону).

У разі якщо особа, включена за її письмовою заявою про згоду балотуватися за виборчим списком кандидатів у депутати обласної, районної, міської або районної в місті ради, включена за її письмовою заявою про згоду балотуватися за виборчим списком кандидатів у депутати іншої відповідно обласної, районної, міської або районної в місті ради, відповідні ТВК виключають таку особу з виборчих списків кандидатів у депутати усіх обласних, районних, міських або районних у місті рад (ч. 8 ст. 41 Закону).

Територіальна виборча комісія не пізніш як на третій день з дня прийняття документів, але не пізніш як за 23 дні до дня голосування (до 1 жовтня 2015 року) приймає рішення про реєстрацію кандидатів у депутати, кандидата на посаду міського голови або про відмову в реєстрації

кандидата (кандидатів), включених до виборчого списку кандидатів у депутати, кандидата на посаду міського голови.

5.3. Відмова в реєстрації кандидата у депутати, кандидата на посаду міського голови

ТБК відмовляє в реєстрації кандидата в депутати, кандидата на посаду міського голови в разі:

- 1) порушення встановленого Законом порядку висунення кандидата, в тому числі перевищення встановленої ч. 3-7 ст. 36 Закону кількості кандидатів у депутати, які можуть бути висунуті у відповідному виборчому окрузі або закріплені за ним;
- 2) відсутності передбачених Законом документів для реєстрації особи кандидатом;
- 3) припинення громадянства України особи;
- 4) визнання судом особи недієздатною, набрання щодо неї законної сили обвинувальним вироком суду за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину;
- 5) виявлення ТБК обставин, за яких особу не може бути обрано депутатом або сільським, селищним, міським головою відповідно до ст. 9 Закону;

Відповідно до ст. 9 Закону депутатом або міським головою може бути обраний громадянин України, який має право голосу, тобто досяг 18 років та є дієздатним. Не може бути обраний громадянин України, який має судимість за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину, якщо ця судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку.

б) висунення кандидата в депутати, кандидата на посаду міського голови від місцевої організації партії, щодо якої центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державної реєстрації юридичних осіб, реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, прийнято у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку рішення про невідповідність її або партії в цілому діяльності, найменування та/або символіки вимогам Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки".

Рішення про відмову в реєстрації кандидата повинно містити вичерпні підстави відмови (ч. 2 ст. 46 Закону).

Копія цього рішення видається особі, яка подавала документи для реєстрації кандидата (кандидатів) в депутати, кандидату на посаду міського голови не пізніше як за 23 дні до дня голосування (до 1 жовтня 2015 року) (ч. 2 ст. 46 Закону).

У разі якщо жоден з кандидатів у депутати, висунутих місцевою організацією партії у багатомандатному виборчому окрузі, не зареєстрований ТБК в установленний Законом строк, місцева організація партії втрачає статус суб'єкта виборчого процесу по виборах до відповідної місцевої ради (ч. 3 ст. 46 Закону).

5.4. Скасування рішення про реєстрацію кандидата у депутати, кандидата на посаду міського голови

ТБК скасовує рішення про реєстрацію кандидата на посаду міського голови, а також скасовує рішення в частині реєстрації в багатомандатному виборчому окрузі окремого кандидата в депутати, включеного до виборчого списку від місцевої організації партії, з виключенням його з виборчого списку в разі (ч. 2, 3 ст. 47 Закону):

1) звернення відповідного кандидата в будь-який час після його реєстрації, але не пізніше як за 19 днів до дня голосування (до 5 жовтня 2015 року), із письмовою заявою про відмову від балотування або з письмовою заявою про відмову балотуватися у багатомандатному виборчому окрузі.

Ця заява відкликанню не підлягає.

2) звернення місцевої організації партії, яка висунула відповідного кандидата в депутати, кандидата на посаду міського голови в будь-який час після його реєстрації, але не пізніше як за 19 днів до дня голосування (до 5 жовтня 2015 року), про скасування рішення про його реєстрацію відповідно до рішення цієї місцевої організації партії.

Це звернення відкликанню не підлягає.

3) припинення громадянства України кандидата;

4) визнання судом кандидата недієздатним чи набрання щодо нього законної сили обвинувальним вироком суду за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину;

5) порушення вимог ч. 3-5 ст. 35 Закону;

Місцева організація партії може висувати кандидатів на місцевих виборах за умови, що відповідна місцева (обласна, районна, міська, районна у місті) організація партії зареєстрована в установленому законом порядку. Не може бути суб'єктом виборчого процесу місцева організація партії, щодо якої центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державної реєстрації юридичних осіб, реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, прийнято у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку рішення про невідповідність її або партії в цілому діяльності, найменування та/або символіки вимогам Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки".

Особа не може бути висунута кандидатом у депутати у багатомандатному виборчому окрузі більше ніж до однієї місцевої ради відповідного рівня (більше ніж до однієї обласної, однієї районної, однієї міської, однієї районної в місті ради). Тобто особа не може бути висунута кандидатом у депутати до більше ніж однієї обласної або більше ніж однієї районної ради, або більше ніж однієї міської ради, або більше ніж однієї районної в

місті ради, але може бути висунута одночасно кандидатом у депутати до обласної, районної, міської та районної в місті ради (ч. 4 ст. 35 Закону)

Особа, яка висунута кандидатом у депутати сільської, селищної ради або кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови, не може одночасно бути висунута у будь-яких інших одномандатних (вибори депутатів сільської, селищної ради), єдиних одномандатних виборчих округах (вибори сільського, селищного, міського голови) з будь-яких місцевих виборі (ч. 4 ст. 35 Закону)

Особа може одночасно бути висунута шляхом висування місцевою організацією лише однієї політичної партії або лише шляхом самовисування (ч. 5 ст. 35 Закону).

У разі надходження від ЦВК повідомлення про порушення кандидатами вимог ч. 4-5 ст. 35 Закону відповідна ТВК зобов'язана розглянути зазначене питання на своєму засіданні та прийняти відповідне рішення не пізніше ніж за 18 дні до дня голосування (до 6 жовтня 2015 року).

6) виявлення ТВК обставин, за яких особу не може бути обрано депутатом або міським головою відповідно до ст. 9 Закону;

Відповідно до ст. 9 Закону депутатом або міським головою може бути обраний громадянин України, який має право голосу, тобто досяг 18 років та є дієздатним. Не може бути обраний громадянин України, який має судимість за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину, якщо ця судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку.

ТВК скасовує рішення про реєстрацію кандидата на міського голови також у разі ліквідації місцевої організації партії, яка висунула кандидата на посаду міського голови, кандидата у депутати (п. 7 ч. 1 ст. 47 Закону).

ТВК скасовує рішення про реєстрацію всіх кандидатів, висунутих місцевою організацією партії, у разі ліквідації цієї місцевої організації партії, яка висунула кандидатів у депутати.

ТВК скасовує рішення про реєстрацію всіх кандидатів, висунутих місцевою організацією партії, у разі прийняття Міністерством юстиції України у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку рішення про невідповідність діяльності, найменування та/або символіки цієї місцевої організації партії або партії в цілому вимогам Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" (ч. 5 ст. 47 Закону).

У разі смерті кандидата відповідна ТВК приймає рішення про вибуття цього кандидата з балотування, про виключення його з виборчого списку місцевої організації партії (ч. 8 ст. 47 Закону).

ТВК може скасувати рішення про реєстрацію кандидата в депутати, кандидата на посаду міського голови не пізніше ніж за 18 днів до дня голосування (до 6 жовтня 2015 року) (ч. 3 ст. 47 Закону).

ТБК скасовує рішення в частині реєстрації в багатомандатному виборчому окрузі окремого кандидата в депутати з виключенням його з виборчого списку в разі звернення кандидата у депутати в будь-який час після завершення виборчого процесу відповідних місцевих виборів (ч. 2 ст. 47 Закону).

ТБК видає особі, яка подавала документи для реєстрації кандидатів в депутати, кандидата на посаду міського голови або кандидату особисто копію рішення про скасування реєстрації не пізніше як на другий день з дня його прийняття (ч. 6 ст. 47 Закону).

У разі порушення місцевою організацією партії - суб'єктом виборчого процесу, кандидатом на посаду міського голови вимог Закону, крім порушень ч. 3-5 ст. 35 Закону, ТБК може оголосити відповідній місцевій організації партії - суб'єкту виборчого процесу або кандидату на посаду міського голови попередження (ч. 7 ст. 47 Закону).

Інформація про оголошення попередження оприлюднюється відповідною виборчою комісією в загальнодержавних або місцевих засобах масової інформації чи в інший спосіб (ч. 7 ст. 47 Закону).

Рішення про скасування реєстрації негайно надсилаються до ЦВК (ч. 9 ст. 47 Закону).

6. Виборчі бюлетені

6.1. Порядок виготовлення виборчих бюлетенів та їх передачі виборчим комісіям

Форми виборчих бюлетенів встановлені Постановою ЦВК від 25.08.2015 р. № 181 «Про затвердження форми та кольору виборчих бюлетенів з виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів та старост сіл, селищ для голосування у відповідних виборчих округах».

Виборчі бюлетені є документами суворої звітності, підприємство-виготовлювач забезпечує дотримання замовленої кількості виборчих бюлетенів, їх облік та передачу ТБК, яка замовляла виборчі бюлетені, відповідно до Закону та укладеного між ними договору на виготовлення виборчих бюлетенів. Підприємство-виготовлювач пакує виборчі бюлетені окремо для кожної виборчої дільниці з обов'язковим маркуванням кожної упаковки із зазначенням виду бюлетенів, позначенням ТВО, номера виборчої дільниці, кількості бюлетенів в упаковці (цифрами та прописом).

ТБК повинна затвердити текст виборчих бюлетенів для голосування у відповідних виборчих округах не пізніше як за 17 днів до дня голосування (до 7 жовтня 2015 року) (ч. 3 ст. 74 Закону).

Суб'єкти відповідного виборчого процесу можуть протягом двох днів з дня прийняття рішення комісії про затвердження тексту виборчих бюлетенів для голосування у відповідних виборчих округах ознайомитися з текстом бюлетеня.

ТБК має передати своє рішення про затвердження тексту виборчого бюлетеня не пізніше як за 12 днів до дня голосування (до 12 жовтня 2015 року) відповідним ДВК для загального ознайомлення у приміщенні ДВК.

Виборчий бюлетень повинен містити (ч. 4 ст. 74 Закону):

- ✓ назву місцевих виборів,
- ✓ дату місцевих виборів, а в разі проведення повторного голосування - зазначення "повторне голосування" та дату його проведення,
- ✓ означення виборчого округу,
- ✓ номер виборчого округу (за наявності),
- ✓ позначене місце для номера виборчої дільниці;
- ✓ позначене місце для печатки ДВК.

За наявності підтвердженої відповідним поліграфічним підприємством технічної можливості ТВК може прийняти рішення про виготовлення виборчих бюлетенів із зазначенням номерів виборчих дільниць (ч. 4 ст. 74 Закону).

Виборчий бюлетень має контрольний талон, відокремлений лінією відриву. Контрольний талон повинен містити (ч. 5 ст. 74 Закону):

- ✓ назву місцевих виборів;
- ✓ дату проведення місцевих виборів, а в разі проведення повторного голосування - зазначення "повторне голосування";
- ✓ означення виборчого округу;
- ✓ номер виборчого округу (за наявності);
- ✓ позначене місце для номера виборчої дільниці;
- ✓ позначене місце для номера, за яким виборця внесено до списку виборців;
- ✓ позначене місце для підпису виборця, який отримує виборчий бюлетень;
- ✓ позначене місце для прізвища члена ДВК, який видав виборчий бюлетень;
- ✓ позначене місце для підпису члена ДВК, який видав виборчий бюлетень.

У контрольних талонах виборчих бюлетенів, які виготовляються із зазначенням номерів виборчих дільниць, зазначається номер виборчої дільниці.

Назви місцевих організацій партій, кандидати у депутати від яких зареєстровані відповідною територіальною виборчою комісією в багатомандатному виборчому окрузі, розміщуються у виборчому бюлетені в порядку черговості, визначеної шляхом жеребкування, порядок проведення якого затверджено постановою ЦВК від 10.08.2015 р. № 164 «Про Порядок проведення жеребкування щодо визначення номерів місцевих організацій політичних партій для розміщення їх назв у виборчому бюлетені з виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах рад для голосування в багатомандатному виборчому окрузі».

У виборчому бюлетені для голосування в ТВО зазначаються порядковий номер, великими літерами повна назва відповідної місцевої організації партії, далі маленькими літерами в дужках – прізвище, власне ім'я (усі власні імена) та по батькові (за наявності) першого кандидата в списку кандидатів, далі через тире - великими літерами прізвище, власне ім'я (усі власні імена) та по батькові (за наявності) кандидата у депутати, закріпленого за відповідним територіальним виборчим округом. Між порядковим номером та зазначеними відомостями розміщується порожній квадрат (ч. 7 ст. 74 Закону).

Якщо місцева організація партії не закріпила за відповідним територіальним виборчим округом кандидата у депутати або якщо реєстрацію кандидата у депутати від місцевої організації партії у відповідному ТВО скасовано, у виборчому бюлетені зазначаються лише порядковий номер, повна назва відповідної місцевої організації партії, а також прізвище, власне ім'я (усі власні імена) та по батькові (за наявності) першого кандидата у списку (ч. 7 ст. 74 Закону).

У виборчому бюлетені для голосування в єдиному одномандатному, одномандатному виборчому окрузі зазначаються порядкові номери, під якими в алфавітному порядку включені до бюлетеня зареєстровані у цьому виборчому окрузі кандидати (у депутати, на посаду сільського, селищного, міського голови), їх прізвища, власні імена (усі власні імена) та по батькові (за наявності), відомості про рік народження, освіту, партійність, посаду, основне місце роботи (заняття), місце проживання, а також суб'єкт висунування кожного кандидата (у разі якщо кандидат висунутий шляхом самовисунування, міститься позначка "самовисунування"). Між порядковим номером та прізвищем кожного кандидата розміщується порожній квадрат (ч. 7 ст. 74 Закону).

Після затвердження тексту виборчого бюлетеня для голосування у відповідному виборчому окрузі порядковий номер кандидата не може бути змінений.

ТБК має визначити не пізніше як за 12 днів до дня голосування (до 12 жовтня 2015 року) кількість виборчих бюлетенів для голосування, виходячи з кількості виборців, включених до попередніх списків виборців на виборчих дільницях у межах відповідного виборчого округу, з урахуванням резерву виборчих бюлетенів, що становить 0,5 відсотка від кількості виборців на кожній виборчій дільниці у такому виборчому окрузі (ч. 6 ст. 74 Закону).

Кількість виборців, включених до списків виборців на виборчих дільницях у межах відповідного виборчого округу, визначається на підставі відомостей про кількість виборців, включених до попередніх списків виборців на виборчих дільницях, які ТБК отримує від органу ведення Державного реєстру виборців після виготовлення таких списків виборців (ч. 6 ст. 74 Закону).

Виборчий бюлетень повинен містити роз'яснення щодо порядку його заповнення виборцем під час голосування, наприклад, «зробіть лише одну позначку «плюс» (+) або іншу, що засвідчує Ваше волевиявлення, у квадраті проти назви місцевої організації політичної партії, кандидата в депутати, закріпленого нею в цьому територіальному виборчому окрузі (у разі закріплення)».

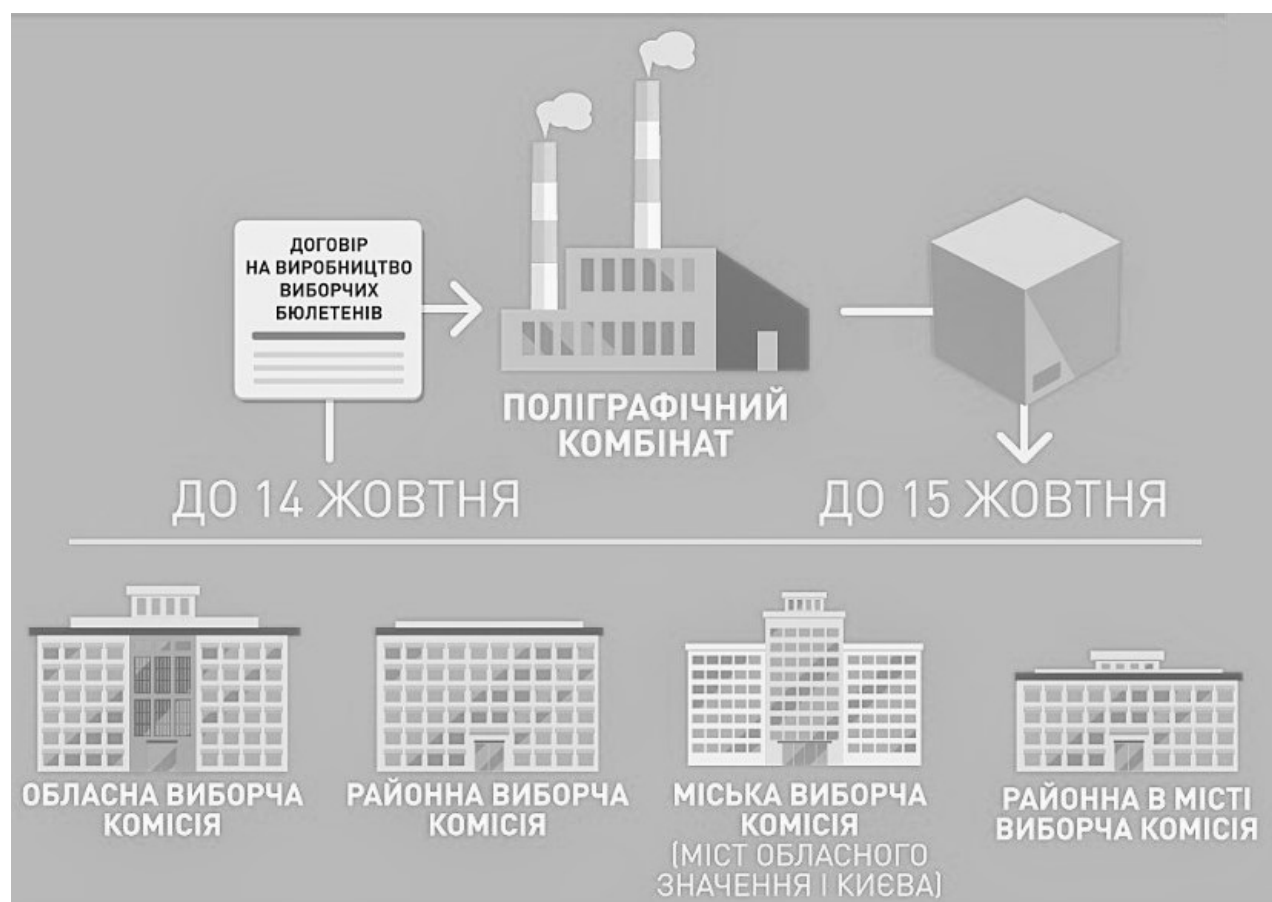
Виборчі бюлетені друкуються державною мовою (ч. 9 ст. 74 Закону), на однаковому папері та повинні бути однаковими за розміром, кольором і змістом у відповідному окрузі (ч. 10 ст. 74 Закону), на 1 аркуші з текстовою частиною лише з одного боку (ч. 12 ст. 74 Закону).

ТБК самостійно встановлює ступінь захисту виборчого бюлетеня для відповідних місцевих виборів (ч. 11 ст. 74 Закону).

Для виготовлення виборчих бюлетенів обласна, районна, районна в місті (у містах, де утворені районні у місті ради), міська (міст обласного значення, міста Києва) укладає договір із поліграфічним підприємством про виготовлення виборчих бюлетенів не пізніше як за 10 днів до дня голосування (до 14 жовтня 2015 року).

ТБК має отримати виборчі бюлетені не пізніше як за 9 днів до дня голосування (до 15 жовтня 2015 року) в упаковці підприємства-виготовлювача на підставі акта приймання-передачі за формою, встановленою Постановою ЦВК від 28.08.2015 р. № 197 «Про Роз'яснення щодо порядку виготовлення виборчих бюлетенів з виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів та старост сіл, селищ для голосування у відповідних виборчих округах, їх передачі відповідним територіальним і дільничним виборчим комісіям та форми виборчих документів для передачі та приймання виборчих бюлетенів» (далі – Роз'яснення № 197).

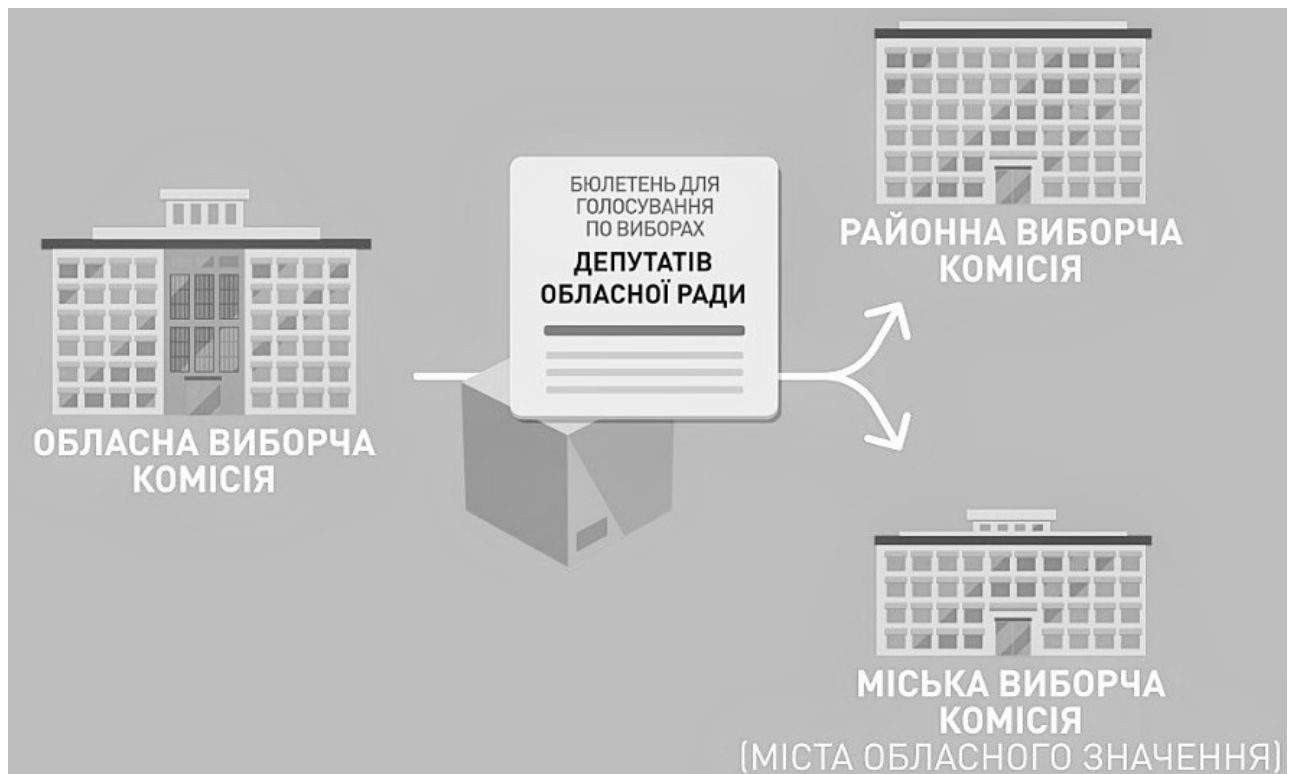
Такий акт складається окремо щодо кожного виду виборчих бюлетенів у двох примірниках, підписується представниками підприємства-виготовлювача та ТБК і скріплюється відповідними печатками. Примірники нумеруються і мають однакову юридичну силу. Перший примірник передається ТБК, другий – підприємству-виготовлювачу (п. 1.7 Роз'яснення № 197).

Виборчі бюлетені в упаковці підприємства-виготовлювача від імені ТБК отримують не менш як три визначені рішенням відповідної ТБК члени цієї комісії, які повинні бути представниками різних суб'єктів подання кандидатур до її складу (п. 1.8 Роз'яснення № 197).

Під час виготовлення виборчих бюлетенів та їх передачі підприємством-виготовлювачем відповідним ТБК охорону виборчих бюлетенів здійснюють працівники органів внутрішніх справ. ТБК разом з працівниками органів внутрішніх справ забезпечує збереження та охорону отриманих виборчих бюлетенів.

Відповідні ТБК не пізніше наступного дня після отримання виборчих бюлетенів від підприємства-виготовлювача на своїх засіданнях передають усі виборчі бюлетені, виготовлені для відповідного округу, в упаковці підприємства-виготовлювача таким ТБК з відповідних місцевих виборів:

Районна виборча комісія передає відповідними сільським, селищним, міським (міст районного значення) ТВК виборчі бюлетені для голосування з чергових виборів депутатів обласної ради.

Міська (міста обласного значення з районним поділом та (або) до складу якого входять відповідні села, селища, міста) передає виборчі бюлетені з чергових виборів депутатів обласної ради відповідно районним у місті, сільським, селищним, міським виборчим комісіям.

Міська ТВК (міст, до складу яких входить інше село, селище, місто) передає виборчі бюлетені з виборів депутатів міської ради, міського голови для голосування у відповідних виборчих округах відповідній сільській, селищній, міській (села, селища, міста, що входить до складу відповідного міста) виборчій комісії.

Виборчі бюлетені від імені ТВК отримують не менш як три члени відповідної комісії, уповноважені на це її рішенням, які повинні бути представниками різних суб'єктів подання кандидатур до складу виборчої комісії.

Під час такої передачі – приймання виборчих бюлетенів забороняється розпечатувати упаковку підприємства-виготовлювача.

У разі порушення цілісності упаковки підприємства-виготовлювача бюлетені в ній не перераховуються. З метою недопущення подальшого порушення упаковки вона додатково запаковується ТВК у спосіб, що не закриває на ній маркування підприємства-виготовлювача. На такій упаковці проставляються підписи членів ТВК, що передають виборчі бюлетені, печатка цієї комісії, а також підписи членів ТВК, які приймають виборчі бюлетені.

Про передачу ТВК бюлетенів з відповідних місцевих виборів для голосування у відповідних виборчих округах ТВК, яка передає виборчі бюлетені, складає у трьох примірниках протокол, який підписується всіма присутніми на засіданні членами ТВК, що передає виборчі бюлетені, підписи яких скріплюються печаткою цієї комісії. Крім того, протокол підписують члени ТВК, які прийняли виборчі бюлетені.

Таблиця 8

Перший	зберігається у ТВК, яка передає виборчі бюлетені

примірник	
Другий примірник	передається до відповідної виборчої комісії, яка отримує виборчі бюлетені
Третій примірник	невідкладно вивішується у приміщенні територіальної виборчої комісії, яка передала виборчі бюлетені, для загального ознайомлення.

Міська (у містах без районного поділу та до складу яких не входять села, селища, міста), районна у місті виборча комісія не раніш як за 3 дні до дня голосування (не раніше 22 жовтня 2015 року) на своєму засіданні передає відповідним ДВК виборчі бюлетені з кожних місцевих виборів в упаковці підприємства-виготовлювача без їх перерахування:

- ✓ міська (обласного значення без районного поділу та до складу яких не входять відповідні села, селища, міста) ТВК передає виборчі бюлетені з виборів депутатів обласної, міської ради та міського голови для голосування у відповідних виборчих округах;
- ✓ міська (міст районного значення) виборча комісія передає виборчі бюлетені з виборів депутатів обласної, районної, міської ради та міського голови для голосування у відповідних виборчих округах;
- ✓ районна у місті (крім міст обласного значення) виборча комісія передає виборчі бюлетені з виборів депутатів міської, районної у місті ради та міського голови. А в містах обласного значення передає також виборчі бюлетені з виборів депутатів обласної ради для голосування у відповідних виборчих округах;
- ✓ сільська, селищна, міська виборча комісія (села, селища, міста, що входить до складу відповідного міста) передає виборчі бюлетені з виборів депутатів відповідно сільської, селищної, міської ради та сільського, селищного, міського голови для голосування у відповідних виборчих округах, а також виборчі бюлетені з виборів депутатів міської ради та міського голови міста, до складу якого входить відповідне село, селище, місто.
- ✓ сільська, селищна, міська виборча комісія (села, селища, міста, що входить до складу міста обласного значення) передає також виборчі бюлетені з виборів депутатів обласної ради для голосування у відповідних виборчих округах.

Виборчі бюлетені від імені ДВК отримують не менш як три члени відповідної комісії, уповноважені на це її рішенням, які повинні бути представниками різних суб'єктів подання кандидатур до складу виборчої комісії.

Під час такої передачі – приймання виборчих бюлетенів забороняється розпечатувати упаковку підприємства-виготовлювача.

У разі порушення цілісності упаковки підприємства-виготовлювача бюлетені в ній не перераховуються. З метою недопущення подальшого порушення упаковки вона додатково запаковується ТВК у спосіб, що не закриває на ній маркування підприємства-виготовлювача. На такий упаковці проставляються підписи членів ТВК, що передають виборчі бюлетені, печатка цієї комісії, а також підписи членів ДВК, які приймають виборчі бюлетені.

Про передачу ДВК виборчих бюлетенів з відповідних місцевих виборів для голосування у відповідних виборчих округах ТВК, яка передає виборчі бюлетені, складає у трьох примірниках протокол, який підписується всіма присутніми на засіданні членами ТВК, що передає виборчі бюлетені, та скріплюється печаткою цієї комісії.

У протоколі зазначаються прізвища, ініціали членів ДВК, які прийняли виборчі бюлетені, та проставляються їх підписи.

Таблиця 9	
Перший примірник	зберігається у ТВК, яка передає виборчі бюлетені
Другий примірник	передається до відповідної виборчої комісії вищого рівня
Третій примірник	невідкладно вивішується у приміщенні територіальної виборчої комісії, яка передала виборчі бюлетені, для загального ознайомлення.

Примірники протоколу нумеруються та мають однакову юридичну силу.

Перші примірники протоколів мають право підписати присутні на засіданні комісії кандидати, зареєстровані для участі у відповідних місцевих виборах, їх довірені особи, уповноважені особи місцевих організацій політичних партій, офіційні спостерігачі.

Копія протоколу, засвідчена на кожній сторінці підписами голови і секретаря виборчої комісії, яка передає виборчі бюлетені, скріплена печаткою цієї комісії, невідкладно надається на їх прохання кожному члену виборчої комісії, кандидату, довірній особі кандидата, уповноваженій особі місцевої організації політичної партії, офіційному спостерігачу, які були присутні під час передачі бюлетенів, з розрахунку не більш як по одній копії кожного протоколу для кожного члена комісії, кандидата, зареєстрованого у відповідному виборчому окрузі, місцевої організації політичної партії, яка висунула кандидатів у депутати у багатомандатному виборчому окрузі, офіційного спостерігача (групи спостерігачів) від кожної громадської організації, іноземної держави або міжнародної організації.

Разом з виборчими бюлетенями представникам кожної ДВК, які отримали бюлетені, надається витяг із протоколу ТВК про передачу ДВК виборчих бюлетенів для голосування у відповідних виборчих округах, підписаний головою і секретарем ТВК, трьома членами ДВК, які отримали бюлетені, та засвідчені печаткою ТВК.

Транспортування виборчих бюлетенів до приміщення відповідної ТВК або ДВК здійснюється членами ТВК або ДВК, що приймає виборчі бюлетені, у супроводі працівників органів внутрішніх справ, а в разі необхідності, за зверненням ЦВК, – співробітників СБУ, на яких покладається обов'язок їх охорони.

6.2. Порядок внесення змін до виборчих бюлетенів

Територіальна виборча комісія, яка затвердила текст виборчого бюлетеня, приймає рішення про внесення змін до виборчого бюлетеня після виготовлення виборчих бюлетенів, у разі (ч. 13 ст. 75 Закону):

- ✓ скасування рішення про реєстрацію всіх кандидатів у депутати, включених до виборчого списку місцевої організації партії,
- ✓ скасування рішення кандидата у депутати в одномандатному виборчому окрузі,
- ✓ скасування рішення кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови.

Копія такого рішення невідкладно передається ТВК до ЦВК.

Такі зміни за рішенням ТВК вносяться до виборчих бюлетенів членами ДВК з використанням штампа "Вибув".

Постановою від 01.09.2015 року № 213 Центральна виборча комісія затвердила Роз'яснення щодо порядку виготовлення, передачі, зберігання та використання штампа "ВИБУВ" під час проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів та старост сіл, селищ (далі – Роз'яснення № 213).

Відповідно до п. 5 Роз'яснення № 213 для внесення змін до виборчого бюлетеня використовуються штампи «Вибув», що виготовлялися під час проведення чергових виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів 31 жовтня 2010 року, окремих позачергових, повторних, проміжних або перших місцевих виборів, що проводилися після вказаної дати, виборів Президента України, народних депутатів України, та знаходяться на зберіганні в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування.

Заходи щодо забезпечення кожної ДВК з місцевих виборів необхідною кількістю штампів "ВИБУВ" із розрахунку не менше одного такого штампа на одну виборчу дільницю вживає районна, міська (міст обласного значення без районного поділу), районна у місті виборча комісія.

Районна, міська (міст обласного значення без районного поділу), районна у місті виборча комісія отримує необхідну кількість штампів "ВИБУВ" від органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, в яких такі штампи знаходяться на зберіганні, про що складається акт.

Штампи передаються відповідним ДВК лише у разі прийняття рішення про внесення змін до виборчого бюлетеня або надходження копій рішень про внесення змін до виборчого бюлетеня від обласної, міської (міста з районним поділом) виборчої комісії за відомістю.

У разі недостатньої кількості штампів "ВИБУВ" у зв'язку з їх пошкодженням, втратою тощо районна, міська (міста обласного значення без районного поділу), районна у місті виборча комісія забезпечує їх виготовлення (у необхідній кількості) за зразком, затвердженим постановою ЦВК від 10.08.2015 року № 168 (додаток 11), у межах кошторисів видатків відповідних ТВК на підготовку та проведення відповідних місцевих виборів, у порядку, передбаченому Законом та Роз'ясненням № 213.

Штампи "ВИБУВ", непридатні для використання, знищуються з додержанням вимог, установлених Інструкцією про складання типових форм обліку та списання запасів бюджетних установ, затвердженою наказом Державного казначейства України від 18 грудня 2000 року № 130.

Про проставлення на виборчому бюлетені штампа "Вибув", що засвідчує внесення змін до виборчого бюлетеня, ДВК невідкладно **письмово** повідомляють ТВК, що прийняла рішення про внесення змін до виборчого бюлетеня, а відповідна ТВК невідкладно повідомляє про це ЦВК (ч. 13 ст. 75 Закону).

Член ДВК під час видачі виборчого бюлетеня повідомляє кожному виборцю про зміни, внесені до виборчого бюлетеня (ч. 13 ст. 75 Закону)

Районна, міська (міст обласного значення без районного поділу), районна у місті виборча комісія у разі прийняття нею рішення про внесення змін до виборчого бюлетеня виготовляє необхідну кількість засвідчених головою (заступником голови) та секретарем комісії, а також печаткою цієї комісії копій такого рішення (для усіх виборчих дільниць, на яких організовується голосування з відповідних виборів) та одночасно із штампом "ВИБУВ" передає їх відповідним не пізніше наступного дня після дня його прийняття, а в разі прийняття такого рішення у день, що передує дню голосування, – невідкладно, але не пізніш як за годину до початку голосування.

Міська (міста районного значення), селищна, сільська виборча комісія у разі прийняття нею рішення про внесення змін до виборчого бюлетеня виготовляє необхідну кількість засвідчених головою (заступником голови) та секретарем комісії, а також печаткою цієї комісії копій такого рішення (для усіх виборчих дільниць, на яких організовується голосування з відповідних виборів), **отримує у районній виборчій комісії штамп "ВИБУВ"** за відомістю та одночасно з копією відповідного рішення передає його відповідним ДВК за відомістю не пізніше наступного дня після дня його прийняття, а в разі прийняття такого рішення у день, що передує дню голосування, – невідкладно, але не пізніш як за годину до початку голосування.

Міська, селищна, сільська (міст, селищ, сіл, що входять до складу іншого міста) виборча комісія у разі прийняття нею рішення про внесення змін до виборчого бюлетеня виготовляє необхідну кількість засвідчених головою (заступником голови) та секретарем комісії, а також печаткою цієї комісії копій такого рішення (для усіх виборчих дільниць, на яких організовується голосування з відповідних виборів), **отримує у міській (міста обласного значення без районного поділу), районній у місті виборчій комісії штамп "ВИБУВ"** за відомістю та одночасно з копією відповідного рішення передає його відповідним ДВК за відомістю не пізніше наступного дня після дня його прийняття, а в разі прийняття такого рішення у день, що передує дню голосування, – невідкладно, але не пізніш як за годину до початку голосування.

Штамп "Вибув" передається ДВК одночасно з рішенням ТВК про скасування рішення про реєстрацію всіх кандидатів у депутати, включених до виборчого списку місцевої організації партії, кандидата у депутати в одномандатному виборчому окрузі, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, старости.

Використання штампа "Вибув" ДВК без отримання відповідного рішення ТВК забороняється.

Відповідно до ч. 14 ст. 75 Закону у разі якщо до виборчих бюлетенів внесено зміни без рішення ТВК чи внесені зміни, що не відповідають рішенням ТВК, дільнична виборча комісія на своєму засіданні складає про це акт у двох примірниках.

В акті повинно бути зазначено кількість отриманих виборчих бюлетенів, кількість зіпсованих виборчих бюлетенів для голосування у відповідному окрузі та прізвища осіб, з вини яких це сталося. Один примірник цього акта невідкладно передається до ТВК, другий примірник зберігається у ДВК.

Відомості зазначеного акта враховуються дільничною виборчою комісією при складанні протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці.

Зіпсовані виборчі бюлетені для голосування на різних місцевих виборах погашаються та упаковуються окремо в різні пакети в порядку, передбаченому Законом.

Відповідно до ч. 15 ст. 75 Закону особи, винні у протиправному псуванні виборчих бюлетенів, відшкодовують завдану шкоду в порядку, встановленому законом.

7. Транспортування документів до територіальної виборчої комісії

7.1. Порядок транспортування документів до територіальної виборчої комісії, яка встановлює підсумки голосування

ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах села, селища, що входить до складу району, доставляє:

1) до районної виборчої комісії – протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів обласної ради у ТВО;

2) до сільської, селищної виборчої комісії:

- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів районної ради у ТВО;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів відповідно сільського, селищного голови;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів відповідно сільської, селищної ради в ОВО.

ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах міста районного значення, що входить до складу району, доставляє:

1) до районної виборчої комісії – протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів обласної ради у ТВО;

2) до міської виборчої комісії:

- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів районної ради у територіальному виборчому окрузі;

- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів міської ради у територіальному виборчому окрузі;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів міського голови.

ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах міста обласного значення без районного поділу та (або) до складу якого не входить інше село, селище, місто, а також ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах такого ж міста, до складу якого входить село, селище, місто, доставляє до міської виборчої комісії:

- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів обласної ради у ТВО;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів міської ради у ТВО;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів міського голови.

ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах міста обласного значення з районним поділом, де не утворюються районні у місті ради та (або) до складу якого не входить інше село, селище, місто, доставляє:

- 1) до міської виборчої комісії – протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів обласної ради у територіальному виборчому окрузі;
- 2) до районної у місті виборчої комісії:
  - ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів міської ради у територіальному виборчому окрузі;
  - ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів міського голови.

ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах району в місті, де утворюються районні у місті ради, доставляє:

- 1) до міської виборчої комісії – протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів обласної ради у ТВО;
- 2) до районної у місті виборчої комісії:
  - ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів міської ради у територіальному виборчому окрузі;
  - ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів міського голови;
  - ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів районної у місті ради в ТВО.

ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах села, селища, що входить до складу міста, доставляє:

- 1) до міської виборчої комісії – протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів обласної ради у ТВО;
- 2) до сільської, селищної виборчої комісії:
  - ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів міської ради у ТВО;
  - ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів міського голови;

- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів відповідно сільського, селищного голови;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів відповідно сільської, селищної ради в ОВО.

ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах міста, що входить до складу іншого міста, доставляє:

- 1) до міської виборчої комісії міста, до складу якого входить відповідне місто, – протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів обласної ради у територіальному виборчому окрузі;
- 2) до міської виборчої комісії міста, що входить до складу відповідного міста:
  - ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів міської ради (міста, до складу якого входить відповідне місто) у територіальному виборчому окрузі;
  - ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів міського голови (міста, до складу якого входить відповідне місто);
  - ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів міської ради (міста, що входить до складу відповідного міста) у територіальному виборчому окрузі;
  - ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів міського голови (міста, що входить до складу відповідного міста).

Транспортування виборчих документів з відповідних місцевих виборів до ТВК здійснюється головою або заступником голови ДВК та двома членами цієї виборчої комісії.

7.2. Порядок транспортування документів до територіальної виборчої комісії, яка встановлює результати виборів

ТВК невідкладно після складення протоколу про підсумки голосування з відповідних місцевих виборів у відповідному виборчому окрузі доставляє такий протокол до ТВК, яка встановлює результати відповідних місцевих виборів.

У разі якщо результати місцевих виборів встановлює ця ж територіальна виборча комісія її протокол про підсумки голосування з відповідних місцевих виборів у відповідному виборчому окрузі є підставою для встановлення нею результатів таких виборів.

До відповідної ТВК доставляється перший примірник протоколу ТВК про підсумки голосування з відповідних місцевих виборів у відповідному виборчому окрузі.

Перший примірник протоколу ТВК про підсумки голосування з відповідних місцевих виборів у відповідному виборчому окрузі, а за наявності – і відповідний примірник протоколу з позначкою "Уточнений" запаковуються. На пакеті робиться напис "Протокол про підсумки голосування" та зазначаються назва відповідних виборів, позначення та/або номер виборчого округу, дата і час пакування, кількість запакованих документів, ставляться підписи усіх присутніх членів ТВК та печатка ТВК.

За наявності окремих думок членів комісії, викладених у письмовій формі, в разі незгоди з встановленими підсумками голосування, зафіксованими у протоколі про підсумки голосування з відповідних місцевих виборів у відповідному виборчому окрузі, такі окремі думки запаковуються разом з першим примірником протоколу.

Протоколи про підсумки голосування з відповідних місцевих виборів у відповідних виборчих округах доставляють:

- 1) сільська, селищна, міська виборча комісія сіл, селищ, міст, що входять до складу району, – протоколи про підсумки голосування з виборів депутатів районної ради в ТВО – до відповідної районної виборчої комісії;
- 2) районна, міська (міста обласного значення) виборча комісія – протоколи про підсумки голосування з виборів обласної ради в ТВО – відповідно до обласної виборчої комісії;
- 3) районна у місті (міста з районним поділом) виборча комісія:
  - ✓ протоколи про підсумки голосування з виборів депутатів міської ради в ТВО – до міської виборчої комісії;
  - ✓ протокол про підсумки голосування з виборів міського голови – до міської виборчої комісії;
- 4) сільська, селищна, міська виборча комісія сіл, селищ, міст, що входять до складу іншого міста:
  - ✓ протоколи про підсумки голосування з виборів депутатів міської ради міста, до складу якого входить відповідне село, селище, місто в ТВО, – до міської виборчої комісії;
  - ✓ протокол про підсумки голосування з виборів міського голови міста, до складу якого входить відповідне село, селище, місто, – до міської виборчої комісії.

Сільська, селищна, виборча комісія сіл, селищ, що входять до складу району, міста обласного значення, встановлює підсумки голосування з виборів сільського, селищного голови, а також виборів депутатів сільської, селищної ради у відповідних виборчих округах, про що складає протоколи про підсумки голосування, на підставі яких встановлює результати виборів, про що складає відповідні протоколи.

Міська (міст районного значення) виборча комісія міста, що входить до складу району, міста обласного значення, встановлює підсумки голосування з виборів міського голови, а також підсумки голосування в ТВО з виборів депутатів міської ради, про що складає протоколи про підсумки голосування з виборів міського голови, підсумки голосування з виборів депутатів міської ради в ТВО, на підставі яких встановлює результати виборів, про що складає відповідні протоколи.

До територіальної виборчої комісії, крім протоколів ТВК, також доставляються:

- ✓ перший примірник протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій ділянці з відповідних місцевих виборів у відповідному виборчому окрузі, а за наявності – і перший примірник протоколу з позначкою "Уточнений";
- ✓ акти ДВК та рішення виборчої комісії, прийняті на підставі цих актів;
- ✓ запаковані в окремий пакет акти, заяви, скарги та рішення територіальної виборчої комісії, прийняті за результатами їх розгляду, з написом на пакеті "Акти, заяви, скарги та рішення територіальної виборчої комісії" та зазначенням назви місцевих виборів, позначення та/або номера виборчого округу, дати і часу пакування, проставлянням підписів усіх присутніх членів територіальної виборчої комісії та печатки комісії.

У разі складення ТВК протоколу про повторний підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці у відповідному виборчому окрузі з відповідних місцевих виборів разом з протоколом ДВК про підрахунок голосів виборців на цій дільниці до відповідної ТВК також транспортуються перший примірник такого протоколу, рішення ТВК про проведення повторного підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці, рішення ТВК про визнання голосування на виборчій дільниці недійсним (за наявності), документи, на підставі яких приймалося таке рішення.

ТВК на засіданні, на якому встановлюються підсумки голосування з відповідних місцевих виборів у відповідних виборчих округах, приймає рішення щодо визначення трьох, **а в разі неможливості — двох членів комісії**, які будуть транспортувати виборчі документи з відповідних місцевих виборів у відповідному виборчому окрузі до ТВО, яка встановлює результати відповідних виборів.

Члени комісії, визначені згідно з рішенням комісії для транспортування виборчих документів до ТВК, повинні бути представниками різних суб'єктів подання кандидатур до складу ТВК.

8. Встановлення підсумків голосування та результатів виборів

8.1. Порядок встановлення підсумків голосування у відповідних виборчих округах

З моменту закінчення голосування ТВК розпочинає безперервне засідання, яке продовжується до встановлення підсумків голосування (ч. 2 ст. 83 Закону).

ВАЖЛИВО! На час безперервного засідання члени ТВК не можуть залучатися до виконання інших функцій, окрім участі у засіданні (ч.2 ст. 83 Закону).

Таке засідання ТВК оформляється протоколом безперервного засідання, який підписується головою або головуючим на засіданні, а також секретарем виборчої комісії або членом виборчої комісії, який виконував на зазначеному засіданні обов'язки секретаря. До протоколу додаються (за наявності) окремі думки членів виборчої комісії, які брали участь у засіданні і не згодні з прийнятим територіальною виборчою комісією рішенням.

Порядок прийому та перевірки виборчої документації від ДВК

Прийом виборчих документів від ДВК відбувається безперервному засіданні ТВК у наступній послідовності:

1) Голова ТВК приймає запечатані пакети з протоколами ДВК та пакети з виборчими бюлетенями, контрольними талонами і предметами, списками виборців, а також, за наявності, окремими думками членів виборчої комісії, викладеними у письмовій формі, актами, заявами, скаргами та рішеннями, прийнятими ДВК (ч. 3 ст. 83 Закону).

Кожен член ТВК має право оглянути кожний пакет із документами (ч. 3 ст. 83 Закону).

2) У разі повної комплектності виборчих документів та цілісності упаковки усіх пакетів ДВК, головою (головуючим на засіданні) ТВК по чергово розпечатуються пакети з протоколами про підрахунок голосів на виборчій дільниці та оголошуються відомості, зазначені у них (ч. 3 ст. 83 Закону);

3) Час прийняття ТВК протоколів ДВК про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, перелік прийнятих виборчих документів і занесені до протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці відомості фіксуються у протоколі засідання ТВК (ч. 2 ст. 83 Закону).

4) У разі виявлення у протоколі ДВК про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці у відповідному виборчому окрузі з відповідних місцевих виборів виправлень, помилок, неточностей ТВК своїм рішенням може зобов'язати ДВК внести зміни до цього протоколу шляхом складання протоколу з позначкою "Уточнений".

Під час розгляду цього питання ДВК відповідні примірники протоколів про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, виборчі бюлетені та інші виборчі документи, доставлені до територіальної виборчої комісії, зберігаються у ТВК, яка приймала такі документи.

Рішення про відмову у прийнятті виборчих документів від ДВК, про зобов'язання ДВК виправити виявлені недоліки чи внести зміни до цього протоколу шляхом складання протоколу з позначкою "Уточнений" із зазначенням підстав прийняття відображається у протоколі засідання ТВК.

ДВК зобов'язана у строк, визначений відповідною ТВК, розглянути питання про внесення змін до протоколу. Після цього протокол з позначкою "Уточнений" негайно транспортується і передається відповідній ТВК.

Повторний підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці

Таблиця 10

Підстава	Дії ТВК
наявні відповідно оформлені акти, складені уповноваженими особами місцевих організацій партій, довіреними особами кандидатів та офіційними спостерігачами - суб'єктами відповідного виборчого процесу, про порушення вимог Закону під час проведення голосування та/або підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці, що дозволяє ТВК поставити під сумнів результати підрахунку голосів виборців на цій дільниці	може прийняти рішення про повторний підрахунок голосів на виборчій дільниці (ч. 6 ст. 83 Закону)
наявні ознаки розпечатування пакетів із запакованими документами	зобов'язана прийняти рішення про повторний підрахунок голосів на ВД
у разі неможливості усунення без перерахунку виборчих бюлетенів неточностей у протоколі (протоколах)	(ч. 7 ст. 83 Закону)

ВАЖЛИВО! Повторний підрахунок голосів виборців на виборчих дільницях у відповідному виборчому окрузі з відповідних місцевих виборів здійснюється ТВК, що прийняла рішення про повторний підрахунок голосів, з обов'язковою участю членів ДВК, які передають виборчу документацію, після розгляду і прийняття протоколів та інших виборчих документів від усіх ДВК. У повторному підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці ТВК мають право брати участь усі члени цієї ДВК і можуть бути

присутніми кандидати, уповноважені особи місцевих організацій партій, довірені особи кандидатів, офіційні спостерігачі.

За результатами повторного підрахунку голосів ТВК складає **протокол про повторний підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці** (за формою, встановленою ЦВК) у кількості примірників на 4 більшій, ніж кількість осіб, що входять до складу ТВК.

Примірники протоколів нумеруються, **обов'язково** підписуються усіма присутніми членами ТВК та ДВК, що брали участь у повторному підрахунку голосів та засвідчуються печаткою ТВК і мають однакову юридичну силу. Відомості протоколу оголошуються.

Протокол про повторний підрахунок голосів (ч. 13 ст. 83 Закону)

Таблиця 11	
Документи	Їх призначення
Перший примірник (разом з відповідними протоколами ДВК про підрахунок голосів виборців; рішенням ТВК про визнання голосування на виборчій дільниці недійсним (у разі прийняття такого рішення))	додається до протоколів ТВК про підсумки голосування у відповідному виборчому окрузі
Другий примірник	зберігається у секретаря ТВК
Третій примірник	передається ДВК
Четвертий примірник	відразу вивішується для загального ознайомлення у приміщенні ТВК
Решта примірників	по одному примірнику видається членам ТВК

Визнання голосування на виборчій дільниці недійсним

ТВК може прийняти рішення про визнання голосування на виборчій дільниці недійсним, якщо при **повторному підрахунку** голосів будуть виявлено такі обставини (ч. 12 ст. 83 Закону, ч. 1 ст. 81 Закону):

1) **випадки незаконного голосування** (вкидання виборчого бюлетеня до виборчої скриньки за виборця іншою особою, крім випадків, передбачених Законом; голосування особами, які не мають права голосу; голосування особами, які не включені до списку виборців на виборчій дільниці або включені до нього безпідставно; голосування виборцем більше одного разу) **у кількості, що перевищує 5 відсотків** кількості виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці;

2) **знищення або пошкодження виборчої скриньки (скриньок)**, що унеможливорює встановлення змісту виборчих бюлетенів, якщо кількість цих **бюлетенів перевищує 10 відсотків** кількості виборців, які взяли участь у голосуванні на ВД;

3) виявлення у виборчих скриньках бюлетенів у кількості, що перевищує більше ніж на 5 відсотків кількість виборців, отримали бюлетені на виборчій дільниці.

У разі прийняття рішення про визнання голосування на виборчій дільниці недійсним з окремих місцевих виборів усі бюлетені, виявлені у виборчих скриньках на цій виборчій дільниці з таких місцевих виборів, вважаються такими, що не підлягають врахуванню.

ТБК після прийняття і розгляду протоколів (у тому числі з позначкою "Уточнений") ДБК відповідно про підрахунок голосів виборців на відповідних виборчих дільницях, на підставі цих протоколів, а в разі повторного підрахунку голосів виборців - протоколів ТВК про повторний підрахунок голосів виборців на відповідній виборчій дільниці не пізніш як на 5 день з дня голосування (дня повторного голосування) встановлює та заносить до протоколу про підсумки голосування окремо по кожному виборчому округу з відповідних місцевих виборів такі відомості:

- 1) кількість виборчих бюлетенів, одержаних ДБК;
- 2) кількість виборців, включених до списків виборців на виборчих дільницях;
- 3) кількість виборців, внесених до витягів із списку виборців для голосування за місцем перебування на виборчих дільницях;
- 4) кількість невикористаних виборчих бюлетенів;
- 5) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені у приміщенні для голосування;
- 6) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені за місцем перебування;
- 7) загальна кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені;
- 8) кількість виборців, які взяли участь у голосуванні;
- 9) кількість виборчих бюлетенів, що не підлягають врахуванню;
- 10) кількість виборчих бюлетенів, визнаних недійсними.

До протоколу ТВК про підсумки голосування у відповідному ОВО, єдиному ОВО з відповідних місцевих виборів, крім цих відомостей також, цифрами і прописом заносяться:

- 1) кількість голосів виборців, поданих за кожного кандидата у депутати в ОВО, за кожного кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови;
- 2) загальна кількість голосів виборців, поданих за кандидатів у депутати в ОВО, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови.

До протоколу ТВК про підсумки голосування в ТВО з відповідних місцевих виборів, цифрами і прописом заносяться:

- 1) кількість голосів виборців, поданих за кожну місцеву організацію партії, кандидата, закріпленого нею за відповідним ТВО (у разі закріплення), у цьому ТВО;
- 2) загальна кількість голосів виборців, поданих за усі місцеві організації партій, кандидатів, закріплених ними за відповідним ТВО (у разі закріплення).

Протоколи про підсумки голосування у відповідних виборчих округах складаються ТВК у кількості примірників, що на три більша за кількість осіб, які входять до складу ТВК. Примірники протоколів нумеруються і мають однакову юридичну силу.

8.2. Порядок встановлення результатів виборів депутатів, міського голови

ТВК на засіданні, на якому встановлюються підсумки голосування у відповідних виборчих округах з відповідних місцевих виборів, приймає рішення щодо визначення трьох, а в разі неможливості - двох членів комісії, які будуть транспортувати виборчі документи з відповідних місцевих виборів у відповідному виборчому окрузі до ТВК, що встановлює результати відповідних виборів (ч. 24 ст. 83 Закону).

Протоколи та інші виборчі документи ТВК приймаються і розглядаються на засіданні ТВК, яка встановлює результати відповідних місцевих виборів (ч. 1 ст. 84 Закону).

Засідання ТВК починається з моменту закінчення голосування і продовжується безперервно до встановлення результатів відповідних місцевих виборів (ч. 2 ст. 84 Закону).

Відомості протоколів ТВК про підсумки голосування на засіданні ТВК, яка встановлює результати відповідних місцевих виборів, оголошуються головою чи заступником голови відповідної ТВК. Час прийняття територіальною виборчою комісією протоколів територіальних виборчих комісій про підсумки голосування і занесені до них відомості фіксуються у протоколі засідання ТВК.

У разі виявлення у протоколі ТВК про підсумки голосування у відповідному виборчому окрузі з відповідних місцевих виборів виправлень, помилок, неточностей ТВК, яка встановлює результати відповідних місцевих виборів, своїм рішенням може зобов'язати ТВК, що встановлює підсумки голосування, внести зміни до встановлених підсумків голосування виборців. Під час розгляду цього питання ТВК примірники протоколів відповідних ТВК про підсумки голосування у відповідному виборчому окрузі з відповідних місцевих виборів та інші виборчі документи зберігаються у ТВК, що встановлює результати відповідних місцевих виборів.

ТВК зобов'язана у визначений строк розглянути питання про внесення змін до підсумків голосування. Після цього протокол з позначкою "Уточнений" негайно транспортується і передається ТВК, що встановлює результати відповідних місцевих виборів.

Міська ТВК на підставі протоколу (протоколів, у тому числі з позначкою "Уточнений") про підсумки голосування в одномандатному виборчому окрузі по виборах міського голови встановлює результати виборів у цьому виборчому окрузі, про що складає протокол. До протоколу про результати виборів у відповідному одномандатному виборчому окрузі з відповідних виборів міського голови заносяться прописом та цифрами такі відомості:

- 1) кількість виготовлених виборчих бюлетенів;
- 2) кількість виборчих бюлетенів, одержаних дільничними виборчими комісіями;
- 3) кількість виборців, включених до списків виборців на виборчих дільницях;
- 4) кількість виборців, внесених до витягів із списку виборців для голосування за місцем перебування;
- 5) кількість невикористаних виборчих бюлетенів;
- 6) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені у приміщенні для голосування;
- 7) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені за місцем перебування;
- 8) загальна кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені у межах відповідного одномандатного виборчого округу;
- 9) кількість виборців, які взяли участь у голосуванні;
- 10) кількість виборчих бюлетенів, що не підлягають врахуванню;
- 11) кількість виборчих бюлетенів, визнаних недійсними;
- 12) кількість голосів виборців, поданих за кожного кандидата на посаду міського голови;
- 13) загальна кількість голосів виборців, поданих за кандидатів на посаду міського голови;

14) прізвище, власне ім'я (усі власні імена) та по батькові (за наявності) кандидата на посаду міського голови, який набрав найбільшу кількість голосів виборців у відповідному виборчому окрузі.

Протокол ТВК про результати виборів у відповідному одномандатному виборчому окрузі з відповідних виборів міського голови складається у кількості примірників на 2 більше за кількість осіб, що входять до складу ТВК, підписується головою, заступником голови, секретарем комісії та іншими членами комісії, присутніми на засіданні, і засвідчується печаткою ТВК.

До протоколу додаються, за наявності, висловлені у письмовій формі окремі думки членів ТВК, заяви і скарги на порушення порядку встановлення результатів виборів ТВК та рішення, які комісія прийняла в результаті їх розгляду. Примірники протоколу нумеруються та мають однакову юридичну силу. Перший примірник протоколу зберігається у територіальній виборчій комісії, другий - невідкладно вивішується для загального ознайомлення у приміщенні ТВК, а решта по одному примірнику видається членам ТВК. На прохання кандидатів посаду міського голови, їх довірених осіб, офіційних спостерігачів їм видаються копії протоколу, у тому числі з позначкою "Уточнений", засвідчені підписами голови і секретаря ТВК та печаткою виборчої комісії. Непідписання протоколу окремими членами виборчої комісії не має правових наслідків для дійсності протоколу. У разі відсутності у протоколі підпису члена виборчої комісії біля його прізвища зазначається причина відсутності підпису.

Міська ТВК на своєму засіданні на підставі складеного нею протоколу про результати виборів міського голови не пізніше як на 5 день з дня голосування приймає одне з рішень:

- 1) про визнання міського голови обраним;
- 2) про проведення повторного голосування;
- 3) про визнання виборів відповідного міського голови такими, що не відбулися.

Якщо до виборчого бюлетеня для голосування у день виборів в ОВО включено не менше двох кандидатів на посаду міського (міста, кількість виборців у якому є меншою ніж 90 тисяч) голови, обраним вважається кандидат, за якого подано більше голосів виборців відносно інших кандидатів, які балотувалися у відповідному ОВО.

Якщо найбільшу і водночас однакову кількість голосів виборців у виборчому окрузі набрали два або більше кандидатів на посаду міського голови, ТВК призначає повторне голосування по цих кандидатурах.

Якщо до виборчого бюлетеня для голосування у день виборів в ОВО включено не менше 2-х кандидатів на посаду міського (міста, кількість виборців у якому дорівнює або є більшою ніж 90 тисяч) голови, обраним вважається кандидат на посаду міського голови, за якого подано більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні.

Такими містами є:

Таблиця 12		
Регіон України	Назва міста	Кількість виборців (дорівнює або є більшою ніж 90 тисяч)
Вінницька область	м.Вінниця	281333
Волинська область	м.Луцьк	156774
Дніпропетровська область	м.Дніпродзержинськ	191460
Дніпропетровська область	м.Дніпропетровськ	783682
Дніпропетровська область	м.Кривий Ріг	517550
Дніпропетровська область	м.Нікополь	102548
Дніпропетровська область	м.Павлоград	90295
Донецька область	м.Краматорськ	151507
Донецька область	м.Маріуполь	332277
Донецька область	м.Слов'янськ	99434
Житомирська область	м.Житомир	208773
Закарпатська область	м.Ужгород	92426
Запорізька область	м.Бердянськ	92770
Запорізька область	м.Запоріжжя	603554
Запорізька область	м.Мелітополь	121375
Івано-Франківська область	м.Івано-Франківськ	178861
Київська область	м.Біла Церква	154941
Кіровоградська область	м.Кіровоград	191298
Луганська область	м.Лисичанськ	90597
Луганська область	м.Сєвєродонецьк	94051
Львівська область	м.Львів	581554
Миколаївська область	м.Миколаїв	369806
Одеська область	м.Одеса	709482
Полтавська область	м.Кременчук	170238
Полтавська область	м.Полтава	231316
Рівненська область	м.Рівне	183626
Сумська область	м.Суми	233950
Тернопільська область	м.Тернопіль	177860
Харківська область	м.Харків	1081729
Херсонська область	м.Херсон	269862
Хмельницька область	м.Хмельницький	204454
Черкаська область	м.Черкаси	226242
Чернівецька область	м.Чернівці	183986
Чернігівська область	м.Чернігів	222894
м.Київ	м.Київ	2127496

Якщо до виборчого бюлетеня для голосування у день виборів включено більше двох кандидатів на посаду міського (міста, кількість виборців у якому дорівнює або є більшою ніж 90 тисяч) голови, і за результатами голосування у день виборів жоден з них не набрав більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, ТВК призначає повторне голосування.

Якщо голосування проводилося по одному кандидату на посаду міського голови, кандидат вважається обраним міським головою, якщо за нього подано більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні.

Якщо до виборчого бюлетеня для голосування у день виборів включено лише одного кандидата на посаду міського голови і за результатами голосування у день виборів він не був обраний або якщо до виборчого бюлетеня для голосування у день виборів включено двох кандидатів на посаду міського (міста, кількість виборців у якому дорівнює або є більшою ніж 90 тисяч) голови, і жоден з них не набрав більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, ТВК приймає рішення про визнання відповідних місцевих виборів такими, що не відбулися.

Обласна, районна, міська, районна у місті (у містах, де утворені районні у місті ради) ТВК на своєму засіданні на підставі протоколів про підсумки голосування в ТВО з відповідних місцевих виборів (у тому числі з позначкою "Уточнений") не пізніше як на 10 день з дня голосування устанавлює результати виборів депутатів у багатомандатному виборчому окрузі, про що складає протокол про результати виборів.

До протоколу про результати виборів у багатомандатному виборчому окрузі з відповідних місцевих виборів заносяться прописом та цифрами такі відомості:

- 1) кількість виготовлених виборчих бюлетенів;
- 2) кількість виборчих бюлетенів, одержаних ДВК;
- 3) кількість виборців, включених до списків виборців на виборчих дільницях;
- 4) кількість виборців, внесених до витягів із списку виборців для голосування за місцем перебування;
- 5) кількість невикористаних виборчих бюлетенів;
- 6) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені у приміщенні для голосування;
- 7) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені за місцем перебування;
- 8) загальна кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені у межах відповідного багатомандатного виборчого округу;
- 9) кількість виборців, які взяли участь у голосуванні;
- 10) кількість виборчих бюлетенів, що не підлягають врахуванню;
- 11) кількість виборчих бюлетенів, визнаних недійсними;
- 12) кількість голосів виборців, поданих за кожну місцеву організацію партії у багатомандатному виборчому окрузі;
- 13) загальну кількість голосів виборців, поданих за місцеві організації партій у багатомандатному виборчому окрузі.

Право на участь у розподілі депутатських мандатів у відповідному багатомандатному виборчому окрузі набувають кандидати в депутати, включені до виборчих списків від місцевих організацій партій, що отримали 5 і більше відсотків голосів виборців, у відношенні до сумарної кількості голосів виборців, поданих за місцеві організації партій.

Для цього п. 13 протоколу множиться на 0,05 – отримуємо мінімальну кількість голосів виборців, яку має отримати у цьому окрузі місцева організація політичної партії для того, щоб отримати право взяти участь у розподілі депутатських мандатів. Наприклад, всього всі місцеві організації партії сумарно отримали 200000 голосів виборців, саме ця кількість занесена до п. 13 протоколу, цю цифру множимо на 0,05 і отримуємо – 10 000 – мінімальна необхідна кількість голосів, яку має отримати місцева

організація політичної партії для того, щоб мати право взяти участь у розподілі депутатських мандатів.

Кількість голосів виборців, необхідних для отримання одного депутатського мандата у відповідному багатомандатному виборчому окрузі (далі - виборча квота), обчислюється шляхом ділення сумарної кількості голосів виборців, поданих за місцеві організації партій, що отримали 5 і більше відсотків голосів виборців, на число, що дорівнює кількості депутатських мандатів у цьому багатомандатному виборчому окрузі.

Для цього сумарна кількість голосів виборців, поданих за місцеві організації партій, що отримали 5 і більше % голосів виборців, наприклад 150000, ділимо на число, що дорівнює кількості депутатських мандатів у цьому багатомандатному виборчому окрузі, наприклад, 42, отримуємо 3571 – виборча квота – саме стільки голосів необхідно отримати місцевій організації політичної партії для того, щоб отримати 1 мандат.

Кандидати в депутати, включені до виборчого списку місцевої організації партії, за яку подали свої голоси виборці у кількості, меншій за виборчу квоту, права на участь у розподілі депутатських мандатів у відповідному багатомандатному виборчому окрузі не мають.

Депутатські мандати у багатомандатному виборчому окрузі між кандидатами у депутати, включеними до виборчих списків місцевих організацій партій, які мають право на участь у розподілі депутатських мандатів у цьому окрузі, розподіляються пропорційно до кількості голосів виборців, поданих за місцеві організації партій, кандидатів, закріплених ними за ТВО, в межах відповідного багатомандатного округу, у такій послідовності:

Кількість голосів виборців, поданих за кожну місцеву організацію партії, які набули право на участь у розподілі депутатських мандатів, ділиться на виборчу квоту. Ціла частина отриманого числа становить кількість депутатських мандатів, що отримали кандидати в депутати від цієї організації партії. Дробові залишки враховуються при розподілі решти депутатських мандатів, що залишаються після цього нерозподіленими.

Наприклад, кількість голосів, які набрала місцева організація політичної партії 10000 голосів, ділимо на виборчу квоту – 3571, отримуємо 2,8. Таким чином партія отримує 2 мандати, дробовий залишок – 8 враховується пізніше при розподілі решти депутатських мандатів.

Місцеві організації партій, які мають більші порівняно з іншими дробові залишки після такого ділення, отримують по одному додатковому депутатському мандату, починаючи з місцевої організації партії, що має найбільший дробовий залишок. Якщо дробові залишки у двох чи більше місцевих організацій партій однакові, першим додатковий депутатський мандат отримує та місцева організація партії, за яку віддано більшу кількість голосів виборців. Розподіл додаткових депутатських мандатів закінчується після вичерпання загальної кількості депутатських мандатів.

Наприклад, у місцевої організації політичної партії А дробовий залишок – 8, політичної партії Б – 7, політичної партії В – 6, політичної партії Г – 9. Всього залишилося 2 мандати, один з них отримує політична партія Г, оскільки у неї найбільший дробовий залишок, другий – політична партія А, оскільки у неї наступний за величиною дробовий залишок.

Результатом виборів депутатів у багатомандатному виборчому окрузі є визначення в порядку черговості кандидатів у депутати від місцевих організацій партій осіб, обраних депутатами від місцевих організацій партій в кількості депутатських мандатів, отриманих місцевими організаціями партій.

Черговість кандидатів у депутати у виборчому списку від місцевої організації партії, яка має право на участь у розподілі депутатських мандатів у цьому окрузі, визначається рішенням виборчої комісії обласної, районної, міської, районної у місті (у містах, де утворені районні у місті ради) ТВК на підставі протоколів про підсумки голосування в територіальному виборчому окрузі з відповідних місцевих виборів шляхом формування та затвердження виборчого списку місцевої організації партії.

У зазначеному виборчому списку місцевої організації партії кандидати у депутати (крім кандидата у депутати, який не закріплений за територіальним виборчим округом) розташовуються в порядку зменшення відсотку голосів виборців, поданих за відповідну місцеву організацію партії у ТВО, за якими були закріплені кандидати, від загальної кількості голосів виборців, поданих за всі місцеві організації партій у відповідних ТВО. У разі якщо отримані відсотки є рівними у кількох кандидатів у депутати, вони розміщуються у виборчому списку в порядку зменшення кількості голосів виборців, поданих у ТВО за місцеву організацію партії та відповідного кандидата.

Якщо кількість депутатських мандатів, отриманих місцевою організацією партії, є більшою за кількість кандидатів у депутати у виборчому списку цієї місцевої організації партії у відповідному багатомандатному окрузі, депутатські мандати залишаються вакантними до проведення чергових або позачергових виборів.

Після встановлення кількості депутатських мандатів, отриманих місцевими організаціями партій, та визначення відповідно до вимог частини восьмої цієї статті черговості кандидатів у депутати у виборчих списках місцевих організацій партій ТВК у протоколі про результати виборів депутатів у відповідному багатомандатному виборчому окрузі з відповідних місцевих виборів також зазначає:

- 1) кількість депутатських мандатів, отриманих місцевими організаціями партій;
- 2) прізвище, власне ім'я (усі власні імена) та по батькові (за наявності), рік народження, відомості про освіту, партійність, посаду, місце роботи (заняття), місце проживання, суб'єкт висування кожного обраного депутата.

Протокол ТВК про результати виборів депутатів у багатомандатному виборчому окрузі складається у кількості примірників, на два більше за кількість осіб, що входять до складу ТВК, підписується головою, заступником голови, секретарем комісії та іншими членами комісії, присутніми на засіданні, і засвідчується печаткою ТВК.

До протоколу додаються, за наявності, висловлені у письмовій формі окремі думки членів ТВК, заяви і скарги на порушення порядку встановлення результатів виборів ТВО та рішення, які комісія прийняла в результаті їх розгляду. Примірники протоколу нумеруються та мають однакову юридичну силу.

Перший примірник протоколу зберігається у територіальній виборчій комісії, другий - невідкладно вивішується для загального ознайомлення у приміщенні територіальної виборчої комісії, а решта по одному примірнику видається членам територіальної виборчої комісії.

На прохання кандидатів у депутати, включених до виборчих списків, уповноважених осіб місцевих організацій партій, офіційних спостерігачів від місцевих організацій партій їм видаються копії протоколу. Непідписання протоколу окремими членами виборчої комісії не має правових наслідків для дійсності протоколу. У разі відсутності у протоколі підпису члена виборчої комісії біля його прізвища зазначається причина відсутності підпису.

У разі обрання одного з кандидатів, включеного до виборчого списку від місцевої організації партії, депутатом у багатомандатному виборчому окрузі та депутатом у одномандатному виборчому окрузі, сільським, селищним, міським головою, такий кандидат вважається обраним відповідно депутатом у одномандатному виборчому окрузі, сільським, селищним, міським головою.

Кандидат у депутати, включений до виборчого списку від місцевої організації партії у багатомандатному виборчому окрузі, у разі обрання його депутатом у одномандатному виборчому окрузі, сільським, селищним, міським головою невідкладно після отримання рішення ТВК про результати відповідних місцевих виборів повідомляє про своє обрання ТВК, яка встановлює результати місцевих виборів по відповідному багатомандатному виборчому округу.

У такому разі відповідна ТВК протягом одного дня з дня отримання такого повідомлення або відповідного повідомлення ЦВК приймає рішення про визнання обраним депутатом наступного за черговістю кандидата в депутати у виборчому списку відповідної місцевої організації партії.

9. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються місцевих виборів

9.1. Суб'єкти та строки оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються місцевих виборів

Під скаргою, що стосується виборчого процесу з місцевих виборів, слід розуміти звернення, в якому містяться інформація щодо порушення законодавства України про місцеві вибори та вимога забезпечити реалізацію і захист виборчих прав, законних інтересів суб'єктів виборчого процесу з місцевих виборів, поновити порушені виборчі права

Суб'єкти звернення зі скаргою до ТВК (ч. 1 ст. 94 Закону):

- 1) кандидат у депутати обласної, районної, міської, районної у місті, селищної, сільської ради;
- 2) довірена особа кандидата у депутати в ОВО – від імені кандидата у депутати;
- 3) кандидат на посаду сільського, селищного, міського голови, старости;
- 4) довірена особа кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови – від імені кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови;
- 5) місцева організація політичної партії, кандидати від якої зареєстровані на відповідних місцевих виборах;
- 6) представник місцевої організації політичної партії в територіальній виборчій комісії з правом дорадчого голосу – від імені місцевої організації партії;
- 7) уповноважена особа місцевої організації партії, кандидати у депутати від якої зареєстровані у багатомандатному виборчому окрузі – від імені місцевої організації партії. При цьому за змістом статті 61 Закону уповноважені особи місцевої організації партії у

багатомандатному, територіальному виборчому окрузі представляють місцеву організацію партії у відносинах з виборчими комісіями, крім ЦВК, на території відповідного виборчого округу;

8) офіційний спостерігач від місцевої організації партії, яка висунула кандидатів у депутати у багатомандатному виборчому окрузі, від кандидата у депутати в ОВО, від кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови;

9) офіційний спостерігач від громадської організації;

10) виборча комісія, утворена відповідно до Закону;

11) виборець – громадянин України, який має право голосу на відповідних місцевих виборах.

Виборець може оскаржити рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів оскарження, якщо ці рішення, дії чи бездіяльність порушили або порушують особисто його виборчі права або охоронювані законом інтереси щодо участі у виборчому процесі.

До відповідної ТВК або до суду (шляхом подання позовної заяви) оскаржуються:

Таблиця 13			
Предмет оскарження (що оскаржується?)	Суб'єкт оскарження (чиї дії оскаржуються?)	Суб'єкт розгляду скарги (куди має бути подана скарга?)	Стаття Закону
рішення, дії чи бездіяльність	ДВК	ТВК, яка утворила цю ДВК	ч. 4 ст. 94
дії чи бездіяльність	члена ДВК		
рішення, дії чи бездіяльність	ТВК	ТВК, яка встановлює результати відповідних місцевих виборів	ч. 5 ст. 94
дії чи бездіяльність	члена ТВК		
рішення чи дії (крім тих рішень чи дій, які відповідно до закону, статуту (положення) належать до внутрішньої організаційної діяльності відповідної місцевої організації партії)	місцевої організації політичної партії, кандидати від якої зареєстровані на відповідних місцевих виборах, її посадової особи чи повноважного представника	до ТВК, яка зареєструвала відповідного кандидата (кандидатів)	ч. 8 ст. 94
дії чи бездіяльність	кандидата у депутати, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови	ТВК, яка зареєструвала відповідного кандидата	ч. 9 ст. 94 Закону

Суд, до якого подано позовну заяву, невідкладно повідомляє відповідну виборчу комісію та комісію вищого рівня про її надходження, відкриття провадження в адміністративній справі, а також про ухвалене судом рішення.

У разі отримання повідомлення суду про відкриття провадження в адміністративній справі за позовною заявою виборча комісія, до якої подано аналогічну скаргу (скаргу аналогічного змісту), повертає таку скаргу суб'єкту звернення зі скаргою без розгляду не пізніше наступного дня з дня отримання повідомлення суду із зазначенням підстав її повернення (ч. 14 ст. 94 Закону).

Загальний строк оскарження - скарга до виборчої комісії може бути подана відповідним суб'єктом звернення зі скаргою у п'ятиденний строк з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності суб'єктом оскарження (ч. 1 ст. 95 Закону).

Таблиця 14				
Зміст скарги	Строк подачі скарги	Стаття Закону	Строк розгляду скарги	Стаття закону
скарга, що стосується порушення, яке мало місце до дня голосування	у п'ятиденний строк, але не пізніше 22 години дня, що передує дню голосування	ч. 2 ст. 95	протягом двох днів з дня її отримання, але не пізніше двадцять четвертої години дня, що передує дню голосування	ч. 4 ст. 97
скарга, що стосується порушення, яке мало місце під час голосування	може бути подана до відповідної дільничної виборчої комісії не пізніше закінчення голосування	ч. 3 ст. 95	відразу після закінчення голосування	ч. 6 ст. 97
скарга на рішення, дії чи бездіяльність виборчої комісії, члена цієї комісії, що мали місце у день голосування, під час підрахунку голосів та встановлення підсумків голосування	до виборчої комісії вищого рівня у дводенний строк з дня прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності	ч. 4 ст. 95	у дводенний строк з дня її подання	ч. 7 ст. 97

При розгляді виборчою комісією питання щодо дотримання суб'єктом звернення зі скаргою строків оскарження, встановлених Законом, виборча комісія також повинна враховувати такі положення Закону:

1) першим днем строку, який відповідно до Закону має початися у зв'язку з настанням певної події, є день, наступний за днем настання такої події; останнім днем строку, який згідно із Законом має закінчитися у зв'язку з настанням певної події, є день, що передує дню такої події (ч. 10, 11 ст. 15 Закону);

2) днем вчинення бездіяльності вважається останній день строку, в який мала бути вчинена дія, передбачена законами України (ч. 12 ст. 15 Закону);

3) обчислення строку оскарження починається з наступного дня після дня прийняття рішення, вчинення дії чи бездіяльності, які оскаржуються (ст. 15, 95 Закону);

4) строк подання скарги продовженню або поновленню не підлягає, крім випадку повторного подання скарги після усунення її недоліків не пізніше наступного дня після дня її повернення суб'єктом розгляду скарги без розгляду (ч. 6 ст. 95 Закону);

5) зміна або уточнення вимог суб'єкта звернення зі скаргою під час розгляду скарги відповідною виборчою комісією, викликані виявленням обставин, не відомих раніше суб'єкту звернення зі скаргою, не вважається новою скаргою і не підлягає встановленим обмеженням строків (ч. 6 ст. 95 Закону). При цьому скаржник повинен довести, що обставини, які зумовили зміну або уточнення його вимог, не були відомі йому на момент звернення зі скаргою;

6) днем подання скарги вважається день фактичного отримання скарги відповідною виборчою комісією (ч. 5 ст. 95 Закону).

9.2. Порядок та строки розгляду скарг

Скарги, подані до територіальних та дільничних виборчих комісій, приймаються та реєструються відповідно до Порядку організації роботи та ведення діловодства у виборчих комісіях з місцевих виборів, затвердженого постановою ЦВК від 05.09.2015 року № 228 (далі – Порядок № 228).

Скарги, що надходять до виборчої комісії, мають право приймати голова комісії, заступник голови комісії, секретар або інші члени комісії, уповноважені на це її рішенням (п. 13.2 Порядку № 228).

Скарги до виборчої комісії надсилаються поштою або подаються до комісії особисто або через уповноважену особу, якщо її повноваження посвідчено відповідно до законодавства України (п. 13.3 Порядку № 228).

Скарги реєструються в день їх надходження в журналі реєстрації документів, заяв і скарг у виборчій комісії (п. 13.4 Порядку № 228).

Невідкладно після надходження скарги виборча комісія перевіряє дотримання суб'єктом звернення зі скаргою вимог Закону та Порядку розгляду скарг виборчими комісіями з місцевих виборів, затвердженого Постановою ЦВК від 05.09.2015 р. № 229 (далі – Порядок № 229) щодо форми та змісту скарги.

Скарга подається в письмовій формі і повинна містити (ч. 1 ст. 96 Закону):

1) назву виборчої комісії, до якої подається скарга;

2) прізвище, власне ім'я (усі власні імена), по батькові (за наявності) або найменування суб'єкта звернення зі скаргою, адресу місця його проживання, місцезнаходження (поштову адресу), а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, якщо такі є;

3) прізвище, власне ім'я (усі власні імена), по батькові (за наявності) або найменування суб'єкта оскарження, адресу місця його проживання, місцезнаходження (поштову адресу), а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, якщо такі є;

4) суть порушеного питання;

5) виклад обставин і зазначення доказів, якими суб'єкт звернення зі скаргою обґрунтовує свої вимоги;

6) чітко сформульовані вимоги із зазначенням суті рішення, ухвалення якого вимагається від суб'єкта розгляду скарги;

7) перелік документів і матеріалів, що додаються;

8) у разі їх наявності зазначення заінтересованих осіб, яких суб'єкт звернення зі скаргою вважає за потрібне залучити до розгляду скарги (або зазначення про відсутність таких осіб);

9) підпис суб'єкта звернення зі скаргою або його представника із зазначенням дати підписання.

Якщо скарга від імені кандидата в депутати, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, подається його довіреною особою, то в скарзі зазначаються також прізвище, ім'я та по батькові, місце проживання або місцезнаходження (поштова адреса), вид та номер засобів зв'язку кандидата, в інтересах якого подається скарга.

При цьому до скарги додається засвідчена в порядку, встановленому Законом України "Про нотаріат", копія посвідчення, виданого ТБК.

Скарга, що подається від імені місцевої організації партії – суб'єкта виборчого процесу, підписується її керівником чи іншою уповноваженою на те особою із засвідченням підпису печаткою місцевої організації партії або відповідної організації партії вищого рівня, зокрема:

- ✓ районної організації партії – печаткою районної організації партії, печаткою відповідної обласної організації партії;
- ✓ міської (міста обласного значення) – печаткою міської, відповідної обласної організації партії;
- ✓ міської (міста районного значення) – печаткою міської, районної, відповідної обласної організації партії;
- ✓ районної у місті організації партії – печаткою районної у місті, міської, відповідної обласної організації партії;
- ✓ районної у містах Києві, Севастополі організації партії – печаткою районної у містах Києві, Севастополі, Київської, Севастопольської міської організації партії;
- ✓ міської (міста, до складу якого входить інше село, селище, місто) організації партії – печаткою міської (міста, до складу якого входить інше село, селище, місто), відповідної обласної організації партії.

До скарги додається оригінал або засвідчена відповідно до вимог законодавства копія документа, що підтверджує повноваження особи, яка її підписала.

Керівник місцевої організації партії діє як представник відповідної місцевої організації партії без додаткового уповноваження (п. 6.4 Порядку № 229).

Скарга від імені виборчої комісії подається за рішенням виборчої комісії (п. 6.5 Порядку № 229).

Така скарга підписується головою (заступником голови) виборчої комісії або головуючим на засіданні виборчої комісії, на якому приймалося рішення про звернення зі скаргою, та засвідчується печаткою виборчої комісії (п. 6.5 Порядку № 229).

До скарги додається оформлений належним чином витяг з протоколу засідання виборчої комісії щодо прийняття нею рішення про звернення зі скаргою (п. 6.5 Порядку № 229).

До скарги додаються її копії (із розрахунку – 1 для суб'єкта оскарження, 1 – для кожної зацікавленої особи, яку суб'єкт оскарження вважає за потрібне залучити до розгляду скарги), докази, зазначені у скарзі, та копії усіх документів, що додаються до неї, у кількості, яка дорівнює кількості суб'єктів оскарження та заінтересованих осіб, зазначених у скарзі (ч. 2 ст. 96 Закону). При цьому письмові докази подаються в оригіналі або в засвідченій в установленому порядку копії (п. 6.6 Порядку № 229).

ВАЖЛИВО! Безпосередньо при прийнятті скарги не перевіряється дотримання вимог щодо її змісту та строків звернення.

При прийнятті скарги слід звернути увагу на:

- ✓ кількість сторінок скарги та їх цілісність;
- ✓ фактичну наявність додатків та їх відповідність переліку додатків, зазначеному в скарзі.

Всі прийняті скарги обов'язково в день їх надходження реєструються в журналі реєстрації документів, заяв і скарг (13.4 Порядку № 228).

Зареєстровані документи, звернення в день їх реєстрації подаються голові комісії (в разі відсутності голови комісії – заступнику голови), який дає відповідні доручення членам комісії та залученим фахівцям щодо їх попереднього розгляду та підготовки відповіді.

ВАЖЛИВО! Після реєстрації скарги необхідно перевірити дотримання вимог ст. 96 Закону щодо форми та змісту скарги.

Скарга, оформлена без дотримання вимог, повертається головою або заступником голови ТВК суб'єкту звернення зі скаргою без розгляду не пізніше як на наступний день після дня надходження скарги, а скарга, подана напередодні дня голосування, в день голосування чи наступного дня, - невідкладно (п. 6.7 Порядку № 229).

При поверненні скарги без розгляду зазначається вичерпний перелік недоліків, які перешкоджають розгляду скарги, і вказується на можливість повторного звернення із скаргою, оформленою відповідно до вимог Закону у встановлені Законом строки для оскарження (ч. 2 ст. 97 Закону).

ВАЖЛИВО! Повернення скарги без розгляду з інших підстав не допускається.

При повторному поданні скарги з невиправленими недоліками або з допущенням нових недоліків виборча комісія приймає постанову про залишення її без розгляду по суті (ч. 3 ст. 97 Закону).

Скарга розглядається у дводенний строк з дня її отримання, але - не пізніше 24 години дня, що передує дню голосування (ч.ч. 4, 5 ст. 97 Закону).

Скарга щодо порушення, яке мало місце у день голосування, під час підрахунку голосів на ВД розглядається ТВК у дводенний строк з дня її подання (ч. 7 ст. 97 Закону).

ТВК в обов'язковому порядку своєчасно повідомляє суб'єкта звернення зі скаргою, суб'єкта оскарження та інших заінтересованих осіб про час і місце розгляду скарги рекомендованою телеграмою, факсимільним повідомленням, засобами електронної пошти, по телефону з обов'язковим фіксуванням такої дії відповідною службовою особою виборчої комісії окремою письмовою довідкою, яка долучається до справи (протоколу) відповідного засідання виборчої комісії (ч. 9 ст. 97 Закону, п. 7.3 Постанови № 229).

Неприбуття на засідання суб'єкта розгляду скарги осіб, які були належним чином повідомлені про нього, не перешкоджає розгляду скарги (п. 7.2 Постанови № 229).

Копії скарги та доданих до неї документів надаються суб'єкту оскарження та заінтересованим особам заздалегідь, а у разі неможливості - не пізніше початку розгляду скарги (п. 7.4 Постанови № 229).

Суб'єкт оскарження має право подати письмові пояснення по суті скарги, які беруться до розгляду ТВК (п. 7.4 Постанови № 229).

Якщо виборча комісія під час розгляду скарги визнає необхідним проведення перевірки зазначених у скарзі обставин правоохоронними органами, відповідні правоохоронні органи за зверненням виборчої комісії перевіряють ці обставини та вживають відповідних заходів щодо припинення порушення законодавства у дводенний строк з дня отримання звернення виборчої комісії, а якщо таке звернення отримано ними менш як за три дні до дня голосування, у день голосування чи наступного за ним дня, - невідкладно. Про результати перевірки та вжиті заходи відповідні органи у дводенний строк повідомляють виборчу комісію, яка до них звернулася (ч. 8 ст. 97 Закону).

Перед розглядом скарги по суті виборча комісія вивчає скаргу для встановлення:

- 1) чи подано скаргу належним суб'єктом звернення зі скаргою, визначеним Законом;
- 2) чи віднесено Законом та Порядком № 229 розгляд цієї скарги до повноважень виборчої комісії (належний суб'єкт розгляду скарги);
- 3) чи дотримано суб'єктом звернення зі скаргою строки оскарження, встановлені Законом.

ВАЖЛИВО! ТВК приймає рішення про залишення скарги без розгляду по суті, якщо вона (ч. 11 ст. 97 Закону):

- ✓ подана неналежним суб'єктом звернення зі скаргою,
- ✓ до неналежного суб'єкта розгляду скарги
- ✓ з порушенням строків оскарження.

Рішення за результатом розгляду скарги

Під час розгляду по суті скарги щодо **рішення** суб'єкта оскарження виборча комісія вирішує (ч. 2 ст. 99 Закону, п. 9.5 Постанови № 229):

- 1) чи мало місце прийняття оскаржуваного рішення суб'єктом оскарження;
- 2) чи було оскаржуване рішення прийнято суб'єктом оскарження на законних підставах;
- 3) чи було оскаржуване рішення прийнято в межах повноважень та відповідно до визначеної законом процедури;
- 4) які правові норми належить застосувати до цих правовідносин та чи віднесено законом розгляд скарги до повноважень суб'єкта їх розгляду;
- 5) чи належить задовольнити кожну з вимог суб'єкта звернення або відмовити в їх задоволенні;
- 6) чи належить поновити порушені права або законні інтереси суб'єкта звернення іншим способом;
- 7) які рішення слід зобов'язати прийняти або які дії, що впливають з факту скасування рішення, вчинити.

Під час розгляду по суті скарги щодо **дії (бездіяльності)** суб'єкта оскарження виборча комісія вирішує (ч. 3 ст. 99 Закону, п. 9.6 Постанови № 229):

- 1) чи мала місце оскаржувана дія (бездіяльність) суб'єкта оскарження;
- 2) чи оскаржувана дія (бездіяльність) здійснювалася (вчинялася) суб'єктом оскарження на законних підставах;
- 3) які правові норми належить застосувати до цих правовідносин та чи віднесено законом розгляд скарги до повноважень суб'єкта її розгляду;
- 4) чи належить задовольнити кожну з вимог суб'єкта звернення або відмовити в їх задоволенні;
- 5) чи належить поновити порушені права або законні інтереси суб'єкта звернення іншим способом;
- 6) які рішення слід зобов'язати прийняти або які дії, що впливають з факту визнання оскаржуваних дій чи бездіяльності протиправними, вчинити.

Розглянувши скаргу по суті, ТВК може прийняти одне з таких рішень (п. 9.7 Постанови № 229):

- ✓ задовольнити скаргу повністю;
- ✓ задовольнити частково;
- ✓ відмовити в задоволенні.

Рішення про задоволення скарги виборча комісія приймає у разі встановлення, що рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта оскарження не відповідають законодавству про місцеві вибори. **У такому разі виборча комісія може прийняти рішення, яким (п. 9.9 Постанови № 229):**

- 1) визнати рішення суб'єкта оскарження чи окремих його положень, дії чи бездіяльність такими, що не відповідають вимогам законодавства, порушують виборчі права громадян, права та законні інтереси суб'єкта виборчого процесу;
- 2) скасувати рішення суб'єкта оскарження;
- 3) зобов'язати суб'єкта оскарження здійснити дії, передбачені законодавством, що регулює організацію та порядок проведення виборів;

- 4) зобов'язати суб'єкта оскарження утриматися від вчинення певних дій;
- 5) поновити в інший спосіб порушені права та законні інтереси суб'єкта звернення зі скаргою;
- 6) зобов'язати суб'єкта оскарження здійснити передбачені законодавством, що регулює організацію та порядок проведення виборів, дії, які впливають із факту скасування рішення, визнання оскаржуваних дій або бездіяльності протиправними.

ТБК вищого рівня на підставі скарги або рішення суду чи з власної ініціативи може (п. 9.10 Постанови № 229):

- ✓ скасувати рішення ТБК та прийняти рішення по суті питання;
- ✓ зобов'язати ТБК повторно розглянути порушене питання.

ТБК відмовляє в задоволенні скарги, якщо:

1) оскаржуване рішення, дія чи бездіяльність суб'єкта оскарження вчинені відповідно до закону, в межах повноважень, передбачених законом, і не порушують виборчі права суб'єкта звернення зі скаргою;

2) суб'єктом звернення зі скаргою не доведено порушення суб'єктом оскарження законодавства про місцеві вибори, а наявних у матеріалах скарги доказів недостатньо для встановлення цього факту суб'єктом розгляду скарги;

3) на момент розгляду скарги виборчою комісією – суб'єктом оскарження вчинено необхідні дії, скасовано рішення, що є предметом оскарження, або іншим способом поновлено права суб'єкта звернення зі скаргою відповідно до вимог Закону (відсутність предмета оскарження).

Копія рішення виборчої комісії видається чи надсилається **не пізніше наступного дня після прийняття рішення**, а у разі прийняття рішення напередодні, в день голосування або на наступний день – **невідкладно** (п. 9.4 Порядку № 229):

- ✓ суб'єкту звернення зі скаргою,
- ✓ суб'єкту оскарження,
- ✓ заінтересованим особам,
- ✓ відповідній виборчій комісії,
- ✓ іншому суб'єкту, про якого йдеться у рішенні.

Якщо ви хочете покращити свої знання щодо організації виборчого процесу, знайти зразки складання документів виборчих комісій або отримати відповідь на питання, як вийти із нестандартних ситуацій – скористайтесь системою он-лайн навчання «ВИБОРКОМ» **vyborkom.org** . Складові системи:

1. Модуль он-лайн навчання

Дозволяє пройти навчання он-лайн з використанням різноманітних навчальних матеріалів: відеолекцій, текстових інструкцій, інфографіки і анімацій. Також можна перевірити свої знання за допомогою тестів.

2. Бібліотека, що містить:

- збірник законодавчих і підзаконних актів, які регулюють організацію та проведення виборів;
- форми документів та більше 100 зразків складання документів виборчих комісій;

3. Підсистема "Питання-відповідь"

Якщо ви шукаєте вихід із нестандартної ситуації – до ваших послуг підсистема «Питання-відповідь». Ви можете поставити свої питання он-лайн і отримати відповідь від експертів системи.

Система є відкритою для всіх користувачів. Доступ до матеріалів системи безкоштовний.